

Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie

Proprietate a Parohiei Ortodoxe

[Handwritten signature]

Valea Ierii

Lucrare metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I

Monografia istorică a comunei Valea Ierii până în anul 1945

Coordonator științific,
Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu

Autor,
Morar Octavian
Școala cu clasele I-VIII
Valea Ierii, județul Cluj

CUPRINS

Capitolul I

Cadrul geografic..... pag. 3

Capitolul II

Evoluția istorică a comunei Valea Ierii până în anul 1945..... pag. 10

2.1. Prima atestare documentară și etimologia denumirii localității..... pag. 10

2.2. Valea Ierii în evul mediu..... pag. 13

2.3. Valea Ierii în epoca modernă..... pag. 27

2.3.1. Dezvoltarea economico-socială în epoca modernă..... pag. 27

2.3.2. Viața politică în epoca modernă..... pag. 33

2.3.3. Valea Ierii în perioada primului război mondial 1914-1918..... pag. 38

2.4. Valea Ierii în epoca contemporană 1918-1945..... pag. 44

2.4.1. România între cele două războaie mondiale 1919-1938.

Considerații generale..... pag. 44

2.4.2. Comuna Valea Ierii în perioada interbelică 1918-1938..... pag. 47

2.4.3. România între 1938-1945. Considerații generale..... pag. 54

2.4.4. Comuna Valea Ierii în perioada 1938-1945..... pag. 57

2.4.5. Comuna Valea Ierii și al doilea război mondial 1939-1945..... pag. 63

Capitolul III

Evoluția istorică a bisericii și învățământului..... pag. 73

3.1. Istoricul bisericii..... pag. 73

3.2. Istoricul învățământului..... pag. 79

Capitolul IV

Păstrarea spiritualității românești prin etnografie și folclor

în comuna Valea Ierii..... pag. 84

Capitolul V

Valorificarea elementelor de istorie locală în procesul de învățământ... pag. 91

5.1. Corelarea dintre local și național în predarea Istoriei României..... pag. 92

5.2. Integrarea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie națională pag. 94

5.3. Metode și procedee pentru folosirea elementelor de istorie locală

în predarea Istoriei României..... pag. 96

Concluzii..... pag. 112

Bibliografie generală..... pag. 114

INTRODUCERE

Când am poposit, în Comuna Valea Ierii, în septembrie 1968, ca proaspăt absolvent al Facultății de istorie din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, nu mă gândeam să rămân mai mult timp pe aceste meleaguri, cu specific montan, cu drumuri desfundate, fără mijloace de comunicație cu mediul urban. Totul era deosebit, o lume aparte, cu oameni aspri, țăpinari obișnuiți cu privațiunile și specificul muncii în pădure. Prea eram obișnuit cu viața de la oraș, Turda și Cluj, unde locuisem până la acea dată. Cu trecerea timpului m-am încadrat în comunitatea locală, mi-am înjghebat relații noi, mai ales cu intelectualii din comună, astfel că au trecut pe nesimțite aproape 30 de ani de când îmi desfășor activitatea profesională în aceeași unitate școlară.

Am așezat aceste rânduri pentru a încerca să realizez legătura cu elementele care m-au determinat să optez pentru realizarea unei monografii istorice a Comunei Valea Ierii.

În primul rând consider că este o datorie a profesorului de istorie de a aborda trecutul comunității umane în care-și desfășoară activitatea, de a lăsa ceva în urma sa, o lucrare care să-l reprezinte și în același timp să fie de folos și pentru alții. Un asemenea deziderat se impunea și pentru motivul, că până acum nimeni nu a abordat o asemenea lucrare, prin care să se regăsească trecutul și prezentul, să se scoată în relief contribuția locuitorilor din zonă la principalele evenimente din istoria zbuciumată a poporului nostru.

Încercarea mea are și o anumită încărcătură afectivă deoarece vreau să-mi exprim prin această lucrare dragostea și respectul față de colegi, prietenii apropiați și toți cei care m-au îndemnat să realizez acest lucru.

Prin intermediul aceste monografii vreau să fac cunoscut modul în care au apărut primele așezări, cum a evoluat viața economică, socială, politică și culturală, care au fost legăturile dintre evenimentele petrecute în plan local cu cele de nivel național sau invers, cum marile evenimente și procese istorice și-au pus pecetea asupra istoriei locale.

În al doilea rând, am pornit de la adevărul că pentru profesorul de istorie, folosirea în cadrul lecțiilor a elementelor de istorie locală constituie un prețios ajutor, în sensul că elevii vor înțelege mai bine istoria națională, activitatea la ore va avea mai multă eficiență, elevii având la îndemână fapte, materiale concrete, trăite și înfăptuite de înaintașii lor.

Între satul, orașului, zona în care trăim și teritoriul întreg al patriei noastre există o legătură vitală. "Istoria unei țări, a unui popor, înseamnă înmănuncherea într-un tot organic a tuturor eforturilor și strădaniilor, a faptelor și înfăptuirilor poporului în întregimea sa și a părților acestuia". Materialul de istorie locală, oricât ar fi de sărac, poate și trebuie să contribuie la formarea și dezvoltarea trăirilor afective și a convingerilor patriotice. Prin istoria locală să cultivă sentimentul apartenenței la grup. Ea constituie izvorul care conduce la ^{cunoașterea} conducerea gleei strămoșești, a națiunii. Tânărul care își iubește plaiul natal, cu tot ceea ce are el mai valoros, va sfârși prin a deveni cu adevărat patriot, iubindu-și patria

în care s-a născut și trăiește. Sub aspect formativ, prin folosirea elementelor de istorie locală, este stimulat spiritul de observație, gândirea și imaginația elevilor, conduc la formarea aptitudinilor științifice ale acestora.

Pentru traducerea în practică a acestui deziderat a fost necesară o consistentă informare și documentare. În acest sens am studiat Arhivele Primăriei Valea Ierii, Arhiva școlii, Arhivele Statului din Cluj-Napoca și Turda, Arhiva Protopopiatului Ortodox Turda, Arhiva Ocolului Silvic Turda, documente aflate în Arhiva Fabricii de cherestea, periodice, reviste, lucrări de specialitate și metodică și chiar relatări ale unor cetățeni din comuna noastră. Din păcate lipsa unor izvoare, mai ales pentru perioada medievală și modernă mi-a îngreunat munca de investigare. La aceasta se adaugă și faptul că parte din documente s-au distrus din cauza neglijenței sau calamităților naturale, așa cum a fost cazul cu Arhivele Parohiei Ortodoxe din Valea Ierii și ale fostei fabrici de cherestea Arboria. Cu toate acestea am încercat să dau coerență și unitate datelor adunate pentru a elabora prezenta monografie.

Modestia mă obligă să subliniez că se putea realiza mai mult, dar distanța față de punctele de documentare, dispersarea lor, lipsa mijloacelor de transport, gradul de ocupare cu activitatea profesională și de conducere, mi-au creat greutăți în munca de cercetare și colectare a datelor.

În ce măsură am reușit sau nu să-mi ating scopul propus, las la aprecierea celor în drept.

Ceea ce am încercat să realizez este un început care trebuie continuat și de alții, pentru a aduce lumină și adevăr despre modul în care s-a dezvoltat societatea umană pe aceste splendide meleaguri.

CAPITOLUL I

Cadrul geografic

"Pe culmea cea mai naltă a Munților Carpați se întinde o Țară mândră și bine cuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolesc, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr-însul, ici-colea, se desface, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți cu creștetele încununate de o vecină diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării căutând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, care îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miazănoapte și miazăzi trăiesc într-acest ținut alături una de alta și armonizând împreună. Aci, stejarii, brazii, fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi într-o mare de grâu și porumbi din care nu se mai vede calul și călărețul. Ori încotro te-î uita, vezi colori felurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea. Stânci prăpăstioase, munți uriași, a căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă lin curge printre câmpiile înflorite, păraie repezi, care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte pîntre acele amenințătoare stânci de piatră, care plac vederii și o spăimântează totodată. Apoi, în tot locul, dai de râuri mari, cu nume armonioase a căror unde port aurul.

Asta este țara Ardealului".¹⁾

Comuna Valea Ierii este așezată tocmai în inima acestui binecuvântat loc, în Munții Apuseni, cetate naturală de veacuri a poporului nostru, unde la tot pasul, se pot întâlni urme mai vechi sau mai noi ale vieții zbuciumate și pline de semnificații istorice.

Comuna Valea Ierii este situată în partea de sud-vest a județului Cluj, la o distanță de 54 km față de municipiul Cluj-Napoca și la 50 km de municipiul Turda. (vezi anexa I Harta județului)

Raportată la cadrul natural, comuna Valea Ierii se situează în zona montană a Munților Apuseni, la nord-est de Muntele Mare și la sud de Munții Gilăului, în bazinul hidrografic al râului Iara, între coordonatele de: 46°30'34" - 46°40'16" latitudine nordică și 23°07'20" - 23°23'49" longitudine estică.

Suprafața totală a comunei este de 14.888 ha, reprezentând 2,2% din suprafața

administrativă a județului Cluj. După cum se observă din acest punct de vedere, comuna Valea Ierii face parte din categoria comunelor mari ale județului nostru.

În structura administrativă actuală, comuna Valea Ierii are în componența sa trei sate: Valea Ierii, satul de reședință și satele Cerc și Plopi.

Se învecinează la sud-est cu teritoriul comunei Băișoara, la nord-est comuna Săvădisla, la vest și nord-vest comuna Măguri Răcătău și la sud comuna Poșaga, din județul Alba. (vezi anexa Harta comunei)

Relieful teritoriului administrativ al comunei aparține în exclusivitate zonei montane, fiind situat în partea centrală a Munților Gilăului, cuprinși între Valea Arieșului și Valea Belişului. Privit în ansamblu relieful comunei, cât și cel limitrof, se caracterizează prin predominarea culmilor rotunjite, cu suprafețe netede sau ușor ondulate, în multe cazuri, care contrastează cu adâncimea văilor și caracterul abrupt al versanților²⁾

Altitudinile medii au valori ridicate de 1.200 - 1.330 m, iar valorile altimetrice maxime ating 1.825 m - Muntele Mare, 1.255 m Piatra Groșilor, 1.670 m - Buscat, 1.637 m - Dealul Dumitreasa, 1.476 m - Muntele Agrișului, iar minimele altimetrice, pe culmi, ating 1.050 m, la hotarul comunei Săvădisla.³⁾

Solul de origine eruptivă este constituit din granit, granit porfiruit și andezid, la care se adaugă și sturile cristaline și se încadrează în tipul brun de pădure, brun-roșcat de pădure și brun acid cu producții mai mici, ceea ce a dus, așa după cum se va vedea, ca populația regiunii să determine modificări esențiale în învelișul vegetal prin defrișări și transformarea acestora în pășuni, fânețe și zone de culturi agricole. Toponimia locală oferă dovezi cât se poate de concludente în acest sens: Arsuri, Runcurișori, Piatra Arsă, Sesul Cald, Neteda, Dealul Masa, Tarnița, Topiri, Tina, suprafețe care și azi constituie zone de pășune sau fânețe în hotarele comunei Valea Ierii.

Faptul că pe raza comunei Valea Ierii solul are o slabă productivitate rezultă și din modul în care suprafața funciară este repartizată pe categorii de folosință:

- suprafață totală - 14.885 ha,

- din care:

- agricol - 2.600 ha;

- din care:

- 95 ha arabil;

- 2.036 ha pășuni;

- 469 ha fânețe.

- Teren neagricol - 12.285 ha,

- din care:

- 9.700 ha păduri;

- 35 ha ape;

- 71 ha drumuri;

a râului Iara, pe lângă care şerpuieşte şi drumul judeţean 107.

Pârâul Iara izvorăşte de sub Muntele Mare şi se formează din pârâul Măruţiu, care izvorăşte de la o altitudine de 1.670 m şi pârâul Uricarul Mare, care coboară din culmea Picioragul de la altitudinea de 1.640 m. După unirea lor, cel mai important afluent îl primeşte pe stânga, Valea Gălbenuţa, iar apoi, după o distanţă de aproximativ 6 km, râul este cunoscut sub denumirea de Iara. De la izvor şi până în dreptul localităţii Valea Ierii, râul are o direcţie sud-vest şi nord-est, apoi face un cot brusc luând direcţia nord-vest, în bazinul superior primind şi cei mai importanţi afluenţi. La 7,5 km de la izvor primeşte pe dreapta pârâul Negrului, iar până la confluenţa cu Valea Şoimului şi pârâul Lindrului mai există şi alţi afluenţi ca: Valea Bondureasa, pârâul Strâmb, pe dreapta, iar pe stânga pârâul Plopilor şi pârâul Hoanca Mare. Tot pe stânga, la Valea Ierii Caps primeşte ca afluent Valea Calului, cu afluenţii săi Dobrinul şi Valea Ursului. În continuare râul Iara străbate satul de reşedinţă fără afluenţi importanţi, intrând apoi în Cheile Iarei, care fac trecerea spre comuna vecină, Băişoara, apoi prin comuna Iara, vărsându-se în Arieş, în dreptul localităţii Buru.

Debitul relativ constant şi repeziciunea apelor curgătoare din zonă au condus la amenajarea unor lacuri de acumulare pe Valea Calului, Valea Şoimului şi Bondureasa în perioada 1971-1977, apa fiind condusă, prin galerii subterane, la sistemul hidroenergetic Tarniţa.

Aşa după cum s-a arătat mai sus, când debitul de apă a crescut brusc, în urma ploilor sau topirii zăpezilor au avut loc mari inundaţii provocând mari pagube gospodăriilor din zonă şi unităţilor economice. Pentru a preveni asemenea calamităţi naturale în dreptul fabricii de cherestea Valea Ierii şi prin centrul satului s-au efectuat lucrări de regularizare a albiei râului Iara, lucrări care s-au derulat în perioada 1977-1978⁸⁾.

Un lucru interesant, remarcat în teritoriu este acela că multe gospodării, mai ales cele vechi, aflate de o parte şi de alta a râului au casele sub versanţi, iar anexele gospodăreşti sunt construite la stradă tocmai pentru a preveni asemenea inundaţii.

Aşezarea geografică a comunei, cu tot ceea ce presupune aceasta, determină în bună măsură flora şi fauna zonei noastre. Cel care călătoreşte dinspre Băişoara spre Valea Ierii şi o traversează va întâlni o vegetaţie bogată şi variată specifică zonei pădurilor. Datorită altitudinii, vegetaţia naturală este compusă din subzona stejarului şi gorunului în amestec cu: ulm, paltin, alun, carpen. Primăvara prin aceste păduri apar ghiociei, brebeneii, viorelele etc.

Prin defrişări au apărut «lumişuri» sub forma de fâneţe, păşuni sau chiar locuri cultivate.

Urmează etajul fagului până la 1.400-1.500 m altitudine, care în părţile joase se amestecă cu stejarul, iar în cele superioare cu răşinoasele.

Pădurile de răşinoase, care formează etajul superior, urcă până la 1.600-1.800 m. Pe

- 19 ha construcții și curți;
- 2.460 ha teren neproductiv.

Se remarcă în primul rând suprafața mare de teren acoperit cu păduri, 65,2%, precum și teren care nu este productiv 2,460 ha și numai 95 ha de teren arabil. Dacă se are în vedere și faptul că 1.472 ha pășune aparțin altor comune (Băișoara, Săvădisla, Bistra, Poșaga), aceasta în urma reformei agrare din 1921, este lesne de înțeles că această realitate a avut profunde semnificații asupra evoluției economice pe aceste meleaguri, lucru asupra căruia se va reveni pe parcursul lucrării.

Așezarea geografică a țării noastre, dar mai ales poziția teritoriului comunei Valea Ierii, într-o zonă preponderent muntoasă determină și caracteristicile principale ale climei. Astfel clima din zona Valea Ierii se încadrează în sectorul cu climat montan, caracteristic regiunilor vestice și nord-vestice ale țării noastre - zona Munților Apuseni - supus unei circulații preponderent vestice. Ca urmare, în timpul iernii predomină influența de natură maritim polară, sau maritim arctică din nord-vest, iar vara aerul cald din sud-vest datorită activității ciclonice nord-mediteraneene deplasate spre nord”.⁵⁾ ”Clima este destul de aspră, cu ierni lungi (prima brumă apare în mijlocul lunii septembrie și ultima în luna aprilie), zăpezi mari spulberate de vânt, care închid drumurile. Verile sunt scurte, cu precipitații abundente, temperatura medie în luna iulie fiind de 16,6°C”.⁶⁾

Cu toate că teritoriul comunei Valea Ieri se află situat <în conul de umbră> al Masivului Bihor - Vlădeasa, care constituie o veritabilă barieră în calea maselor de aer oceanic, ceea ce conduce la o cantitate mai mică de precipitații în comparație cu vestul Apusenilor, s-au înregistrat cazuri de precipitații abundente, care au provocat mari inundații, cum au fost cele din mai 1940, 2-4 iulie 1975 sau 25-26 decembrie 1995”.⁷⁾

Regimul eolian din zonă este determinat de succesiunea și frecvența în timpul anului a diferitelor formațiuni barice, de circulația generală a maselor de aer, precum și de configurația reliefului. Fragmentarea și orientarea reliefului imprimă vânturilor anumite direcții, în general ele fiind canalizate de-a lungul văilor și defileelor. Tot relieful determină și formarea brizelor de munte și de vale. Din datele existente la Stațiunea Meteorologică Băișoara reiese că frecvența cea mai mare o au vânturile din nord-vest și vest și că viteza acestora crește cu altitudinea. Interesant este faptul că elementele climatice diferă datorită variantelor de expoziție între povârnișurile însorite <față> și cele umbrite <doștină> mai răcoroase și mai umede. Această diferențiere este mai pregnantă iarna, când pe doștină locul este înghețat și înzăpezit, pe când la față primăvara vine mult mai devreme. Acest element legat de expunerea față de razele solare au condus și la așezarea gospodăriilor la față, lucru mai evident în satul de reședință și la satul Cerc. De fapt, o bună parte din satul Valea Ierii a primit numele de <Doștină>, iar partea însorită a rămas cu numele de <Ferța>.

Cea mai mare parte a gospodăriilor din comună se află așezate de o parte și de alta

lângă molid și brad, aici mai cresc și alte specii de rășinoase, ca de exemplu laricea și pinul,

În rariștile pădurilor de molid și prin văile adânc tăiate de apele repezi mai pătrund mesteacănul, paltinul, plopul, scorușul și salcia. Molizii, având coroane bogate constituie un desigur întunecos neprielnic pentru vegetația iubitoare de lumină. Totuși în unele locuri sunt prezenți arbuști cum ar fi: coacăzul, afinul, tufișuri de merișor și zmeur. Mai întâlnim întinse covoare de mușchi și ciuperci de o mare diversitate; hribi, gălbiori, rășcovul, laba ursului etc.⁹⁾

În fine spre vârfurile munților diversitatea arborilor scade progresiv, sunt mai scunzi, iar peste 1.800 m dispar cu totul. În locul lor apare o vegetație formată din ierburi, iar apoi pe platourile înalte există pășuni alpine. Pe aceste pășuni, crescătorii de animale din zonă sau din comunele învecinate își aduc vitele și oile pentru "vărare", fiind amenajate în acest sens o sumedenie de adăposturi sau stâne. Aceste pășuni alpine sunt foarte numeroase și cu denumiri curioase: Mușuroaie, Sesu Cald, Prislop, Tarnița, Intriere, Dobrinul, Piatra Albă, Vânatul, Piatra Arsă. Se practică în aceste zone și transhumanța, mulți crescători de oi din Poiana Sibiului, fiind în fiecare vară cu turmelor lor, prezenți pe meleagurile noastre.

Diversă este și fauna din pădurile aflate în zona comunei, predominând: cerbul, mistrețul, vulpea, lupul, iepurele, veverița, ursul, căprioara etc. Se poate aminti că în fondul silvic au fost aduși în anii 1953-1954 urși, care au găsit condiții optime, astfel că numărul lor a crescut an de an, de unde și pericolul pe care aceștia îl constituie pentru gospodăriile mai izolate, unele exemplare devenind carnivore".¹⁰⁾ Nu lipsesc nici păsările: cocoșul de munte, mierla, pițigoiul, sticletele, ciocănitoarea, dar și uliul și corbul. În apele repezi și curate se întâlnește păstrăvul și mai rar lipanul".¹¹⁾ Pentru a proteja fondul cinegetic întreaga zonă este declarată ca fond cu restricție de gradul I, vânatul fiind interzis din anul 1986, eventualele acțiuni organizându-se doar pentru a înlătura exemplarele îmbătrânite, dar și aceasta cu aprobare specială.

Prezentarea principalelor caracteristici legate de așezarea geografică și condițiile naturale mai sus menționate ne determină să reținem, câteva concluzii și anume:

- În raport cu liniile de comunicație de importanță majoră comuna Valea Ierii nu are o poziție tocmai favorabilă, pentru că se află la 14 km de drumul județean 107M, Băișoara - Cluj, sau Băișoara - Turda. Drumul județean 107N, dezvoltat în lungul văii Iara, asigură legătura începând din satul Plopi cu Băișoara, Iara, Turda, iar pe DJ 107 M prin Băișoara cu municipiul Cluj-Napoca.

- există drumuri pietruite, care asigură legătura între cele trei sate componente ale comunei, dar cu greutate de circulație în timpul iernii.

drumurile comunale au legături cu numeroase drumuri forestiere, amenajate mai ales pe cursurile de apă, dintre care cel mai important este pe valea Șoimului - Irișoara și apoi Valea Someșului Rece, pe unde se poate ajunge în comuna Măguri Răcătău. De la Rotundu se poate trece spre orașul Câmpeni.

- satul de reședință se desfășoară aproape în întregime pe valea îngustă formată de apa Iara, pe versantul drept având Muntele Buscat cu vârful Ghergheleu, iar pe versantul stâng vârful Teștieș.

- satele Plopi și Cerc sunt așezate pe înălțimi, cu orientarea spre sud-est, cu gospodării despărțite prin fânețe și pășuni, foarte răsfirate, cu greutate de acces la căile de comunicații.

- întrucât 65,2% din suprafața comunei este ocupată de păduri, activitatea economică de bază este exploatarea și prelucrarea primară a lemnului, existând în acest sens întreprinderea SEIL, subordonată SC Transilva SA Cluj.

- prin cele două brigăzi silvice aparținătoare Ocolului Silvic Turda se asigură refacerea și protejarea fondului forestier.

- pajiștile naturale din zonă favorizează creșterea animalelor mai ales a bovinelor și ovinelor. Cu toate acestea, aceasta îndeletnicire are un caracter secundar, marea majoritatea a locuitorilor fiind salariați.

- suprafața redusă de teren arabil, numai 95 ha determină o producție foarte scăzută de produse vegetale. Se cultivă mai ales cartofi, legume și mai puțin cereale (grâu, orz, secară de primăvară), toate numai pentru consumul propriu.

- diversitatea reliefului, a florii și faunei constituie o importantă atracție pentru turiștii din țară și de peste hotare, dar distanța relativ mare față de centrele urbane, calitatea nesatisfăcătoare a drumurilor, inexistența iluminatului electric în locurile mai îndepărtate, lipsa unor construcții cu caracter turistic permanent, a serviciilor necesare, au făcut ca până în prezent, acest important domeniu să nu aibă dezvoltare pe măsura minunatelor condiții naturale din zonă.

- în sezonul de vară o mare parte a populației locale și din comunele învecinate ia cu asalt pădurile în scopul recoltării fructelor de pădure, plantelor medicinale și mai ales a ciupercilor, acțiuni care contribuie la completarea veniturilor locuitorilor.

Au fost prezentate caracteristicile generale ale condițiilor naturale din zona noastră pornind de la realizarea că acestea și-au pus cu pregnanță pecetea asupra evoluției vieții economico-sociale, așa după cum va rezulta din cele ce urmează.

Note bibliografice:

1. Nicolae Bălecescu - *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, Ed. Minerva, București, 1970, pag. 231
2. Silviu Mihai Pocșa, *Monografia geografică a comunei Valea Ierii*, 1980, pag. 9
3. Plan urbanistic general al comunei Valea Ierii, 1976, pag. 8-10
4. Silviu Mihai Pocșa, opera citată, pag. 240
5. Lenuța Nicula - *Contribuții la ridicarea potențialului agronomic din zonele neocooperativizate*, 1979, pag. 28

6. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond Primăria Valea Ierii 633/62, fila 32
7. Arhivele primăriei Valea Ierii, proiect de îndiguire a apei Iara, 1975
8. Ioan Todor, Mic atlas de plante, Ed. Didactică, București, 1988, pag. 69-78
9. Arhiva Ocolului Silvic Turda - Fond cinegetic, 1986, pag. 102
10. Ioan Simionescu, Din flora și fauna României, Ed. Ion Creangă, București, 1981, pag. 137

CAPITOLUL II

Evoluția istorică a comunei Valea Ierii până în anul 1945

2.1. Prima atestare documentară și etimologia denumirii localității

În comparație cu alte localități, Valea Ierii este atestată documentar mult mai târziu, la începutul epocii moderne.

Astfel din lucrarea lui Coriolan Suciu "Dicționar istoric al localităților din Transilvania" aflăm că la 1840 "Valea-Ierii, Iaravize, era un cătun al satului Hășdate"¹⁾ (azi aparținător comunei Săvădisla, județul Cluj). Data atestării documentare, anul 1840 este confirmată și de alte documente și anume "Șematismul venerabilului cler al Arhidiecezei metropolitane preco-catolice a Albei Iulia și Făgăraș pe anul 1900 din care rezultă Valea Ierii (Iara-Vize). Parohie înființată la an 1840. Biserică de lemn din an 1855 în onoarea Sfântului Nicolae"²⁾

Etimologia denumirii localității este legată de etimologia apei Iara, pe cursul căreia se află așezat satul Valea Ierii, care, la rândul ei este legată de etimologia localității, Iara, aflată la 25 kilometri spre vărsare. Așezarea Iara se află într-o zonă depresionară, cu pământ fertil, atestată documentar încă din anul 1220. Faptul că râul a primit denumirea de Iara se poate explica în felul următor. "Odată cu venirea cuceritorilor maghiari, care se trageau din neamul lui Ogmond și care au înaintat pe linia Căpuș-Vlahă, Săvădisla, Lita, Iara, Petrești, Moldovenesti, între ei este amintit și unul cu numele de Iarai, deci cea mai veche familie nobiliară care a avut ca posesiune aceste locuri a fost din neamul Ogmonzilor"³⁾

De aici se poate trage concluzia că apa Iara a luat denumirea de la "Iarai" și că de la numele apei și-a luat denumirea și prima așezare care se afla pe cursul ei, respectiv Valea Ierii.

În privința satelor componente ale comunei Valea Ierii de azi, Plopi și Cerc, atestarea lor documentară și denumirea lor este mai complicată. Se pare că înființarea așezării Plopi este legată de anul revoluționar 1848 pentru că "Burz din Ponorel a fost prima familie care s-a așezat pe locurile respective, în locul numit <Al Burzeștilor>, nume care se păstrează și în zilele noastre. În locul acela era o poiană înconjurată de mesteceni și plop, iar oamenii care au venit aici au defrișat pădurea din jur asigurându-și teren pentru fâneață și pășune. Familile Sucală și Florea, au venit din Finișel (azi în comuna Săvădisla) și au făcut același lucru. De la pădurile de plop care înconjoară acest loc s-a luat și numele așezării, Plopi".⁴⁾

Despre satul Cerc, se susține de către localnici că primii oameni care s-au așezat pe aceste meleaguri au fost fugari din rândul răsculaților de la 1784. "Pe versantul însoțit al muntelui, într-o poiană înconjurată de copaci, oamenii și-au construit case specifice modului, în jurul poienii ca o tabără și așa s-a luat numele de Cerc, denumire neschimbată

până în zilele noastre”.⁵⁾

Desigur, se pune în mod firesc întrebarea, au existat actualele localități componente ale comunei înainte de atestarea lor documentară sau nu?

Răspunsul poate fi pozitiv sau negativ în funcție de argumentele istorice care se aduc în această direcție. Voi încerca în cele ce urmează să explic ambele variante.

Este cert că multe localități, din care fac parte și cele din zona noastră nu s-au format peste noapte, ci în urma unui evoluții complexe în plan economic, social și politic. Numai că din cauză ”vicisitudinilor vremii, multe așezări au fost nevoite să trăiască mai neobservate față de cei ce au transmis posterității știri despre oameni și faptele acestora, ascunse ochiului oficialităților sau al cancelariilor emițătoare de acte”.⁶⁾

Împrejurările istorice specifice în care s-a aflat poporul român sute de ani au făcut ca populația să prefere ”regiunile de refugiu, chiar dacă acolo gospodăriile erau silite să se cațere pe povârnișuri ori pe înălțimi, chiar dacă terenurile erau restrânse, aveau prioritate posibilitățile de apărare și adăpost”.⁷⁾

Folosind veacuri de-a rândul asprimea unor locuri pentru propria-i apărare, poporul nostru s-a adaptat ”condițiilor mai precare utilizând chiar spațiile înalte din golul alpin pentru pășunat, fânețe, pădurea pentru lemnărie, astfel că muntele nu a respins, ci a atras populația”.⁸⁾ ”Țara Hațegului și Țara Moților din Apuseni au fost vetre de obști strămoșești puternice, cnejii români au întemeiat biserici de piatră încă în secolele XIII-XIV - Criscior de pe Valea Ampoiului, a Zlatnei, pe Valea Arieșului, în depresiunea Roșia Abrud, pe Valea Ierii, în depresiunea Albac-Cîmpeni-Vidra, etc.”⁹⁾ Este discutabilă problema dacă referirea la Valea Ierii este legată de apa cu același nume sau de localitatea propriu-zisă.

S-ar mai putea adăuga că satul Hășdate al cărui cătun era Valea Ierii, ”aparținea de cetatea Lita, cetate atestată documentar din anul 1324 și stăpânea 15 sate până în secolul al XV-lea. Stăpânea Hășdate și alte sate din munții înzăpeziți”.¹⁰⁾

Este posibil ca unul din satele aflate în zona munților înzăpeziți să fi fost și Valea Ierii.

În iunie 1602 este menționată ”trecerea unei hoarde tătare în apropierea Ierii”.¹¹⁾ Și în acest caz este discutabil dacă invazia a avut loc spre localitățile Valea Ierii, Iara sau de-a lungul apei Iara.

Existența localităților de azi, înainte de consemnarea lor în documente poate fi explicată și prin cadrul natural din zonă, respectiv bogățiile existente; lemn, pășuni, pește și vânat, și nu în ultimul rând posibilitățile de apărare în caz de primejdii.

Pe de altă parte se pot aduce și argumente, demne de luat în seamă, în legătură cu atestarea documentară mai târzie, așa cum s-a arătat, a localității Valea Ieri și a celorlalte sate existente.

Un prim argument ar fi lipsa documentelor scrise prin care să se ateste explicit constituirea și existența lor înainte de anul 1840.

În capitolul în care m-am referit ca condițiile fizio-geografice ale comunei am

subliniat că aici condițiile sunt mult mai aspre, cu ierni lungi și friguroase, cu furtuni de zăpadă, mai ales pe culmile munților. În același timp căile de acces erau greoaie, nesigure și puține, mai ales sub formă de poteci pe lângă apele curgătoare. Distanța față de celelalte localități este destul de mare ceea ce crea pentru locuitorii din zonă o anumită stare de izolare.

În fine, dacă în alte părți ale Munților Apuseni au existat așezări încă din perioada dacică, lucru confirmat de bogatul material arheologic și alte izvoare istorice, în Valea Ierii nu s-au descoperit urme ale trecutului îndepărtat până în momentul de față. Și nu se poate spune că, mai ales în satul de reședință, nu s-au efectuat săpături pentru amenajarea fabricilor de cherestea, a localurilor de școli sau alte obiective de interes local, dar din nefericire, nu au fost scoase la iveală urme ale trecutului demne de luat în seamă. Mai ales după inundațiile din 1975, aproape întreg satul Valea Ierii a devenit un imens șantier, în care buldozerele și excavatoarele au răscolit, din versant în versant albia majoră a râului Iara, dar repet, nu s-au găsit obiecte sau materiale de autentică valoare istorică.

Îmbinând "binele cu răul" rezultă din considerentele mai sus menționate că deși Valea Ierii și satele componente sunt mai târziu atestate documentar trebuie acceptat că au existat așezări umane pe aceste meleaguri, care, pe măsura dezvoltării economice și creșterii numerice a populației se vor constitui în localități distincte.

Note bibliografice:

1. Coriolan Suciu - Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, 1962, pag., 228
2. Pallas Nagy - Lexicone, vol. IX, pag. 856 în Biblioteca Academiei Române
3. Șematismul venerabilului cler la Arhidiocезei metropolitane greco-catolice Alba Iulia și Făgăraș, 1900, Blaj, pag. 366
4. Relatare Sucală Vasile, sat Plopi, comuna Valea Ierii, nr. 60, 61 ani
5. Relatare Culda Traian, sat Cere, comuna Valea Ierii nr. 52, 69 ani
6. Ștefan Pascu - Voievodatul Transilvaniei - editura Dacia, Cluj-Napoca, pag. 29-30
7. Ștefan Ștefănescu, Mișcări demografice în Țările Române până în secolul al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român, București, 1968, pag. 269
8. Victor Tufescu - România, Editura Științifică, București, 1974, pag. 269
9. Ștefan Pascu - opera citată, volumul 1, pag. 135
10. Orban Balasz - Tordo varos es Környeke, Budapest, 1889, pag. 433
11. Szilagyi Sandor - Erdelyorszag tortenete, vol. II, pag. 28, în Biblioteca Academiei Române

2.2. Valea Ierii în evul mediu

Este foarte dificil să reconstituim trecutul istoric al unei localități care este atestată documentar destul de târziu (1840) și să nu ai la îndemână izvoare istorice autentice.

Pentru Valea Ierii situația este mult mai dificilă întrucât și în primele atestări documentare, nu apare ca o localitate distinctă, ci așa cum s-a arătat mai înainte ca un cătun al satului Hășdate, așa cum va apare și satul Plopi mai târziu. În privința satului Cerc el va fi tot un cătun dar al satului Finișel. Dacă așa stau lucrurile, consider că este normal să abordăm problema în alt mod și anume, care era situația actualului teritoriu al comunei Valea Ierii în evul mediu, pe care se vor constitui actualele localități.

Pentru a se înțelege problema se cuvin câteva considerații introductive.

Este cunoscut că după constituirea statului ungar în câmpia Panoniei, acesta va urmări în permanență să-și extindă stăpânirea asupra teritoriilor vecine între care și Transilvania. Cucerirea Transilvaniei s-a realizat treptat, mai întâi partea extra-carpatică, iar apoi au pătruns pe văile râurilor Someș, Mureș și Târnave. 1) La venirea maghiarilor atât în Panonia, cât și mai apoi în Transilvania aceste teritorii erau locuite de slavi, bulgari, vlahi, lucru argumentat de Anonymus în lucrarea *Gesta Hungarorum*, Simon de Keza sau în *Anonymi Descriptio Europae* scrisă de un călugăr dominican francez, aflat în slujba lui Carol Robert de Anjou și care la 1308 făcând o descriere a Europei de răsărit pomeneste de vlahi ca un popor foarte mare și răspândit (*populus valde magnus et spatiosus*) care locuiește într-o țară mare și bogată. 2)

Pentru a-și păstra cuceririle statul maghiar caută să organizeze Transilvania din punct de vedere politic și administrativ. Mai întâi au fost organizate unele regiuni cu important rol economic, strategic și administrativ, au fost construite unele cetăți noi sau au fost întărite altele mai vechi. "Acestea vor constitui nucleeele în jurul cărora vor lua ființă unitățile administrative, comitatele regale în secolul XII-XIII". 3)

Aceasta, pentru că teritoriile cucerite în Transilvania, au devenit în mare parte proprietatea regilor maghiari, proprietatea nobiliară fiind modestă, iar obștile satești, în care locuia țărănimea română liberă erau încă puternice. "În proprietatea regelui intrau domeniile cetăților, moșiile regale, minele și ocnele de sare. Treptat regalitatea va acorda dării numeroase nobilimii și clerului, lucru care va duce la constituirea marilor domenii feudale. La aceasta se adaugă și uzurparea pământurilor țărânimii libere". 4)

Așadar în scopul consolidării stăpânirii statului feudal maghiar asupra Transilvaniei au fost constituite comitatele regale, ca unități administrative și politice, cărora li se acordă unele drepturi. La început teritoriul comitatelor nu era limitat, era teritoriul cetății, domeniul acestuia mai mult sau mai puțin întins.

"În veacul al XII-lea sunt pomenite documentar 10 comitate respectiv, Bihor, Dăbâca, Crasna, Solnoc, Cluj, Alba, Timiș, Satu Mare, Caraș". 5) Statul maghiar a putut

organiza Transilvania abia în doua jumătate a secolului al XII-lea pentru că teritoriul era foarte întins și apoi avea de a face cu împotrivirea populației băștinașe.

Populațiile alogene, secuii și sașii, aduși ca și coloniști se organizează și ei din punct de vedere administrativ teritorial la început sub denumirea de pământ (terra), district (districtus) sau comitat. În a doua jumătate a secolului al XII-lea și mai ales în secolul al XIV-lea este pomenită organizarea teritorială a scaunelor.

”Transilvania era condusă de un voievod, numit de regele Ungariei, care avea atribuții administrative, judiciare și militare. Dacă o bună perioadă de timp voievodul se bucura de o mare autonomie, treptat autoritatea sa a fost limitată la cele 7 comitate ale Transilvaniei: Solnocul interior, Dăbâca, Cluj, Turda, Târnava, Alba și Hunedoara.”6)

Situația rămâne în mare parte aceeași până când turcii conduși de Soliman cel Mare înving regatul Ungariei în lupta de la Mohacs în anul 1526. Anarhia feudală și lipsa sprijinului extern au dus la căderea regatului Ungariei, care în 1541 se va dezmembra. Habsburgii vor stăpâni partea de vest și nord, cu Slovacia, Slovenia și Croația, centrul transformat în Pașalâcul de la Buda, iar Transilvania, împreună cu Partium devine principat autonom sub suveranitatea turcească pentru aproape 150 de ani, până la Pacea de la Karlowitz din 1699.

Principatul cuprindea cele 7 comitate din fostul voievodat, scaunele săsești și secuiești, cele trei districte (Brașov, Făgăraș, Bistrița), precum și comitatele apusene din Partium, cu Banatul și unele comitate din Ungaria superioară. În fruntea principatului se va afla principele ales de Dietă, conformat de către sultan.

În acest context voi încerca să prezint situația actualului teritoriu al comunei Valea Ierii. S-a arătat mai sus că după cucerirea Transilvaniei regalitatea maghiară a construit și întărit cetăți mai ales în locurile strategice, cu teritoriile din jur, teritorii locuite de populația românească.

Mențiunile istorice privitoare la populația românească pe de teritoriul situat la poalele Munților Apuseni, sunt din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, când încep să apară tot mai multe documente privind organizarea clasei feudalilor și strădaniile acesteia de a ocupa și aici obștile sătești ale băștinașilor. Aria pe care se întindeau românii dintr-un început în depresiunea Mureș-Arieș constituie un argument pentru vechimea lor, ei ocupând întreg spațiul de la poalele munților, precum și toate căile de acces spre interiorul acestor munți prea-bine cunoscuți pentru bogăția lor în aur și lemn.

”Prima mențiune istorică în care românii sunt pomeniți în mod clar datează din anul 1291 când regele Andrei al III-lea confirmă un document de pe vremea lui Ladislau al IV-lea «scrisoarea de danie». Pe valea Arieșului în legătură cu populația românească locuri importante dețin cetățile Trascău, Iara și Lita. Ele controlau toate localitățile românești de la poalele munților și nu doar pentru a le supraveghea și mai ales pentru a le organiza exploatarea lor economică”.7) Sistemul domeniilor aparținând la asemenea cetăți devine

predominant în tot regatul feudal maghiar. Prima cetate a fost Trăscăul din 1289. Cetatea Ierii e menționată mai târziu în 1417, cu posesiunea Iara și cealaltă Iară, împreună cu castrul, de asemenea Iara. În 1438 se înșiră numele Iara de Sus, Iara de Jos, Surduc, Remetea, Berghieș, Sînd, Boldești, Săndulești, Băișoara.

După cum se observă Valea Ierii nu face parte din rândul celor menționate mai sus și nu trebuie confundată Iara (care este la 18 kilometri de noi) cu localitatea noastră.

În schimb sunt nevoit a aminti mai detaliat despre cetatea Lita atestată la 1324. În 1419 se pomenesc posesiunile ei ungurești și românești, iar în 1456 se înșiră cu numele: Lita, Săvădisla, Feneșul Săsesc, Hășdate, Bărbat, Săcel, Filea de Sus și de Jos, Agriș, Plaiuri, Sâncrai, Sutu și Vălișoara.8)

Am enumerat posesiunile cetății Lita, în care apare și Hășdate, deoarece mai târziu Valea Ierii și Plopi vor fi amintite cătune ale acestui sat, iar Cercul, cătun al satului Finișel. Acest lucru se va petrece abia în anul 1840, an care marchează atestarea documentară a localității Valea Ierii. Până atunci trebuie să acceptăm ipoteza că teritoriul actualei comune a fost posesiune a satului Hășdate și respectiv Finișel, chiar dacă nu sunt pomenite cu numele de azi. Afirmatia se poate lega și de alte elemente care vin în sprijinul ipotezei menționate mai sus. Astfel în lucrarea "Voievodatul Transilvaniei", academicianul Ștefan Pascu a arătat că "cetatea Lita avea în stăpânire 15 sate între care și Hășdate, împreună cu alte așezări din munții înzăpeziti".9)

Despre cetatea Lita a cărei urme se văd și în zilele noastre, doar la 9 kilometri de Valea Ierii se pot enunța și alte aspecte.

Se cunoaște că "la începutul stăpânirii ungare țărănimea a fost o categorie de săteni slobozi, fără nici o obligație față de feudali, aveau doar obligații față de rege pentru a apăra castrele în timp de război. La început pentru construirea, repararea și întreținerea castrelor și cetăților regale, erau aduși sclavi din regatul Ungariei, dar mai târziu aceste obligații au fost îndeplinite de iobagii castrelor (iobagiones castri) români sau maghiari".10) În secolele XIII-XIV aceste obligații se înrăutățesc foarte mult, ajungând să fie mai grele decât ale țăranilor de pe pământul nobililor. Astfel iobagii unor cetăți "fug și se așează pe pământul feudalilor, se răscoală sau distrug cetățile. În acest sens este amintit la 1562 Ianos Zsigmond, care în fruntea iobagilor a atacat cetatea Lita.11)

Este posibil ca o parte din răsculați să se retragă spre zona muntoasă și plină de păduri din Valea Ierii (din ruinele cetății se poate observa și în zilele noastre un tunel subteran, din care se face legătura cu fosta curte a castelului și apoi cu drumul spre Valea Ierii).

Revenind la satul Hășdate, de care a aparținut foarte mult timp Valea Ierii trebuie arătat că în prima parte a existenței Principatului Transilvaniei apar elemente noi. Aflăm din lucrarea lui Orban Balazs "Tordovaros es kornyek", următoarele:

"Hășdate a aparținut de cetatea Lita, după care a fost moșia lui Ghyczy Ianos, dar pentru că el a murit fără urmași, în 1589 principale Bathory Sigismund, donează Hășdatea

lui Gyula Pall, curtean de al lui și soției sale Ghyczy Katalinna. Nu după mult timp este dată Ocnei de sare din Turda împreună cu cetatea Lita. La 1620 Gabriel Bethlen desparte Hășdate și Lita de Ocna de sare Turda și le donează lui Kamuthy Farcaș, consilierul său pentru meritele sale în luptele cu turcii și în soliile la poarta turcească. În 1649 principele Rakoczi intervine într-un partaj dintre Iojika Iszvan și succesorii lui Fuzi Barbara, ~~ca~~ care (prilej/ sunt menționate Hășdate, Lita și Kekbukk (teritoriu nelocuit). De altfel Hășdate s-a românizat, deși inițial a fost un sat maghiar. Este surprinzătoare ușurința ~~ca~~ care s-a «topit» limba maghiară”.¹²⁾

Din lecturarea și interpretarea atentă a textului de mai sus rezultă următoarele:

- principii Transilvaniei făceau donații slujitorilor de încredere, donații constituind în cetăți și sate

- Hășdate și Lita făceau parte din comitatul Turda

- Cuvântul Kekbukk (în înțelesul deținut sau așezare nelocuită) poate face referire la zona Valea Ierii, lucru perfect verosimil având în vedere apartenența regiunii noastre la Hășdate.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, teritoriul pe care se vor constitui localitățile componente ale comunei Valea Ierii, va face parte în permanență din satele Hășdate și Finișel.

La sfârșitul secolului al XVII-lea vor avea loc însă importante schimbări în istoria Transilvaniei, în sensul că dominația otomană va fi înlocuită cu cea habsburgică.

Victoria austro-polonă de la Viena de la 1683 împotriva turcilor va permite habsburgilor să-și continue expansiunea spre est. După bătăliile de la Buda, 1686 și Mohacs, 1687 și alungarea turcilor peste Dunăre, Ungaria trece sub stăpânirea imperială, urmând apoi rândul Transilvaniei. Prin intimidare, dar și prin diplomatie austriecei au impus ”la 9 mai 1688 declarația prin care Transilvania renunța <de bună voie> la suzeranitatea turcească și intra sincer și cu <bună credință> sub protecția împăratului”.¹³⁾ Pentru a consfinți noua situație, la 4 decembrie 1691 s-a promulgat Diploma leopoldină care va constitui ”Constituția” Transilvaniei mai mult de un veac și jumătate. În 18 puncte ea stabilește raporturile cu Imperiul, principiile după care trebuia să fie guvernată Transilvania. Diploma menține neschimbate raporturile religioase, întărește în drepturi religiile precepte, se mențin privilegiile și beneficiile acordate de regi și principii, legile - Aprobatele și Compilatele - precum și Tripartitul lui Werboczy. Dieta, organele administrative și judecătorești ale țării se mențin cu toate rânduielile lor. Capul statului sau locțiitorul lui să fie înălțat din rândurile nobililor, fie catolici fie din altă religie receptă. Tot așa și generalul comandant al oastei țării, cancelarul suprem, consilierii intimi, comiții superiori și căpitani secuiilor, dar urmând să fie confirmați de împărat. Doar comandatul armatei imperiale să fie german, dar să activeze cu guvernul, cu Consiliul de stat și comandatul oastei țării. În fine, rămâneau în hotarele Transilvaniei toate teritoriile care au

aparținut, cu diferite variații, Principatului.

Deși se părea că era vorba doar de o suveranitate asupra Transilvaniei; treptat guvernarea se deplasează spre capitala imperiului constituindu-se în 1694 Cancelaria aulică a Transilvaniei. Mai târziu prin pacea de la Karlowitz, turcii renunțau la Transilvania, dar mai păstrau Banatul.

Instaurarea dominației habsburgice a adus treptat dar sigur o fiscalitate excesivă, armata de întreținut și apoi religia catolică. Unirea cu biserica Romei a fost plănuită a se realiza prin păstrarea ritului, canoanelor și calendarului ortodox, dar recunoașterea celor patru puncte, stabilite la Conciliul de la Florența, 1439, ca fiind principale deosebiri între biserica răsăriteană și apuseană (Papa - capul bisericii, purgatoriul, cuminecătura și cu pâine nedospită, purcederea duhului sfânt și de la fiul). Oferta pentru acceptarea unirii era ademenitoare: egalitatea cu preoții religiilor recepte, privilegiile și veniturile lor, încetarea stării de «tolerați». Unirea a fost primită mai întâi de mitropolitul Teofil și de sinodul din 1697 și apoi de Atanasie Anghel și 38 de protopopi la 7 octombrie 1698. În textul semnat se specifica: "și așa ne unim acești ce-s scriși mai sus, cum că legea noastră, slujba bisericii și cărindariul, liturghia și posturile noastre și darul nostru să steie pe loc, iară de n-ar sta pre loc aceale, nici aceste peceti să n-aibă nici o tărăie asupra noastră" ¹⁴⁾ În 1701 s-a dat a două Diplomă leopoldină, în 15 puncte, prin care se aduc ca noutăți, că pe lângă preoți și mirenii cât și cei din starea plebee să se bucure de toate binefacerile iar fiii uniților să poată urma școli. Promisiunile erau generoase și desigur că au atras o parte a preoțimii și populației, numai că traducerea lor în practică a fost mult îngreunată.

În mod cert instaurarea îndelungatei dominații habsburgice asupra Transilvaniei s-a răsfrânt și asupra ținuturilor pendinte de Valea Ierii, chiar dacă, mă repet, așezările din zonă nu sunt amintite în actele oficiale decât la începutul epocii moderne.

Cu toată rigurozitatea, specifică habsburgilor, de a realiza statistici și recensăminte cât mai exacte, nu au putut cuprinde totul. Am consultat Conscripția din 1733 a episcopului Ioan Inocenție Klein și apoi cea din 1750 a vicarului episcop unit Petru Aron cu gândul de a descoperi câteva date despre Valea Ierii dar nu am găsit nimic. Poate că aceasta se explică prin aceea că s-au referit în lucrările lor la așezări și populație, și nu la teritorii. Nici în "Statistica românilor ardeleni" din anii 1760-1762, scrisă de doctor Virgil Ciobanu nu am descoperit referiri despre Hășdate și celelalte localități din zona colinară și de șes.

Întrucât în tradiția locală, cât și în unele lucrări istorice s-au făcut referiri la zona noastră, legate de răscoala de la 1784, îmi permit a prezenta ceva mai pe larg câteva aspecte.

Despre Răscoala de la 1784 s-au încumetat să scrie foarte mulți istorici și aceasta pentru că ea face parte din acele evenimente istorice, de mare însemnătate, pentru poporul nostru care, odată pătrunse în conștiința contemporanilor persistă și se transmite cu putere, veacuri de-a rândul, în conștiința generațiilor următoare.

De aceea în prezenta monografie după câteva considerații generale voi încerca să subliniez modul în care acest eveniment s-a legat de istoria locală, atât ca desfășurare cât și felul în care s-a păstrat, în tradiția locală.

Cauza principală a mării răscoale populare a constituit-o accentuarea exploatării țăranimii și mai ales regimul șerbiei și agravarea lui de către nobilime și statul habsburgic în cursul secolului al XVIII-lea. Iobagii erau țăranii aflați în dependență personală față de nobili, care primeau în folosință veșnică un lot de pământ (sesia), pe care-l putea transmite moștenire urmașilor. Erau lipsiți de drepturi de strămutare de pe un domeniu pe altul și erau încărcăți până peste cap de obligații în muncă, în natură și în bani față de nobili, față de stat și față de biserică. Deseori erau vânduți ca animale de muncă, odată cu pământul pe care-l lucra, fapt pentru carea privit de contemporani ca o ființă necuvântătoare, la discreția stăpânului de pământ. De aceea în 1710 arhiepiscopul Hasvay din Strigonium va nota că țăranul iobag ar fi "ca un bou dacă nu i-ar lipsi coarnele".¹⁵⁾

Se pune întrebarea când și în împrejurări ajunsesse țăranul român din Transilvania într-o situația atât de jalnică? Pe scurt explicația este următoarea. La începuturile feudalismului, țăranii erau liberi și stăpâni ai pământului în cadrul obștilor. După cucerirea Transilvaniei de către Ungaria, regii au acordat nobililor și bisericii romano-catolice, întinse suprafețe de pământ, din așa numitul <pământ regesc>.

Cu timpul nobilii și biserica romano-catolică abuzând de atotputernicia lor și-au adăugat zeci și chiar sute de moșii și sate posedând pe țăranii liberi de pământurile lor prin fel de fel de silnicii și vicleșuguri. "În felul acesta în secolul al XVII-lea munții Transilvaniei acoperiți de păduri, plini de felurile comori minerale, câmpiile mănoase, râurile, deci aproape tot pământul acestei țări se afla în ghearele prădalnice ale nobilimii și bisericii catolice".¹⁶⁾ Proprietatea cotropitorilor se întindea chiar și asupra vânatului din păduri, precum și asupra peștelui din râuri. "Treptat numărul țăranilor dependenți crește astfel că în 1772 existau 114.602 familii de iobagi și 54.864 de case de inguili, adică jeleri. În 1776 sunt atestate 176.975 familii de jeleri și de iobagi, adică 65,7% din totalul populației".¹⁷⁾

Jelerii spre deosebire de iobagi, primeau sesii în folosință temporară și se puteau strămuta de pe un domeniu pe altul, Pentru pământul primit în folosință temporară, jelerii lucrau o suprafață egală din moșia nobilului. În ansamblul populației iobăgești, jelerii ocupau o treime din total.¹⁸⁾

În același timp noțiunea de stăpân de pământ similară cu aceea de domn de pământ era cu totul opusă aceleia de iobag. Din această clasă dominantă făceau parte în primul rând nobilii mari, mijlocii și mici la care se alătura numeroasele biserici, mănăstiri și orașe care posedau domenii. Nobilimea mare și mijlocie era alcătuită în primul rând din nobilimea maghiară. În ultima categorie se aflau și români, provenind dintre iobagii înnobiți de principii Transilvaniei, fiind numiți <nobili în opinci>. "În anul 1784 - 1787 nobilii

reprezentau doar 6,81% din populație”.¹⁹⁾

Nobilimea din Transilvania era procentual cea mai numeroasă din Europa. Posesorii marilor domenii sunt tentați în secolul al XVII-lea să transforme producția agricolă de consum într-o producție de cereale-marfă pentru a acumula venituri cât mai mari. Cum se putea realiza acest lucru? Se putea realiza în primul rând pe calea majorării robotei, care constituia prima obligație a iobagului. De aceea în 1714, Dieta de la Sibiu a hotărât majorarea robotei de la o zi/săptămână la 4 zile pentru iobagi și la 3 zile pentru jeleri. Ba mai mult robota se multiplica prin faptul că nobilul solicita același număr de zile și pentru feciorii iobagului, care a devenit cap de familie, deși nu au primit sesii, numai prin împărțirea sesiei tatălui. Astfel cantitatea de robotă a fost multiplicată proporțional cu împărțirea sesiei. În acest mod robota era prestată tot timpul anului, chiar și în zilele de sărbătoare.

Dar iobagilor li se cerea și dijmă, adică arendă în produse din puținele bucate pe care le strângeau de pe sesiile lor. «Daturile în natură» se luau nu numai din cereale ci din marea majoritate a produselor existente în regiune, nimic nu rămânea nedijmuit. Astfel erau: decima ovium, un porc la trei case, tretina (o vită la trei ani), dijma din stupi, unt, brânză, piei de vânat. La sărbători iobagii trebuiau să dea fel de fel de suplimente și plocoane.

Cântecul popular din zonă a înregistrat de minune noianul aceste «de poveri și slujbe»:

”Vara iau căpșuni
Și porci de ai buni,
Iau și zeciuală
Din cinci oi o mială.
Din zece vaci bune,
Una lor rămâne
Iar din zece capre
Brânză - a patra parte,
Din zece găști grasă
Una lor pe masă
Găini, dacă ai
Lor încă le dai
Iar din puii lor
Duci și domnilor
Când sunt zile mari
Le duci ouă tari
Mai iau și mătârci (mănătărci)
Alune și melci

Broaște-n făurar
Și raci în brumar
Iau ei și cenușă
Trei măsuri de ușă”²⁰⁾

Dar asupra iobagilor apăseau și alte poveri; monopolul nobililor asupra întregii activități economice, legat de vânzarea băuturilor, morăritul, pășunatul, pescuitul și vânatul. La aceasta se adaugă și micșorarea sesiilor, reducerea pășunilor, poverile militare, entolicizarea forțată, bătaia etc.

Mișcarea se va declanșa în Munții Apuseni, deoarece aici situația devenise și mai tragică. În dorința de a câștiga cât mai mult, clasa dominantă, cu complicitatea statului va întreprinde măsuri care să conducă la anularea unor drepturi mai vechi și totodată s-au introdus sarcini noi. Viața moșilor a început a se agrava după 1715, când Curtea imperială de la Viena a declarat ținutul locuit de ei ca domeniu al statului în vederea exploatării bogățiilor miniere de aici. Moșii au fost considerați ca iobagi ai statului, obligați să lucreze la construirea cuptoarelor, transportul minereului, tăierea și transportul lemnului din păduri la topitorii etc.

«Paharul» s-a umplut, urma doar momentul declanșării. Numeroase jalbe au fost înaintate organelor imperiale, dar nu s-a obținut mare lucru. Mulțimea murmură, clocotea, se aștepta un semn. Incidentul de la Câmpeni din 24 mai 1782 prevestea furtuna.

Ordinul imperial, pentru noile înrolări de grăniceri din 31 ianuarie 1784, constituia o rază de nădejde pentru țărănimea nemulțumită. Dar nobilimea se opunea din răspuțeri pentru punerea în practică a acestei conscripții. În noile condiții, grupuri nesfârșite de țărani se îndreptau spre centrele de înscriere refuzând să mai îndeplinească slujbele iobăgești. Apar primele confruntări. Focul răscoalei a izbucnit la Curechiu în 2 noiembrie dar apoi s-a extins la Criscior, Brad, Mihăileni, Baia de Criș, Lunca, Hălmagiu. După ce a cuprins satele de pe domeniului Zlatnei văpaia se întinde în comitatul Hunedoara, de-a lungul văii Mureșului, pe valea Arieșului (Câmpeni, Abrud, Roșia). ”Alte grupuri de răsculați trec în comitatele Albei, Cluj și Turda”.²¹⁾ Făgăraș, Târnava-Mureș, Solnoc, Maramureș, în părțile Aradului și Banat.

Luptau pentru aceeași cauză iobagii domeniali și fiscali, dar și meseriași și clerul mărunt, îndeosebi cel ortodox. ”Preoții români, îndeosebi schismatici (cei care refuzaseră se treacă la biserica greco-catolică) au fost factorii și instrumentele principale ale revoluției, scria nobilul Ioan Gyöngösy din Turda”.²²⁾ Au participat și iobagi maghiari și secui.

Ce doreau răsculații? Ultimatumul de la Deva, comunicat în numele lui Horea, lui Carol Brăneek din Șoimuș, funcționar de la saline, arăta foarte clar, dorințele nemulțumiților.

Se cerea ca ”nobilul comitat împreună cu stăpânii de moșii și cu toate seminița lor să jure pe cruce: «Nobilii să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea găsi undeva o slujbă

împărătească, din aceea să trăiască. Nobilii stăpâni de moșii să-și părăsească odată pentru totdeauna moșiilor. Și ei să plătească dare ca și poporul de rând. Pământurile lor să se împartă între poporul de rând, după porunca ce o va da înălțatul împărat)".²³⁾

Condițiile sunt clare și categorice. Ele vizează desființarea nobilimii și a proprietății feudale, atribuind pământul în întregime țăranilor. "Vizează deci desființarea nu numai a raporturilor feudale, ci și a latifundiilor".²⁴⁾

De teama extinderii mișcării s-au întreprins acțiuni de pacificare la Tibru, Valea Bradului și Sălciua, dar ele nu au adus o soluție definitivă. În schimb a dat posibilitate nobilimii să-și întărească forțele pentru a reprima răscoala. Aceasta și pentru că împăratul Iosif al II-lea printr-un ordin din 15 noiembrie 1784, adresat baronului S. Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, se recomanda să se pune capăt răscoalei «cu toate seriozitatea și rapiditatea». În același timp se instituie "legea statorială sau marțială, ca un exemplu și spectacol public de teroare". Ordine asemănătoare primește și baronul Preiss, comandantul general din Transilvania, care trebuie să colaboreze cu comandatul general din Ungaria.

Convinși că nu mai nimic de așteptat din partea împăratului decât tunuri și gloanțe și îndârjiți de atrocitățile comise de nobilime, după încheierea armistițiilor amăgitoare, conducătorii răscoalei luă hotărârea de a reîncepe lupta. La chemarea lui Horea se porniră din nou în mișcare țăranii de pe Mureș, din Munții Abrudului, din Zarand. Planul era să se formeze un front de luptă de la Deva până la Huedin pentru ca apoi să se înainteze spre inima Transilvaniei. Era însă prea târziu, de vreme ce «cetatea de piatră» a moților se afla pretutindeni încercuită de armatele imperiale. Deși reușesc să obțină unele victorii împotriva armatei imperiale la Râmeți, Brad și Lupșa, răsculații nu mai pot face față și în urma luptei de la Mihăileni, și apoi a căderii Abrudului și Câmpeniului, tabăra se destramă de 14 decembrie 1784.

Capii răscoalei, Horea și Cloșca, se retrag spre munții Gilăului, în codrul Scorșetului, iar Crișan spre Ponor. Trădați, ei sunt prinși și apoi duși la Alba Iulia, unde vor fi condamnați la moarte. La 28 februarie execuția va avea loc în locul numit «La Furci» unde Horea și Cloșca vor fi trasi pe roată în timp ce Crișan și-a pus capăt zilelor în închisoare.

Ulterior se va declanșa o aprigă prigoană împotriva celor care au participat la răscoală sau au susținut-o, având loc arestări, condamnări și chiar strămutarea mai multor familii de țărani în Banat, Bucovina și Ungaria de Sus. "Cetatea Gherla va deveni Închisoarea Marelui Principat al Transilvaniei (Carcer Magni Principatus Transilvaniae)".²⁵⁾

Împăratul Iosif al II-lea a fost nevoit să ia și unele măsuri legislative, ca dreptul de pășunat, de a face defrișări în păduri, sunt anulate unele obligații ale țăranilor, li se redă dreptul de arendă a crâșmăritului. La 22 august 1785 s-a dat patentă de desființare a iobăgiei în Transilvania, care însă după moartea lui Iosif al II-lea va fi anulată.

După această prezentare a cauzelor, desfășurării și urmărilor răscoalei de la 1784, să vedem dacă ea a avut sau nu legături (sau nu) cu zona Valea Ierii.

Am urmărit cu atenție hărțile cu arealul răscoalei lui Horea, în lucrările lui David Prodan, Florian Dudaș, Ștefan Pașcu și în Atlasul istoric al României, dar nu²⁴ găsim menționată localitatea Valea Ierii, zona dintre Someșul Rece și Arieș fiind se pare mai puțin «fierbinte» în perioada mișcării de la 1784.

Valea Ierii este atestată documentar mai târziu, ceea ce înseamnă că numărul locuitorilor era destul de mic. Lucrul acesta poate fi argumentat și prin faptul că în conscripțiile lui Ion Inocențiu Klein din 1733, apoi ale vicarului episcop unit Petru Aron din 1750 și "Din statistica românilor ardeleni" din anul 1760-1762 publicată de doctor Virgil Ciobanu, în baza recensământului efectuat, în perioada amintită, de către comisia aulică nu apare numele localității.

Cu toate acestea nu se poate nega că aici au existat locuitori a căror viață economică și socială era asemănătoare cu cea a tuturor moșilor din Apuseni. Cauzele care au generat marea răscoală la 1784 sunt valabile și pentru oamenii acestor meleaguri.

S-au găsit și referiri la zona noastră din perioada răscoalei lui Horea mai ales din a doua parte a ei. "Cronicile, scrisorile vorbesc și de o luptă care s-ar fi dat la începutul lui decembrie între nobilii lui Csaki și răsculați la Feneș. Se vorbește de o mare «zarvă» care se produce în noaptea de 4 decembrie. Anume, niște oameni nelegiuiți aprinseră dinspre câmp grădina de sub Leanyvar și așa necunoscând atunci pricina adevărată a acestui foc, toată tabăra a stat în arme până la ziuă. Mai ales că țărani din Feneș și Luna întăriră și ei că pe înserate au văzut prin pădurea de la Vlaha mai mulți români venind dinspre Iara. Înspre Iara, unde era tras un cordon militar de apărare și pe unde puteau să năvălească românii, urma să meargă însuși Csaki cu trupa de husari."²⁶⁾

"Cu o companie din cele patru ale batalionului de gardă Gyulay ocupă Iara".²⁷⁾

"După 20 decembrie 1784, trupele de pe Mureș devenite disponibile, o parte se vor deplasa spre Iara și Cluj pentru a acoperi și această latură".²⁸⁾

Clujul era în mare fierbere și cetățenii închiseseră porțile de teama atacurilor țăranilor dinspre zona Băișoara - Lita - Hășdate. De aceea "o cohortă de husari la 10 decembrie fu destinată pentru hotarul Ierii".²⁹⁾

În acest caz este vorba de apărarea drumului spre Cluj pe direcția Valea Ierii - Băișoara - Iara - Lita - Săvădisla.

Un aspect care se leagă de istoria zonei noastre este trădarea și respectiv, capturarea lui Horea și Cloșca. Se știe că pentru prinderea lor s-a pus un premiu de 300 galbeni și că s-au găsit din aceia care să fie ispitiți de această sumă. Astfel vicecolonelul Kray cheamă la el pe pădurarul Anton Melțer din Abrud, care în virtutea slujbei sale cunoștea bine munții. "El speră ca, promițând remunerația, să pună mâna pe ei prin oamenii săi de încredere, prin gornicii săi mai ales, ca «cioara să scoată ochii la cioară». Pădurarul încredință executarea la șapte români din Râul Mare, chemați și câștigați de el, care cunoșteau foarte bine munții și tot ținutul și puteau să se apropie mai ușor de Horea ca

prieteni”.³⁰⁾

Astfel au fost atrași la această acțiune Nuțu Mătieș, Ștefan Trif, Ioan Mătieș, Iacob Neagu, Dumitru Neagu, Gheorghe Mătieș, Gheorghe Nicula, iar indirect și alții.

Nu voi intra în detalii asupra prinderii lui Horea și Cloșca ci vreau să arăt că urmași ai celor care au participat la urmărirea și capturarea celor doi capi ai răscoalei, s-au stabilit în comuna Valea Ierii. Tradiția locală amintește de familia Mătișeștilor, care s-a stabilit în locul numit ”Dîmbul Cucului” sau Mătișești. Membrii acestei familii făceau parte din urmașii lui Ioan, Gheorghe și Nuțu Mătieș, care au trădat pe Horea. De aici și ciufala care au primit-o cei care s-au așezat în zona noastră de <Bidigoii>, cuvânt care provine de la Bidiganie, adică animal, ^{animale} șapte, de care este mai bine să te ferești. Dintre descendenții acestei familii mai există azi în comună o persoană numită Mătiș Vasile ”Bidigoii”.³¹⁾

Totodată se mai susține în tradiția locală că și primii locuitori din satul Cerc au fost fugari din oastea lui Horea care pentru a nu cădea în mâna autorităților s-a așezat ”pe înălțimea muntelui, într-o poiană înconjurată de copaci, și-au construit case specific moțești, rânduite în formă de cerc, de unde și numele satului de azi.

Că s-au așezat în zonă locuitori de pe valea Arieșului poate fi argumentat prin aceea că și la noi întâlnim, nume de familii identice cu cele care există în inima Apusenilor: Burz, Balea, Dobra, Bobariu, Buzgariu, Culda, Mătiș, Trifu, Nicula etc.

De asemenea se mai pot aduce ca argumente câteva toponime întâlnite atât la noi, cât și în alte părți ale Apusenilor: Păltineni, Mesteacăn, Săcătura, Părăul Ursului, Părăul Strâmb, Mătișești.

Nu în ultimul rând, mișcarea de la 1784 a rămas în folclorul local sub formă de poezii, cântece de jeluire și amar. Aceste creații populare au fost aduse și transmise tot de locuitorii de pe valea Arieșului aciuiți în Valea Ierii de-a lungul timpului. Îmi permit a da două exemple:

”Milostive împărat
Socotește cu dreptate
4 zile robotim
Iar a cincea pescuim
A șasa la vânat
A șaptea e sărbătoare
Socotește, împărate
De mai e cu dreptate
Să plătim biruri și date”³²⁾

”Horea bea la crâșmă-n deal
Domnii fug toți din Ardeal,
El aprinde-un mare foc

Și cântă voios în joc:

- Haideți, feciori după mine

Să vă arăt a trăi bine”³³⁾

Încă înainte de răscoala lui Horea, dar și după, Iosif al II-lea, ca reprezentat al absolutismului luminat dorea înfăptuirea unor reforme adânci în Imperiu, reforme care să cuprindă toate domeniile, de la cel economic-social, până la cel religios sau cultural. Între reformele înfăptuite un rol important a avut-o cea administrativă, din iulie 1784, prin care hotărăște desființarea vechilor comitate, districte și scaune, și reîmpărțirea Ardealului în comitate. Noile comitate nu mai țineau seama de vechile teritorii ale națiunilor constituționale ci de ”împărțiri raționale, logice, împărțiri naturale, determinate de extinsiunea teritoriilor, de cursul râurilor, de culmile munților”.³⁴⁾ Comitatele la rândul lor se împart în cercuri și acestea în plase.

În acest context satele Hășdate și Finișel, în cadrul cărora vor fi amintite mai târziu cătunele Valea Ierii, Plopi și respectiv Cerc, fac parte din plasa Săvădisla, comitatul Cluj. Comitatul Cluj s-a constituit din comitatul Clujului de Sus, unit cu Turda de Jos și scaunul Arieș. La recensământul din 1784 - 1787 satul Hășdate apare cu 99 case, 126 familii, 734 populație de drept, 4 preoți, 105 jeleri, 55 țărani, 42 urmași ai țăranilor și 145 copii.³⁵⁾

Se pare că în aceste cifre a fost integrată și populația, redusă numericeste din ținutul Văii Ierii, pentru că așa cum am arătat mai devreme în timpul evenimentelor de la 1784 au venit aici locuitori mai ales de pe valea Arieșului.

Finișel avea 86 case, 112 familii, populație de drept 519, 3 preoți, 92 jeleri, 28 țărani, 83 copii.³⁶⁾

Dacă acceptăm realitatea că erau așezări umane dispersate în zona Valea Ierii să vedem cu ce se ocupau localnicii în această perioadă. Oamenii locului aveau la început ca ocupație principală creșterea animalelor, mai ales vite și oi, care erau întreținute vara pe pășunile alpine, în timp ce iarna erau ținute în staule, hrănite cu fân și frunziș. Cultivarea pământului avea un caracter secundar, locuitorii amenajând terase în pământul din caleafară de sărac și în curătura astfel obținută semănau puțin orz, cânepă sau alac, iar mai târziu și secară de primăvară și cartofi.³⁷⁾

Se știe din bătrâni că oamenii din Valea Ierii se ocupau și cu prelucrarea lemnului. Se alegea lemnul potrivit, se tăia, se corhănea, după care era cioplit în două sau patru fețe și se folosea la construirea caselor și adăposturilor pentru animale. În alte cazuri se tăia scândură de diferite grosimi, care fie era folosită la necesitățile din gospodărie, fie era vândută în zonele de câmpie, de unde apoi cumpărau cereale, de care aveau atâta nevoie. Tot din lemn era confecționat mobilierul modest din case și unelte de strictă necesitate; furci, greble, coase, furci de tors, pluguri, războaie de țesut, precum și mori.

Viața moșilor era simplă și aspră, lucru dovedit de locuințele modeste și mici, mai mult sub forma colibelor sau bordeielor. În perioada mai târzie apar ”casele din lemn de

brad și stejar, construite dintr-o încăpere și cămară, că târnaț, acoperite cu șindrilă. Mobilierul se reducea la câteva bănci din brad cioplit, așezate pe lângă perete, sprijinite pe țărushi, înfipti în pământ”.³⁸⁾ Simplă era și îmbrăcămintea, dar nu insist asupra acestui lucru pentru că se va reveni la capitolul destinat obiceiurilor și tradițiilor locale.

Căile de comunicație constituiau în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea o problemă deosebită pentru așezările din zona muntoasă, deci și pentru cei care erau așezați pe Valea Ierii. Drumul dinspre Băișoara încă nu exista, iar legăturile cu Hășdate și Finișel erau mai degrabă poteci și cărări primejdioase. Pe măsură ce schimbul de mărfuri se va întăși căile de acces vor fi lărgite, construindu-se poduri de lemn, unde era cazul, reușindu-se astfel transportul produselor cu ajutorul căruțelor și carelor.

În încheierea acestui subcapitol este necesar a scoate în evidență câteva idei și anume:

- În evul mediu actualele localități componente ale comunei Valea Ierii nu se constituiseră ca localități distincte și din acest motiv evenimentele istorice prezentate se referă mai mult la zona Valea Ierii.

- În această perioadă din punct de vedere administrativ-teritorial zona a fost încadrată în comitatul Turda, iar din 1784 în comitatul Cluj.

- Satele Hășdate și Finișel, pe lângă care se vor constitui în epoca modernă actualele sate ale comunei au fost o perioadă în stăpânirea cetății Lita în comitatul Turda, iar după reforma administrativă a lui Iosif al II-lea, în 1784, făceau parte din plasa Săvădisla, comitatul Cluj.

Note bibliografice:

1. Istoria României, vol. II, Editura Academiei, București, 1962, pag. 73
2. Ioan Coja, Transilvania, Invincibile argumentum, Ed. Athenaeum, București, 1990, pag. 21
3. Istoria României, opera citată, pag. 81
4. Idem, pag. 94
5. Ibidem, pag. 219
6. Silviu Dragomir, Sabin Belu, Contribuții la istoria așezărilor românești din Munții Apuseni - secolele XIII-XVI, revista Cumidava, Brașov, 1968, pag. 61-62
7. Idem, pag. 62
8. Ștefan Pacsu, Voievodatul Transilvaniei, vol. II, pag. 213
9. Orban Bolasz, Tordovaros es kornyek, Budapesta, 1889, pag. 433
10. Ibidem, pag. 434
11. Istoria României, vol. III, Editura Academiei, 1964, pag. 229
12. Idem, pag. 240
13. Gheorghe Georgescu, Buzău, Constantin Șerban, Răscoala de la 1784 din

Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, Editura Politică, București, pag. 34.

14. Idem, pag. 35.

15. Ibidem, pag. 35

16. Ibidem, pag. 35

17. Ibidem, pag. 37

18. Ibidem, pag. 37

19. Ibidem, pag. 193

20. David Prodan, Răscoala lui Horea, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I, București, 1984, pag. 441-442

21. Idem, pag. 422

22. Gheorghe Georgescu Buzău, Constatin Șerban, op. Citată, pag. 259

23. David Prodan, Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1938, pag. 91

24. Idem, pag. 102

25. Ibidem, pag. 106

26. David Prodan, Răscoala lui Horea, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, pag. 171-173

27. Idem, pag. 141

28. Ibidem, pag. 143

29. Relatare, Cula Traian, 69 de ani, sat Cerc nr. 62

30. Florian Dudaș, Răscoala lui Horea în tradiția poporului, Editura Albatros, București, 1984, pag. 244

31. Idem, pag. 249

32. Ibidem, pag. 250

33. Nicolae Iorga, Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pag. 351

34. As elso magyarországi nepszamlatas - 1784-1787, Budapesta, 1960, pag. 324-325

35. Idem, pag. 301

36. I. Pîrna, 1784 - în locuri în monumente, Editura Sport Turism, București, 1984, pag. 15

37. Idem, pag. 19

38. Ibidem, pag. 21

2.3. Valea Ierii în epoca modernă

Începutul epocii moderne înseamnă prima atestare documentară a aşezării Valea Ierii "Jaravize - cătun al satului Hăşdate".¹⁾ Data atestării este anul 1840, lucru confirmat şi de Şematismul de la 1900 din care rezultă "Valea Ierii (Jaravize). Parohie înfiinţată la an 1840. Biserică de lemn din an 1855 în onoarea Sfântului Nicolae".²⁾ (vezi Anexa);

De asemenea Silvestru Moldovan şi Nicolae Togan în "Dicţionarul numirilor de localităţi cu populaţie română din Ungaria" publicată în 1909 referindu-se la Hăşdate arată: "Hăşdate/ Hestat cu cătunul Dobrin (Dobrinhas), Plopi (Plophas) şi Valea Ierii (Jaravize) cott. Turda-Arieş (Tordo-Aranyas vm), p. Săvăghisla (Tordo-Szentlaslo).³⁾

Situaţia de mai sus se referă la realitatea de după 1876-1877, când are loc o nouă împărţirea administrativă a Transilvaniei.

"Se cunoaşte că potrivit Legii XXXIII în anul 1876 se desfiinţează vechile comitate şi scaune şi se înfiinţează comitate noi. Stabilirea teritoriilor cuprinse de câte un comitat s-a făcut prin Legea nr. 1 din 1877. Cu acest prilej, din localităţile Cercului de Jos, a Comitatului Turda, împreună cu cele ale scaunului Arieş, respectiv localităţile din Comitatul Alba de Jos (Albac, Scărişoara, Neagra, Avram Iancu, Vidra, Vadul Moşilor, Certeze, Ponorel, Câmpeni, Bistra, Brăzeşti, Sărtaş, Baia de Arieş, Muncel şi Cioara de Sus), precum şi localităţile Răzoare şi Miheşul de Câmpie ale comitatului Cluj, se înfiinţează comitatul Turda-Arieş, cu reşedinţa la Turda.

Comitatul Turda-Arieş era constituit din două oraşe cu consilii, Turda şi Vinţul de Sus şi din 9 plăsi, Săvădisla, cu 21 localităţi, Iara 23, Rimetea 18, Câmpeni 10, Vinţul de Sus 15, Bădeni 11, Câmpeni 12, Luduş 15 şi Căpuşu de Câmpie 16 localităţi".⁴⁾

Comitatul Turda-Arieş avea până în 1918 o suprafaţă de 612.632 iugăre, cu un relief variat, o îmbinare între regiunea muntoasă a ținuturilor din munţi şi zona de şes.⁵⁾

Simplificând lucrurile, rezultă că în epoca modernă istoria localităţilor pendinte azi de comuna Valea Ierii, s-a derulat astfel: cătunele Plopi şi Valea Ierii aparţin de Hăşdate, iar cătunul Cerc de satul Finişel, în cadrul plasei Săvădisla, comitatul Cluj, până la reforma administrativă din 1876-1877 şi apoi în cadrul comitatului Turda-Arieş până la reorganizarea administrativ teritorială din anul 1925. În privinţa cătunului Plopi, conform recensământului din 1910, el făcea parte din satul Finişel (Kisfenes).⁶⁾

2.3.1. Dezvoltarea economico-socială în epoca modernă

În această perioadă economia localităţilor din zona Valea Ierii cunoaşte o dezvoltare aparte, în sensul că, dacă la începutul perioadei predominantă era agricultura şi mai ales creşterea animalelor, spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima parte a secolului XX avem de a face cu intensificarea activităţii industriale îndeosebi a celei forestiere.

Creșterea animalelor constituie în primele decenii ale secolului al XIX-lea principala îndeletnicire a localnicilor. Se creșteau mai ales vite și boi de muncă, oi și capre. Numărul mai mare de animale va fi îndeobște în cătunele Cerc și Plopi, așezări care se află pe culmi, în imediata apropiere a pășunilor și fânețelor naturale. Numărul cailor și porcilor era mai redus, deoarece nu se putea asigura necesarul de ^{cereale} animale. Puținii porci care erau crescuți se țineau mai ales în pădurile cu ghindă și jir și mai rar acasă. Stupăritul era o ocupație tradițională, dar stupii se țineau încă în știubee primitive, iar albinele erau omorâte la recoltarea mierii. În a doua jumătate a secolului XIX numărul animalelor mari este în continuă creștere, deoarece se cereau cai și boi de muncă pentru transportul materialului lemnos.

Numeroasele ape curgătoare din zonă, au asigurat condiții pentru creșterea păstrăvului și lipanului, astfel că pescuitul rămâne o îndeletnicire constantă pentru localnici. Culesul fructelor de pădure și a ciupercilor era deosebit de răspândit, pentru iernile lungi, ciupercile în saramură sau uscate, completau necesarul de hrană a populației. Cultura plantelor se extinde mai ales după 1848, când se va înregistra o creștere a populației în bazinul Valea Ierii și deci, o cerere mai mare de produse pentru consumul propriu. Se cultivau cereale de primăvară: grâu orz, secară, alac, se extindă culturile de cartofi și legume. Trebuie reținut însă că, slaba fertilitate a solului și clima mai rece, nu permiteau obținerea unor producții deosebite, repet, totul se realiza pentru consumul propriu.

În satul Cerc și mai târziu în Plopi, prin administrarea de îngrășăminte naturale, prin curățiri și defrișări, s-au amenajat platouri accesibile pentru cultura plantelor în locuri ca: Hățăgoaia, Tarnița, Prislop. Creșterea gradului de fertilitate era posibilă în condițiile în care adăposturile pentru animale se aflau în imediata apropiere a terenurilor agricole, de unde, ușor se puteau transporta toate îngrășămintele cu sănii și căruțe.

Un element nou care apare în economia locală este intensificarea exploatării și industrializării lemnului, lucru care va conduce în mod treptat la transformarea localității Valea Ierii într-un mic centru industrial.

Și înainte localnicii se îndeletniceau cu prelucrarea lemnului dar după 1829, ea devine preponderentă. Dacă până acum oamenii prelucrau lemnul pentru a-și satisface propriile nevoi și pentru a vinde în zonele de câmpie, de acum munca la pădure și transformarea lemnului în cherestea devine pentru majoritatea populației principala activitate. Înainte nu prea era rentabilă această activitate nici pentru localnici, nici pentru proprietari. De acum însă lucrurile se schimbă solicitându-se material lemnos atât pentru piața internă, cât și pentru export. Mai mult interes au acum proprietarii pădurilor domeniiale de a intensifica exploatarea lemnului. De exemplu "familia Banffy a ridicat o fabrică de potasă în pădurile sale de mai multe zeci de iugăre din Sălaj. În munții din comitatul Clujului încasă, după anul 1829, suma de 10.127 de florini din taxele pe cele 22 de sorturi de materiale lemnoase pe care le-a îngăduit țăranilor să le prelucreze. În 1847

sumele încasate din aceeași sursă se ridică la aproape 40.000 de florini”.⁷⁾

Din cartea funciară a comunei Hășdate rezultă că ”peste Feneșul unguresc, Vlahă, Tăuț, Feneș, Valea Ierii stăpânea groful Andrassy Teodor.”⁸⁾ În ”anul 1907 s-au intabulat copiii lor, Katalinna și Iuliu, locuitori în Terebescen-Zemplem megye”.⁹⁾ Conte Iuliu Andrassy era proprietarul, ”în hotarul Văii Ierii a unui domeniu forestier în suprafață totală de 13.630 hectare.”¹⁰⁾ Domeniul în partea numită Valea Ierii a fost ținut și apărat întotdeauna ca parc de vânătoare. Acest lucru îl arată și potecile pedestre și de călărit, drumurile de care și șosele sunt excluse. ”Partea vestică a domeniului din Valea Ierii constă din pășuni care au fost date în arendă satelor și comunelor învecinate și numai o parte s-a folosit de proprietar, partea din jurul Dobrinului, unde era castelul de vară și clădirile personalului. (vezi anexa) ”S-a arătat mai sus că o mare parte din domeniul familiei Andrassy era destinat pentru vânătoare și pescuit. Pentru a asigura întreținerea și paza pădurilor a fost angajat personal format dintr-un brigadier și 10 pădurari. La liziera domeniului au fost amenajate 10 cantoane cu case și grajduri pentru cai, iar în Valea Ierii Caps o clădire sub forma unei cazarme pentru ceilalți paznici și îngrijitori ai domeniului și ai castelului de la Dobrin. Aici, pe Muntele Dobrinului s-a construit un castel de vară cu anexe și grajduri unde existau în permanență slujitori și oameni de pază. ”Avea cai de rasă, trăsură și vizitiu. Când venea din Ungaria la vânătoare sau pescuit îi plăcea să se plimbe împreună cu invitații săi pe întinsul domeniu. La trecerea prin Valea Ierii era înconjurat de jandarmi călare. Avea la domeniu un jude care conducea toate treburile deoarece stăpânul își făcea apariția foarte rar în zonă, uneori chiar la câțiva ani”.¹¹⁾

În timpul evenimentelor din toamna anului 1918, castelul va fi atacat de localnici și distrus în cea mai mare parte. Ce a mai rămas din el va fi folosit de către săteni ca adăpost pentru animale. ”Ulterior este preluat de Ocolul silvic Turda și reparat pentru a deveni canton silvic”.¹²⁾ (vezi anexa Proces verbal 1937)

De numele lui Iuliu Andrassy se leagă și popularizarea zonci cu cerbi carpatini. La Păraul Ciurii s-a amenajat o rezervație în suprafață de 14.357 m², s-a construit o casă cu trei camere și un grajd, totul fiind împrejmuit și strict păzit.¹³⁾

”Dar în timpul unei furtuni care s-a abătut în zonă, arborii căzuți au distrus țarcul și drept urmare cerbii au scăpat din captivitate. Cu trecerea timpului, aceștia s-au înmulțit ajungând până la 4.500 exemplare, ceea ce însemna că Valca Ierii a devenit cea mai populată zonă cu cerbi din Europa”.¹⁴⁾ În timpul revoluției de la 1918 și construcția de la Păraul Ciurii a fost distrusă la fel ca cea din Dobrin fiind refăcută tot de Ocolul silvic Turda pentru aceeași destinație, de canton silvic. (vezi Procesul verbal anexă 1937)

De numele contelui Andrassy se leagă și construirea primei școli din zonă în anul 1912 în Valea Ierii Caps, asigurând pentru aceasta materialul lemnos și forța de muncă plătită. Dar cel mai semnificativ element, care va determina profunde mutații în Valea Ierii este punerea în funcțiune a primei fabrici de cherestea, lucru care s-a petrecut în anul 1895,

În spatele acestei investiții aflându-se tot familia Andrassy. Fabrica s-a amenajat în Valea Ierii (unde se află și astăzi), pe malul râului Iara. Pentru punerea în funcțiune a întreprinderii au fost aduse utilajele necesare din Austria și Italia, iar pentru montarea lor au fost aduși meșteri din Tirol și Ungaria. Materia primă, bușteanul de gater, era asigurat din pădurea proprie, lemnul de la pădure fiind transportat pe scocuri și jilipuri spre tăuri, iar de aici, prin plutire pe Valea Șoimului și Iara până în fabrică. (vezi anexă Schemă jilipuri) Activitatea productivă se desfășura cu muncitori salariați, o parte din ei străini, și cu localnicii, unii cu plată, iar alții în cadrul obligațiilor ce le aveau pentru accesul în pădure și în locurile de pășune. Pentru a se înlesni transportul lemnului în fabrică s-a construit în 1906 o cale ferată, cu șine din lemn acoperite cu tablă, pe care vagoanele erau trase în sus cu cai, iar la vale veneau prin forța gravitației. La început această linie a fost amenajată până la Șoimu, apoi se va extinde spre alte guri de exploatare. Cheresteaua obținută se transporta cu atelajele peste Dealul Plopilor spre Săvădisla și de aici la Cluj. De o mare importanță a fost și amenajarea drumului Valea Ierii - Băișoara în anul 1902 pe distanța de 14 kilometri, drum fără pantă, mai ușor de utilizat în orice anotimp. Nu am la îndemână date despre numărul lucrătorilor și producțiile obținute deoarece în decembrie 1918, odată cu devastarea fabricii, documentele au fost arse.

Ceea ce se poate afirma, cu certitudine, este că punerea în funcțiune a fabricii și extinderea muncii la pădure a făcut ca spre Valea Ierii să graviteze locuitori din împrejurimi conducând la creșterea numărului populației în toate cele trei localități, astfel că acestea vor depăși condiția de cătune, devenind sate, amintite de acum în documentele vremii. La recensământul din anul 1910 populația din zona Valea Ierii se prezenta astfel¹⁶⁾:

Comitatul	Comuna	Localitate	Populație	Din care copii 6-11 ani	După naționalitate					Știu sau nu ungurește
					Maghiari	Germani	Slovaci	Românii	Alții	
Turda-Arieș	Hășdate	Valea Ierii	341	30	70	1	8	262	-	89
Turda-Arieș	Finişel /	Plopi	124	12	-	-	-	124	-	-
Turda-Arieș	Finişel	Cerc	376	62	7	-	-	369	-	15
Total			841	102	77	1	8	755	-	104

Graficul prezentat ne dovedește că populația românească era majoritară, iar existența în zonă a populației de etnie maghiară se poate explica prin aceea că la cele două proprietăți ale contelui Iuliu Andrassy, castele de la Dobrin și Pârâul Ciurii, era un personal numeros care-l deservea și că în fabrica de cherestea lucrau muncitori aduși din Ungaria și Slovacia, parte din ei stabilindu-se ca familiile lor.

Este interesant că la 1910 populația din satul Cerc era mai numeroasă decât cea din Valea Ierii, lucru explicabil prin aceea că localitatea era cea mai apropiată de proprietatea din Dobrin și apoi, aici, condițiile de creștere a animalelor erau mult mai bune.

Aș mai reliefa un aspect, și anume acela^{ca} și modul de viață a mării majorității a populației era deosebit de simplu, activitatea zilnică limitându-se la munca desfășurată pentru asigurarea celor necesare traiului familiei, nu au apărut încă magazine, case sau instituții de cultură, cu două excepții: biserica greco-catolică din Valea Ierii dată în folosință în anul 1855 și mai târziu în 1912 Școala din Valea Ieri Caps.

Viața socială în Valea Ierii a fost mult mai liniștită decât în alte zone, aceasta poate, numărului redus al populației în comparație cu alte localități, a dispersării ei și mai ales lipsei de comunicare, de cunoaștere a ceea ce se petrecea în afara bazinului Valea Ierii.

Oricum situația populației și mai ales a țăranimii, care forma în prima jumătate a secolului al XIX-lea majoritatea locuitorilor, nu se deosebește de cea a oamenilor din alte zone montane ale comitatului.

Un element nou care marchează viața socială din Transilvania, este noua legislație agrară, adoptată de Dietă în iunie 1848 și complectată prin Patenta imperială din 1854. Legea agrară a fost votată de reprezentanții nobilimii care s-au străduit să lase neatins alodiul, care a rămas în stăpânirea foștilor domni de pământ de acum ca proprietari de tip capitalist. Drept urmare, proprietatea funciară nobiliară a continuat să dețină o mare pondere la nivelul întregului comitat în raport cu cea a țăranimii. Noua lege dată de Dieta de la Cluj a transformat în proprietari deplin pe iobagii și jelerii urbariali, dar numai pe pământul asupra căruia avuseseră drept de posesiune la 1 ianuarie 1848. În consecință, numai un număr redus dintre ei au fost împrumăriți cu o sesie de 20-40 iugăre. Majoritatea celor împrumăriți au devenit stăpâni doar pe fracțiuni de sesii, de o jumătate, de un sfert și de o optime. "Jelerii urbariali au devenit muncitori agricoli fiindcă au fost împrumăriți doar cu loc de casă și grădină. Legea nu s-a extins însă asupra jelerilor aloidal sau curiali. Aceștia fuseseră așezați pe pământurile aloidale sau la curțile nobiliare pe bază de contract și posibilitatea eliberării lor de sarcinile feudale se vor crea numai prin Patenta din 1854".¹⁷⁾

Dar transpunerea în practică a legii era foarte greoaie. De aceea, s-au creat judecătoriale urbariale în care în rol hotărâtor îl aveau marii proprietari, care s-au străduit să-și dea sentințe avantajoase, pentru a răpi cât mai mult din pământul devenit proprietate individuală a țăranilor, cât și din cel colectiv.

"Noua legiuire a adus modificări și în destinația proprietății din zona Munților Apuseni, ^{olcu}care făcea parte din comitatul Turda-Arieș. Astfel statului i-au revenit 94.000 iugăre, din totalul de 146.294 iugăre pădure".¹⁸⁾ Segregarea a lovit în acest mod într-o bună parte a familiilor de moți, deoarece le-a îngustat posibilitatea de a practica prelucrarea lemnului și creșterea animalelor, cele două ocupații de bază, care le asigurau existența. Pădurile și pășunile vor fi folosite până la reglementările dictate de judecătoriale urbariale, atât de stat, cât și de nobili, îndeosebi în Munții Apuseni, pentru a impune moșilor rămășițe de rentă în muncă.

Are loc o pauperizare a țăranimii, ceea ce îi va face pe mulți dintre aceștia să-și părăsească locurile natale și chiar să emigreze spre România și America de Nord.

În lupta pentru apărarea pădurilor și pășunilor obștești, locuitorii din Munții Apuseni au avut o atitudine hotărâtă. În perioada 1850-1855, profitând de insuficienta refacere a aparatului represiv habsburgic, moții au acționat cu îndrăzneală punând chiar mâna pe loturi de pământ pe care și-au construit case. Această realitate este valabilă și pentru zona Valea Ierii, tocmai acum în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, înregistrându-se, după cum s-a arătat anterior, creșterea numărului de gospodării și implicit a populației, localitățile Cerc, Plopi și Valea Ierii depășind condiția de cătun și devenind sate.

În unele zone din bazinul Valea Ierii, moții au încercat cu forța să pună stăpânire pe pământurile nobiliare. O astfel de acțiune au pornit moții din Băișoara, care în anul 1861, au vrut să "pună stăpânire pe pădurea contelui Teleki Miklos. A intervenit însă notarul Nicolae Aron, care a cerut ajutor militar".¹⁹⁾

O povară pentru țăranime a constituit-o fiscalitatea, dările mărite față de stat, comitat și comună. Ele au devenit cu totul apăsătoare după intrarea în vigoare a reglementării financiare din deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, întocmite pe baza măsurătorilor cadastrale care s-au efectuat în 1850-1857. Reglementarea a fost în așa fel concepută de reprezentanții nobilimii din guvern și Dietă încât dările sporeau invers proporțional cu pământul stăpânit. Numai în anul 1908, populația comitatul Turda-Arieș a achitat următoarele impozite: a) 329.345 coroane pentru pământ; b) 24.975 coroane pentru dreptul de folosință și sub titlul de alte dări către stat; c) 128.194 coroane arune de venit general și alte dări mai mici; d) 28.729 coroane arune sanitare; e) 6.021 coroane arune comitates; f) 128.006 coroane dare de drum; g) 263.695 coroane arune comerciale; h) 10.405 coroane arune pentru instrucție; i) 1.226 coroane taxa muncitorilor liberi de dare față de stat; f) 135.748 coroane pentru șosele; k) 32.787 coroane sub titlul de alte dări față de comună; l) 30.495 coroane arune comunale; m) 1.429 coroane netrecute la alte dări. Totalul: 1.339.132 coroane. Împărțind această sumă pe totalul impozabililor, revine o dare anuală pe cap de 8,5 coroane, din care 4,6 coroane față de stat, 0,9 coroane față de comitat, 2,28 coroane față de comună și 0,2 coroane sub titlul de alte dări."²⁰⁾

În aceste condiții nu este de mirare că în urma instaurării regimul austro-ungar la 1867, avem de a face cu o intensificare a mișcărilor sociale, dar având un caracter și mai complex, respectiv îmbinarea luptei sociale cu cea politică și națională. Acestea vor crește în intensitate la începutul secolului nostru și în condițiile primului război mondial 1914-1918. La lupta pentru înlăturarea exploatarei, pentru drepturi politice și naționale și-au adus aportul și locuitorii din Valea Ierii.

2.3.2. Viața politică în epoca modernă

În epoca modernă, viața politică în Valea Ierii s-a desfășurat în strânsă legătură cu evenimentele și procesele social-politice din Transilvania: revoluția de la 1848, lupta pentru eliberare națională în condițiile dualismului austro-ungar, primul război mondial și unirea Transilvaniei cu România.

Izvorâtă din cauze interne, revoluția pașoptistă a urmărit între altele, înlăturarea servitutiilor feudale și împrăștierea țăranilor, asigurarea unor drepturi și libertăți democratice, unitatea și independența națională.

În Transilvania, situația era oarecum mai deosebită, pentru că aici, sarcinile feudale se împlăteau cu cele naționale.

Românii și-au pus mari speranțe odată cu izbucnirea la 15 martie 1848 a revoluției în Ungaria, văzând în aceasta posibilitatea emancipării naționale. Dar, contrar voinței națiunii române Dieta de Pojon a hotărât anexarea Transilvaniei și Partium la Ungaria. În această situație se impuneau acțiuni energice. Pe lângă protestele intelectualilor români, a urmat adunările de la Blaj din 18 aprilie și respectiv 3-5 mai 1848. Prin Petițiunea Națională s-a cerut printre altele: independența națiunii române și egalitatea ei cu celelalte națiuni, desființarea iobăgiei fără despăgubire, refuzul de unire a Transilvaniei cu Ungaria, desemnarea Comitetului revoluționar român. Dar petiția înaintată prin două delegații la Viena și Cluj nu a fost luată în considerare, Dieta Transilvaniei votând la 17 mai 1848 unirea Transilvaniei la Ungaria.

Cu vara anului 1848 începe o etapă, de un dramatism deosebit deoarece nobilimea maghiară, cu gărzile sale așa-zise naționale, au dezlănțuit teroarea, cu execuții militare și spânzurători în marginea satelor și pe drumurile publice, pentru a înspăimânta pe românii care nu acceptau "unirea cu Ungaria" și își cereau drepturile lor firești. Într-o asemenea situație a început acțiunea românească pentru salvare națională. Conform celei de a treia adunări de la Blaj din septembrie 1848, Transilvania a fost organizată în 15 prefecturi, cu 15 legiuni militare, conduse de prefecți, cu atribuții militare și administrative. Erau și subîmpărțiri, tribunate și centuri conduse de tribuni și centurioni. La chemarea Comitetului național român și a Proclamației din 18 octombrie 1848 dată de comandantul imperial, generalul Anton Puchner, s-au adunat peste 200.000 de oameni, gata a-și vărsa sângele pentru recuperarea libertății naționale. Astfel Transilvania intra în vârtejul războiului civil declanșat din vina conducerii revoluției maghiare. Practic, până către sfârșitul lunii noiembrie, gărzile maghiare au fost dezarmate, iar Transilvania scoasă de sub autoritatea guvernului maghiar și s-a trecut la alegerea unei noi administrații în comitate.

Între timp, după a patra adunare a românilor din 16 decembrie 1848, care a adoptat o rezoluție în 13 puncte pentru punerea în practică a programului de la Blaj, armatele maghiare conduse de Iosif Bem intră în Transilvania. În timp ce acesta lupta împotriva

imperialilor, alte forțe maghiare luptau împotriva legiunilor românești. "Din nou se dezlănțuie teroarea, mulți români fiind uciși, după calculele lui Barițiu, aproape 6.000. Se instituie prin votul Dietei, tribunalele de sânge".²¹⁾

În condițiile în care românii nu au primit ajutorul scontat de la imperiali, nu exista altă soluție decât rezistența în Munții Apuseni. Baza rezistenței în Apuseni au constituit-o lăncierii legiunilor conduse de Avram Iancu, Ion Buteanu, Petru Bobra, Simion Balint, Vasile Moldovan și legiunea prefectul Axente Sever. Încercările de pacificare între revoluționarii români și unguri au eșuat, fapt ce va conduce la lupte crâncene pentru apărarea munților.

Am prezentat foarte succint modul în care s-au derulat evenimentele pentru a încerca să integrez fapte și întâmplări legate de Valea Ierii și împrejurimi, din această fază a revoluției. Ideea de a profita de conformația favorabilă a terenului muntos pentru a se împotrivi unei revărsări masive a trupelor dușmane aparține prefectilor români, și în special a lui Avram Iancu. Planul de apărare se întemeiază pe realitatea că dușmanul nu s-ar putea servi decât de trei șosele potrivite pentru transportul trupelor și armamentului. Drumul Alba Iulia - Zlatna - Abrud, care rămâne încă în paza imperialilor, drumul Hălmagiu - Brad - Abrud și drumul Iara - Baia de Arieș - Câmpeni.

Valea Arieșului era apărată de lăncierii lui Simion Balint, drumul de la Zlatna de Axente, iar șoseaua dinspre apus de Ioan Buteanu.

După cum se observă, apărarea din Valea Arieșului ține de prefectul Simion Balint, care trebuie să apere intrarea spre Baia de Arieș, dar și paza șoselei Gilău - Băișoara - Buru. Pe această rută se află și Iara, unde s-au organizat detașamente de gardiști maghiari care, din proprie inițiativă, atacă comuna Muntele Băișorii. Popa Balint intervine, îi alungă și apoi "la 14 ianuarie atacă Iara. Honvezii și gardiștii caută să se salveze prin fugă, lăsând în urmă 121 de morți și orașelul în flăcări".²²⁾

Aflând despre rezultatul bătăliei de la Iara, colonelul Czetz trimite a doua zi o trupă, dar lăncierii s-au retras. Cu toate acestea au fost uciși 82 de locuitori. Cu acest prilej colonelul Czetz "de obârșie român a propus să fie exterminați românii, iar satele de la munte să fie prefăcute în scrum".²³⁾ Acest îndemn a și fost pus în practică în Iara, prefăcând în scrum toate casele românești, împreună cu biserica, omorând până și pe bătrânii și copiii care n-au izbutit să se refugieze.

În martie, câmpul de bătălie se mută spre Băișoara, trupele ungurești venind dinspre Cluj. "Postul principal de pază la Cacova Ierii îl dețin tribunii Ioan Ciurileanu și Matei Nicola. În 1 martie 1849 aceștia bat o trupă de 600 gardiști maghiari, respingându-i dincolo de comuna Valea-Ierii. În 22 martie o altă trupă, îndoit de numeroasă se îndreaptă împotriva lor. Lupta cu ei se încinge chiar a doua zi, pe o colină dintre Valea Ierii și dealul Nergheș. Isprăvind <fișigurile> moșii atacă piept la piept, fugăresc pe dușman și se retrag în urmă la Ocoliș".²⁴⁾

În aprilie 1849 ungurii din Cluj și Turda se pun de acord pentru a organiza, cu forțe unite, atacuri simultane. Trupa din Turda se îndreaptă spre Buru, iar cea din Cluj, ocupând Băișoara, încearcă să învăluie tabăra de la Cacova Ierii. Prefectul Balint își împarte ceata, cu o parte apără Buru, și cu restul conduși de Ciurileanu, apără Cacova Ierii. Atacurile sunt respinse, dușmanii lăsând pe câmpul de luptă 120 morți. Prefectul Balint îi va urmări, a doua zi, în fuga spre Cluj, având loc noi ciocniri la Mașca și Hășdate.

Valea Ierii este amintită și în legătură cu activitatea și luptele purtate de tribunul Vasile Fodor, care aparținea de prefectura lui Avram Iancu, de la care cere ajutor, ori de câte ori i se pare că nu mai răzbate să înfrângă atacurile dușmane. Astfel, în 23 martie raportează că e năpădit din toate părțile de către trupele dușmane. "Cere muniție, fiindcă Clemente Aiudeanu nu i-a lăsat decât 500 focuri și 300 capse" și este atacat de trupele colonelului Egloffstein, pe care le oprește la Piatra Lungă. Mai târziu solicită de la Iancu 300 pușcași și câțiva lăncieri, precum și muniție. În 24 aprilie îi scrie tot din Râmeț. Acum dispune de o trupă mai numeroasă, recrutată în Mogoș, Ponor, Râmeț și Valea Ierii. Bătălia de la Râmeț a câștigat-o după o luptă care a ținut o jumătate de zi, alungând pe unguri dincolo de Cacova. E îngrijorat că nu i se trimite ajutor îndestulător și că la postul de la Valea Poienii nu-l înlocuiește nimeni".²⁵⁾

După cum se observă în primăvara și vara anului 1849 cu prilejul luptelor purtate în zona Băișoara - Iara este amintită și Valea Ierii, atât ca teatru de operațiuni, cât și ca participare a populației în trupele de lăncieri a tribunului Vasile Fodor. Treptat Valea Ierii ieșea din izolare, fiind tot mai des pomenită în documentele vremii.

Toate încercările disperate ale maghiarilor de a pătrunde în inima munților au fost stopate, însă au avut succese în luptele cu habsburgii. Dar în urma înțelegerii cu Rusia, armatele țariste pătrund în Transilvania și împreună cu imperialii vor înfrânge armatele maghiare, acestea capitulând la Șiria. Greșelile s-au plătit întotdeauna, iar cei care au plătit acum au fost revoluționarii unguri, care nici în ultimul ceas nu au vrut să înțeleagă necesitatea recunoașterii națiunii române și dreptul ei de a-și hotărî viitorul politic.

După înfrângerea revoluției din 1848-1849 în întreg imperiul s-a instaurat regimul absolutist, cunoscut sub denumirea de neoabsolutismul habsburgic. Între anii 1849-1851 a fost în vigoare Constituția din 4 martie 1849 conform căreia Transilvania avea o autonomie limitată. "Dar înfrângerile suferite în fața armatelor franco-piemonteze și mișcările naționale au determinat curtea de la Viena să treacă la un regim politic liberal, instaurat prin publicarea Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860. Ca urmare din 1861, se trece la acordarea autonomiei provinciilor monarhiei habsburgice, inclusiv Transilvaniei."²⁶⁾

În această perioadă este de semnalat convocarea Dietei Transilvaniei la 1 iulie 1863 la Sibiu. În urma alegerilor 49 deputați erau români, 44 maghiari și 33 sași. Este pentru prima dată când românii dețin majoritatea relativă, iar prin refuzul de participare al unor

deputați maghiari vor deține majoritatea absolută. În aceste condiții, Dieta de la Sibiu în anii 1863-1864 a adoptat: Legea cu privire la egalitatea drepturilor politice și confesionale ale românilor cu celelalte naționalități, Legea prin care limba română devine alături de cea maghiară și germană, limbă oficială în Transilvania. Dar federalismul istoric luminat nu a durat mult, pentru că în 1866 Austria este învinsă în războiul cu Prusia și pentru a se salva se apropie de cercurile politice ungare instaurând la 1867 regimul dualist. Aceasta însemna că împăratul Francisc Iosif era și rege al Ungariei, erau guverne separate și trei ministere în comun. În teritoriile administrate direct de Ungaria, între care și Transilvania, s-a repus în practică, Constituția din 1848, s-a intensificat procesul de maghiarizare prin Legea naționalităților, Legea învățământului din 1867 și mai târziu, Legea presei din 1872 și Legea electorală din 1874.

Împotriva acestor măsuri discriminatorii, românii s-au opus în forme specifice. La 3 mai 1868, apare Pronunciamentul de la Blaj, relatat de George Barițiu prin care se cerea dreptul națiunii române la autodeterminare, autonomia Transilvaniei, repunerea în drepturi a legilor adoptate în 1863-1864, alegeri în Dietă din toate păturile sociale. Românii trec și la organizarea politică, prin constituirea în 1869 a Partidului Național Român din Transilvania condus de Ilie Măcelaru și a Partidului Național Român din Banat și Ungaria condus de Alexandru Mocioni. Acestea se vor uni în 1881, formând Partidul Național Român care va conduce, de acum încolo, lupta românilor pentru libertate națională.

Astfel, la un sfert de secol de la instaurarea regimului dualist va avea loc mișcarea memorandistă, acțiunea propriu-zisă declanșându-se în anul 1892. Memorandumul apare ca un demers politic ancorat în problematica timpului, un act menit să condamne regimul impus românilor și pe care declară că nu-l recunosc, un act care prin amploarea mișcării declanșate vizează restructurarea regimului politic. Nu voi intra în detaliu asupra conținutului Memorandumului, dar vreau să subliniez că mișcarea memorandistă a pregătit marele act de la Alba Iulia din 1918 acționând în trei direcții; sensibilizarea opiniei publice din Transilvania pentru a deveni mai conștientă de menirea ei, a opiniei publice din România și a opiniei publice din Europa. În fruntea acestei mișcări s-a situat avocatul dr. Ioan Rațiu, care a făcut din Turda un important centru al mișcării de reverenare națională.

Nerezolvarea prevederilor Memorandumului și măsurile polițienești luate împotriva autorilor lui, vor determina Partidul Național Român să renunțe la tactica pasivistă și să treacă la o politică activă. Astfel în "1905 românii vor obține 15 locuri în Parlamentul de la Budapesta".²⁷ Aceștia vor încerca să susțină cauza românilor și democratizarea vieții politice. Între propunerile făcute de deputații români sunt și cele legate de introducerea votului universal.

"Guvernul maghiar pentru a potoli mișcarea pentru vot universal l-a însărcinat pe contele Andrassy Gyula să întocmească un proiect de lege electorală, la începutul anului 1908.

Contele Andrassy nu era altcineva decât proprietarul bazinului forestier Valea Ierii, așa cum am arătat înainte, motiv pentru care se cuvine a zăbovi în câteva cuvinte asupra năstrușnicei legi electorale propuse de el.

Acest proiect avea la bază așa - numitul vot plural și urmarea privarea, pe mai departe a majorității populației de un drept fundamental. Conform proiectului, aveau drept la vot cei cu domiciliul stabil și vârsta de 24 de ani. Drept de vot dublu aveau cetățenii care absolviseră patru clase primare și împliniseră 32 ani, minimum trei copii și plăteau o dare de 30 de coroane. Trei voturi, puteau să acorde aceluiși candidat, funcționarii din aparatul de stat, absolvenți de școli medii ce plăteau un impozit de 100 coroane. Analfabeții alegeau un reprezentant la zece alegători, care vota în numele lor. Conform acestui proiect, voturile pe naționalități se repartizau astfel:

Categoria I, cu drept de trei voturi

Români	8.128	3,7%
Unguri	156.156	71,7%
Germani	37.024	16,9%
Slovacii	6.817	3,1%
Sârbi	6.599	3,6%

Categoria a II-a, cu drept de două voturi

Români	43.313	5%
Unguri	548.347	63,3%
Germani	144.666	16,8%
Slovaci	87.492	10,1%
Sârbi	19.924	2,3%

Categoria a III-a, cu drept de un vot

Români	139.634	9,1%
Unguri	899.173	58,8%
Germani	207.149	13,5%
Slovaci	207.409	13,5%
Sârbi	32.223	2,1%

Astfel dintre românii trecuți de 21 de ani, care erau în număr de 644.000 numai o parte își exercitau dreptul de vot direct deoarece existau peste 492.000 analfabeți”.²⁸⁾

Interpelat în Parlament în ședința din 27 septembrie 1908 de către deputatul român Aurel Vlad, contele Andrassy va arăta clar scopul acestui proiect: ”Am introdus votul plural ca să nu înlătur de la putere elementele care au susținut Ungaria până acum. Nu vreau să fac un salt în întuneric, dând vot maselor neștiutoare, vreau să asigur dezvoltarea istorică a țării”.²⁹⁾ Fără comentarii, numai că poziția sa antiromânească îl va costa în timpul

evenimentelor din toamna anului 1918, când locuitorii din Valea Ierii îi vor distruge bunurile pe care le avea în zonă, lucru asupra căruia voi mai reveni.

2.3.3 Valea Ierii în perioada primului război mondial 1914-1918

Situația populației rurale din comitatul Turda-Arieș s-a înrăutățit simțitor în anii primului război mondial datorită mobilizării în masă a forței de muncă bărbătească, a rechiziționării animalelor de tracțiune și lipsei uneltelor agricole. Un raport al prefectului comitatului, înaintat la începutul anului 1916 Consiliului de miniștri din Budapesta, sublinia în felul următor lipsa brațelor de muncă pricinuită de război: "În județul nostru în urma încorporărilor făcute, adică în urma chemării sub arme, forța de muncă românească a scăzut din ce în ce mai mult".³⁰⁾ Diminuarea numărului de lucrători este adevărată de Comisia agricolă a comitatului Turda-Arieș care indică încă de la începutul anului 1916, o reducere a acestora cu 25%.

Pe baza legilor cu privire la "măsuri excepționale în caz de război" și la "prestările de război votate în întreaga Transilvanie" deci și în comitat, s-a introdus în 1914 un regim special militarizat, producția fiind subordonată în întregime purtării războiului. Sub pavăza regimului special, autoritățile locale au început din 1915, rechiziție la cereale, animale, furaje, lână etc. Rechizițiile au devenit deosebit de apăsătoare din 1916, când parlamentul ungar a adoptat "Instrucțiunile privind rechiziționarea cerealelor", care completează legile menționate mai sus. În articolul 2 al noilor instrucțiuni se arată că "din recolta anilor 1916, organele de rechiziție nu trebuiau să lase producătorilor decât strictul necesar pentru acoperirea nevoilor casei și gospodăriei până la 15 august 1916".³¹⁾ Articolul trei sublinia că prinosul "ce de pășește nevoile casei și gospodăriei nu se puteau înstrăina decât Societății Haditermeny (Societatea de stat pentru strângerea produselor de război) prin vânzare, cumpărare sau alt mod".³²⁾

Ca urmare a rechizițiilor numărul vitelor a scăzut în anul 1916 la "64.472, față de 72.051 cât fuseseră în 1911, al cailor la 4.569 față de 8.434, al porcilor la 24.807 față de 30.090, iar al oilor și caprinelor la 125.729 față de 198.955".³³⁾

În anul 1917 lipsurile privind aprovizionarea armatei și a populației au devenit tot mai mari. Autoritățile centrale, prin ordine repetate, cereau aparatului de stat local să rechiziționeze întregul surplus de cartofi, untură, scu, lână etc. Seceta și recolta slabă nu a împiedicat autoritățile centrale să mărească atât cotele de cereale cât și numărul porcilor și vitelor impuse comitatului Turda-Arieș pentru toamna anului 1917 și primăvara anului 1918. De pildă, cantitatea de cereale impusă în 1918 a fost de 9.308 chintale, cartofi 2.100 chintale, iar vite cornute 1.404. Pe plase, această cantitate a fost repartizată astfel: "plasa Vințul de Sus 216 chintale, plasa Rimetea 406 chintale, Iara 153 chintale și Turda 2.141

chintale”.³⁴⁾ Ordinul de rechiziție cere autorităților comitatelor să impună fiecare comună cu câte 10 vite de tăiat, și fiecare oraș cu 5 vite. În cadrul dispoziției din 31 ianuarie 1918 se prevedea achiziționarea ”atât a surplusului de porci de peste 80 kilograme, cât și a celor de slănină și untură”.³⁵⁾

Rechiziția din primăvara anului 1918 s-a efectuat cu ajutorul jandarmeriei și armatei, care au scos de la țărani din comitatul Turda-Arieș ”2.100 chintale cartofi și 9.200 chintale cereale”.³⁶⁾

Datorită insuficienței animalelor de tracțiune, a lipsei forței de muncă și a secetei, recolta din vara și toamna anului 1918 a fost mult mai slabă decât cea din anul 1917. Cu toate acestea Budapesta a impus comitatul Turda-Arieș în 3 august 1916 cu 2.569 vite de tăiat, precum și cu 1.094 vagoane de grâu și secară. Pentru a^l scoale de la țărani prefectura a impus ”Iara cu 200 vagoane cereale”.³⁷⁾

Rechizițiile au fost principala cauză a aruncării majorității populației în pragul foametei. Existența înfometărilor și creșterea continuă a numărului acestora rezultă atât din rapoartele înaintate de autoritățile comunale, celor de plasă și comitat, cât și de cele înaintate de prefectură autorităților superioare, începând din luna decembrie 1917 și continuând până în 1918. În iunie 1917 numărul celor lipsiți de hrană se ridica 65.583 persoane, din care în plasa Iara, 8.165 persoane. Lipsa acută de cereale și de alte bunuri de larg consum a atras după sine creșterea neîncetată a prețurilor și înflorirea speculei.

Populația satelor era nemulțumită și de abuzurile reprezentanților autorităților locale, notari, primari, jandarmi, pretori care distribuiau după bunul lor plac ajutoarele bănești ce trebuiau acordate familiilor celor plecați pe front și împărțirea ajutoarelor alimentare celor înfomețați.

Primul război mondial aducând o înăsprire evidentă a asupririi sociale și naționale a creat în rândul populației din comitat, un spirit antirăzboinic, concretizat în tendințele de sustragere de la încorporări, în părăsirea frontului, în încercările de a ascunde produsele cerute de rechiziții. Apar forme de rezistență pasivă prin refuzul de a munci pe moșii, apoi demonstrații și chiar răzbunări locale împotriva nobilimii și ai reprezentanților locali din aparatul de stat austro-ungar.

Nemulțumirile au început să se manifeste sporadic spre sfârșitul anului 1916 și începutul anului 1917, mai întâi în plasele din Munții Apuseni, apoi în cele din regiunile de câmpie. Astfel, dintr-un raport al prefecturii comitatului Turda-Arieș din 15 septembrie 1917 se arată că ”mulțimea din plasele Câmpeni și Iara n-a putut fi liniștită de promisiuni”.³⁸⁾

La 12 aprilie 1918 primpretorul plasei Iara raporta prefecturii Turda ”că în săptămânile precedente s-au petrecut dezordini grave în aproape toate comunele pe care le avea în subordine. Dezordinile întâmplute în Iara și mai ales în Muntele Băișorii se datorau soldaților dezertori. În munți s-au creat adevărate bande compuse din militari dezertori, care acționează când într-o plasă, când în alta, în comunele situate la poalele munților.

Pădurile de mai multe mii de iugăre, le oferă un adăpost sigur, jandarmeria fiind incapabilă să-i urmărească”.³⁹⁾

Aici s-au format așa-zisele ”cadre verzi” sau ”companii verzi”, adevărate detașamente înarmate, formate din soldați ce părăsiseră fronturile și cazărmile, care acționau cu armele în mâini împotriva celor ce întruchipau asuprirea națională și socială.

În primele zile ale revoluției din 1918 țărani au atacat conacele moșierești și fiscale, grajdurile, hambarele, magaziile, morile aparținând statului, moșierilor și negustorilor, magazinele și depozitele de stat, ale întreprinderilor miniere și forestiere împărțind totul între ei. ”Locuitorii din Valea Ierii și-au însușit în 10 noiembrie 2 vagoane de făină și de cereale din depozitul firmei Neuberger. În aceeași zi moșii din Muntele Băișorii au confiscat jumătate de vagon cu cereale și făină din depozitul întreprinderii forestiere ce aparținea orașului Cluj”.⁴⁰⁾

Ura și nemulțumirea populației din Valea Ierii s-a îndreptat și asupra proprietăților contelui Iuliu Andrassy. Locuitorii din satul Cerc au atacat castelul de la Muntele Dobrin, devastând clădirea, au distrus mobilierul, au deschis magaziile, cămarile și pivnițele împărțind totul. Au luat cu ei și caii din grajd. Paznicii nu mai erau de față la data atacului. ”La plecare au dat foc clădirii. Asemănător s-au petrecut lucrurile și cu proprietatea existentă la Părăul Ciurii. Acest castel a fost deteriorat în cea mai mare parte prin descoperire, îndepărtarea ferestrelor, ușilor, a unei părți din dușumele, a sobelor și a mobilierului existent”.⁴¹⁾ Aici au acționat mai ales sătenii din Valea Ierii Caps. Asupra fabricii de cherestea și-au descărcat ura locuitorii din Valea Ierii. S-au distrus utilajele, magaziile au fost devastate, iar cheresteaua aflată în depozit a fost împărțită între atacatori. Stricăciunile provocate vor face ca mult timp după 1918 fabrica să nu mai funcționeze, lucru care va fi greu suportat de locuitori, rămași o bună bucată de timp fără lucru.

Între timp, în întreaga Transilvanie populația s-a ridicat pentru înlăturarea regimului austro-ungar, profitându-se de situația favorabilă creată în urma înfrângerilor de pe front.

În acest context un aport și-au adus și locuitorii din comitatul Turda-Arieș. Acțiunile revoluționare ale maselor și ale soldaților au dus la paralizarea activității prefecturii și destrămarea unităților militare și de jandarmi. S-au extins și generalizat acțiunile revoluționare contra notarilor, primarilor, pretorilor și jandarmilor la scara întregului comitat. În luna noiembrie s-au creat consiliile naționale române la nivelul comitatului, plaselor și comunelor. Consiliul național român al comitatului Turda-Arieș a luat ființă ”în prima săptămână a lunii noiembrie 1918 și avea în frunte pe Alexandru Rațiu și Ioan Boieriu”.⁴²⁾

Consiliile naționale locale (comunale, de plasă și comitat) erau subordonate Consiliului Național Român Central care pentru a îndeplini obligațiile asumate, a constituit gărzii naționale menite să înlăture rămășițele vechiului aparat de conducere. Gărzile naționale au fost subordonate consiliilor locale și au acționat în direcția satisfacerii

doleanțelor cetățenilor și de a le apăra împotriva acțiunilor represive ale vechii jandarmerii.

Totodată ele au mobilizat poporul român din Transilvania la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, inițiată de Consiliul Național Român Central la data de 1 decembrie 1918. După 20 noiembrie 1918, când hotărârea convocării Adunării Naționale a devenit publică, membrii consiliilor și gărzilor naționale de plasă și de comitat s-au deplasat în sate, participând la adunările populare.

”Întâlnirile ținute între 20-30 noiembrie 1918 în toate localitățile comitatului s-au încheiat cu alegerea atât a delegațiilor pentru Adunarea Națională oficială, cât și a celor 10-12 delegați din fiecare comună pentru Marea Adunare Națională”.⁴³⁾

Dacă la Adunarea Națională oficială țărănimea a avut o prezență mai redusă, în schimb, la Marea Adunare Populară, au fost peste 100.000, numărul celor din comitat fiind de câteva sute. Dintre cei 1.228 delegați oficiali, 53 au fost reprezentanți ai comitatului Turda-Arieș”.⁴⁴⁾

Din bibliografia studiată nu am găsit nume de locuitori de Valea Ierii care să fie desemnați oficiali, dar din discuțiile purtate cu cetățenii din comună, se știe că au fost prezenți la Marea Adunare de la Alba Iulia, preotul greco-catolic Iuliu Sasu și învățătorul Copil Vasile.

Unirea votată de reprezentanții românilor din Transilvania marchează încheierea procesului legic de făurire a statului național român.

Pentru Valea Ierii, viața economică, socială și politică va lua un alt curs, determinat de noile realități istorice create în cadrul României Mari.

Note bibliografice:

1. Coriolan Siciu, Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, București 1962, pag. 228
2. Șematismul - 1900, pag. 366
3. Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1909, pag. 109
4. Îndrumător în arhivele statului, Filiala Cluj, vol. I, pag. 345
5. Liviu Botezan, Adrian Stoica, Situația țăranimii din comitatul Turda-Arieș și lupta ei pentru libertate socială și națională, 1850-1918, în revista Potaissa, 1978, pag. 192
6. Magyar statisztikai közlemenyek - A Magyar szent Korona Országainak - 1910, Budapesta, 1912, Biblioteca Academiei, Filiala Cluj A 153, pag. 627
7. Istoria României, vol. III, 1964, pag. 1007
8. Studiul de transformare în pășune a pădurii Runcurișorii, Dosul Crucii, Dîmbul Cucului, 1976, pag. 18, în Arhiva Primăriei comunei Valea Ierii
9. Arhiva CF, Filiala Turda nr. 110, top 1393/A, 1393/B, 1617/A, 1617/B, c.f. nr. 308, nr. top 1405, nr. top 1403

10. Studiul de transformare citat, pag. 46
11. Anexă, procesul verbal anul 1937
12. Memoriul la anexa proces verbal 1937
13. Relatat Marc Gavrilă, 76 ani, Valea Ierii, 178
14. Idem
15. Idem
16. Magyar statisztikai közlemenyek - A Magyar Szent Korona Orszagainak - 1910, pag. 627
17. Liviu Botezan, Adrian Stoica, opera citată, pag. 201
18. Idem, pag. 202
19. Idem, pag. 202
20. Idem, pag. 203
21. G.D. Iscru, Revoluția română din 1848 - 1849, Editura Albatros, 1986, București, pag. 169
22. Silviu Dragomir, Avram Iancu, Editura Științifică, București, 1968, pag. 133
23. Idem, pag. 133
24. Ibidem, pag. 136
25. Ibidem, pag. 139
26. Istoria românilor - mișcarea de eliberare națională 1848-1918, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1996, pag. 34-35
27. Idem, pag. 62.
28. Liviu Maior, Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900-1914, Editura Dacia, pag. 104
29. Idem, pag. 108
30. Iosif Kovacs, Date cu privire la lupta țărăminii din Transilvania din toamna anului 1918, în Anuarul Institutului de Istorie Cluj nr. I, 1958, pag. 105
31. Liviu Botezan, Adrian Stoica, opera citată, pag. 222
32. Idem, pag. 225
33. Arhivele statului Cluj, Fond comitat Turda-Arieș, pachet neinventariat cu rapoartele subprefecturii Turda, 1916-1918, fără cotă, nr. 164/ 12 iulie 1917 - Dosar 2174/ 1918 și 643/ 1918
34. Idem, dosar 10585/1918
35. Ibidem, dosar 643/1918
36. Ibidem
37. Ibidem, dosar nr. 7/1918
38. Liviu Botezan, Adrian Stoica, opera citată, pag. 233
39. Arhiva prefecturii comitat Turda-Arieș dosar 2707/1917, pag. 233
40. Idem, dosar 13/1919, actul nr. 13346/1919

41. Memoriul anexă la procesul verbal 1937
42. Liviu Botezan, Adrian Stoica, opera citată, pag. 234
43. Ștefan Pascu, Marea Adunare de la 1 Decembrie 1918, București, 1943, pag. 75
44. Liviu Bortezan, Adrian Stoica, opera citată, pag. 239

2.4. Valea Ierii în epoca contemporană 1918-1945

2.4.1. România între cele două războaie mondiale 1919-1938. Considerații generale

Am considerat că este necesar acest punct înainte de tratarea problemelor de istorie locală, din această perioadă întrucât realitățile economice, sociale și politice ale României se vor repercuta în mod direct asupra evoluției din zonă.

Unitatea de stat realizată prin voința liber exprimată a tuturor românilor a fost recunoscută prin tratatele de pace din 1919-1920. Primul a fost încheiat la 28 iunie 1919 cu Germania la Versailles, urmate de cel cu Austria la Saint Germain, 10 septembrie 1919, cu Bulgaria la Neuilly în 27 noiembrie 1919, cel de la Trianon din 4 iunie 1920 cu Ungaria, cu Turcia la Sevres în 10 august 1920. În sfârșit, patru mari puteri, Anglia, Franța, Italia și Japonia au semnat tratatul prin care recunoșteau intrarea în componența României a teritoriului dintre Prut și Nistru, la 28 octombrie 1920. În urma parafării tratatelor mai sus menționate se consfințește realizarea statului național român unitar, prin revenirea la patria mamă a Bucovinei, Basarabiei și Transilvaniei. "Prin aceasta România avea în 1922 o suprafață de 295.049 km² și circa 16.500.000 locuitori".¹⁾

Noile realități istorice marcate de Marea Unire din 1918 au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea economiei naționale în toate componentele sale, premiză necesară progresului general al României întregite. În primii ani după înfăptuirea unității naționale statale au fost resimțite urmările grele ale războiului, concretizate în pierderi umane și materiale datorate operațiunilor militare și jafului ocupanților străini. Această situație a provocat dezorganizarea sistemului economic național, conducând la scăderea producției materiale, la inflație, la dezechilibrul financiar. Pe ansamblu, în 1919, întreaga producție a țării nu depășea 20-25% din nivelul antebelic. Prin urmare problema imediată era refacerea economică, repunerea în funcțiune a industriei și redresarea agriculturii. Procesul refacerii economiei se desfășura însă cu greutate, pentru că țara noastră avea o slabă înzestrare tehnică, o industrie puțin dezvoltată, mai ales în sectoarele hotărâtoare progresului economic. Apoi provinciile românești mai industrializate (Banatul, Transilvania, Bucovina) n-au schimbat în mod fundamental caracterul predominant agrar al economiei naționale, "în agricultură lucrând aproximativ 80% din populația activă a țării".²⁾

Agricultura, deși constituia principala ramură (suprafața arabilă a crescut de la 6,6 milioane în 1913 la 13 milioane hectare) se găsea într-o situație foarte grea, pentru că lipseau animalele, utilajele și se menținea încă un sistem anacronic în relațiile dintre marii proprietari și țărănime. De aceea încă înainte de declanșarea războiului se punea problema unei noi împroprietări a țăranilor, chiar regele Ferdinand I făgăduind în 1917 că va da pământ ostașilor.

La 29 iunie 1917 se modifica articolul 19 din Constituție, prin care se asigura

posibilitatea exproprierii, respectiv, "terenurile cultivabile ale domeniilor Coroanei, ale Casei Rurale și ale tuturor persoanelor publice sau private, apoi în întregime proprietățile supușilor statelor străine, proprietățile absenteiștilor și în sfârșit o întindere de 2 milioane hectare cultivabil prin^{aleu} proprietățile rurale particulare".³⁾

"În întreaga țară s-au expropriat 6.008.098 hectare, împroprietărindu-se 1.393.353 de țărani".⁴⁾

Datorită posibilităților oferite de noul cadrul național statal în anii ce au urmat Unirii, perioada de refacere a economiei naționale s-a încheiat în linii mari în anul 1924, când producția a atins nivelul antebelic. După această dată, producția, dar mai ales cea industrială, a cunoscut o creștere sensibilă, ajungând să fie în 1928 cu 56% mai mare decât cea a anului 1914. Au fost refăcute întreprinderi distruse de război, s-au creat altele noi care s-au echipat cu utilaje moderne. Valoarea capitalului investit în industrie a sporit de la aproximativ 19 miliarde lei în 1924 la 46 miliarde lei în 1928.

Un fenomen asemănător s-a petrecut în domeniul bancar, unde capitalul a crescut în 1929 la 10 miliarde lei.

Dezvoltarea economiei românești a fost însă afectată în perioada 1929-1933 de o puternică criză economică, la fel ca celelalte state ale lumii. "Aceasta a determinat în plan economic o reducere a producției industriale în 1932 cu 53% față de 1929, iar valoarea producției agricole coboară la 46,4 miliarde lei în 1931 față de 105,3 miliarde în 1929".⁵⁾

Într-o atare conjunctură, un mare număr de gospodării țărănești nu-și mai pot achita datoriile contractele anterior, fiind amenințate cu ruina totală. Multe întreprinderi au falimentat și și-au închis porțile. Numărul șomerilor a ajuns la aproape 300.000 în 1932.

În perioada 1934-1938, întreaga viață economică a României a cunoscut o sensibilă înviorare, ajungându-se ca în anul 1938 să se înregistreze cel mai ridicat nivel al producției interbelice. "Cantitativ producția industrială a crescut cu aproximativ 32% față de 1929" aceasta mai ales pe seama mai ales a sporirii investițiilor care în această perioadă s-a ridicat la 9 miliarde lei".⁶⁾ Spre sfârșitul intervalului România era a șasea țară din lume și prima în Europa în producția de petrol (fără URSS), a doua în producția de gaze naturale, de pe continent și a patra în privința producției de grâu.

În plan politic se menține sistemul pluralismului politic, dar cu o complexitate aparte, după Marea Unire. Rolul important l-au avut Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc, partide care au avut o dinamică proprie. Schimbările economice și sociale au influențat însă și mișcările partidelor politice, unele dispărând, altele reapărând în haine și cu denumiri noi. După 1918 atât Partidul Conversator Progresist condus de Alexandru Marghiloman, cât și Partidul Conservator Democrat condus de Take Ionescu vor dispărea, treptat, pe de scena politică. Partidul Național Democrat condus de Nicolae Iorga va continua să activeze, dar în 1920 A.C. Cuza se desprinde și va forma Partidul Național Democrat Creștin (din 1923 Liga Apărării Național Creștine). În 1918 s-a constituit Liga

monarhică, regim care va însemna curmarea evoluției vieții democratice în România.

Realizarea României Mari a impus în mod imperios promulgarea unor legi care să fie în acord cu noile realități istorice. Dintre acestea amintim: 16 noiembrie 1918 - Legea electorală, iulie 1921 - Reforma agrară, 28 martie 1923 - noua Constituție, 14 iunie 1925 - Legea pentru unificarea administrativă, 1924-1928 - legi succesive prin care s-a unificat sistemul de învățământ de stat și particular, durata învățământului prelungindu-se de la 4 la 7 ani. Aceste acte legislative și altele vor duce la consolidarea statului român unitar și funcționarea instituțiilor democratice.

Cursul firesc al democratizării țării va fi stopat însă prin instaurarea la 10 februarie 1938 a regimului de autoritate monarhică a lui Carol al II-lea.

2.4.2. Comuna Valea Ierii în perioada interbelică 1918-1938

Unirea Transilvaniei cu România, act consfințit la 1 decembrie 1918, va avea importante urmări asupra istoriei localităților componente ale comunei Valea Ierii de azi.

Trebuie specificat că, imediat după 1918 nu putem vorbi încă de comuna Valea Ierii, deoarece localitățile aparținătoare erau arondate astfel: satul Valea Ierii făcea parte din comuna Hășdate, inclusiv populația clădirilor extravilane. Același lucru este valabil și pentru actualul sat Plopi. Cămunul Cerc făcea parte din comuna Finișel. La rândul lor comunele Hășdate și Finișel făceau parte din plasa Săvădisla, din comitatul Turda-Arieș, în conformitate cu reforma administrativă din 1876 și Legea I din 1877.⁸⁾ În 1889 cele două comune din care făceau parte și satele de azi ale comunei Valea Ierii se aflau la plasa Iara care cuprindea 27 localități.⁹⁾

Mai târziu, potrivit Legii administrative din 1925, teritoriul României era împărțit în județe conduse de prefecți, plăși conduse de pretori, municipii și comune rurale și urbane conduse de primari și sate.

În noile condiții se întemeiază în locul comitatului Turda-Arieș, județul Turda și va cuprinde o comună urbană și 28 comune rurale cu 6 plăși și anume: Câmpeni 12 localități, Baia 14 localități, Câmpia Turzii 21 localități, Luduș 31 localități, Mihai Viteazul 21 localități și Iara cu 25 localități.

Valea Ierii împreună cu satele Plopi și Cerc va deveni comună de sine stătătoare. Hășdate și Finișel rămân comune tot în cadrul județului Turda. (vezi harta județului Turda)

Constituirea comunei va avea influențe benefice asupra evoluției economice și sociale a localităților componente.

Desigur că economia locală va evolua în anumite condiții specifice, condiții determinate pe de o parte de noua realitate politică apărută în urma Marii Uniri, de importante reforme înfăptuite în România în perioada interbelică și de condițiile naturale existente în zonă. Nu trebuie omis nici faptul că înlăturarea regimului austro-ungar a pus

Poporului al cărui lider era Alexandru Averescu, numit în 1930 mareșal al României. Mai târziu, în 1932, Octavian Goga se desprinde și constituie Partidul Național Agrar care în 1935 a fuzionat cu Liga Apărării Național Creștine, formând Partidul Național Creștin.

Tot în 1918 s-a format Partidul Țărănesc, Fondatorul său fiind Ion Mihalache, care împreună cu Partidul Național Român din Transilvania, vor pune bazele în 1926 Partidului Național Țărănesc, având ca președinte pe Iuliu Maniu. Mișcarea socialistă din România a trecut prin numeroase frământări generate de tendința unor lideri de-a acționa sub influența revoluției bolșevice din Rusia. Au existat multe fracțiuni și fuziuni, dar Partidul Social Democrat s-a dovedit a fi cel mai activ în viața politică, bineînțeles la stânga eșichierului politic. A avut ca fruntași pe Iosif Jumanca, Ion Fluieraș și Constantin Titel Petrescu.

La extrema dreaptă a vieții politice s-a aflat mișcarea legionară. În 1927, Corneliu Zelea Codreanu pune bazele Legiunii Arhanghelului Mihail, care din 1930 s-a intitulat Garda de Fier. Interzisă în 1933 de I.G. Duca, reappare în anul următor sub numele "Totul pentru țară". La începutul guvernării personale a lui Carol al II-lea, Codreanu și alți legionari au fost suprimați, dar mișcarea legionară va continua.

În extrema stângă s-au aflat comuniștii. Creat în 1921, Partidul Comunist va duce o politică cominternistă, lucru ce contravenea intereselor statului român. România era etichetată de ei un "stat imperialist și multinațional." Aceasta și pentru că în conducerea sa au fost numiți străini comandați de Moscova. În aceste condiții, în 1924 au fost scoși în afara legii.

Viața politică în perioada interbelică a fost dominată însă de Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc, iar o perioadă și Partidul Poporului. Astfel liberalii au guvernat între 1918-1919, 1922-1926, 1927-1928, 1933-1937, iar PNT în perioada 1928-1931 și 1932-1933. În general s-a înregistrat o mare instabilitate politică, "având în vedere că s-au succedat nu mai puțin de 38 de guverne, conduse între alții de Constantin Coandă, Alexandru Marghiloman, Alexandru Averescu, Take Ionescu, Arthur Văitoianu, Ioan I.C. Brătianu, Alexandru Vaida-Voievod, Vintilă Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, I.G. Duca, Gheorghe Tătărescu, Armand Călinescu, Octavian Goga".⁷⁾

Fiind un stat monarhic constituțional, se cuvin câteva cuvinte despre familia regală. În această perioadă România a avut ca regi pe Ferdinand I (1914-1927), care la 15 octombrie 1922 s-a încoronat ca rege al României Mari la Alba Iulia. În urma crizei dinastice și regenței din 1927-1930, vine la tron Carol al II-lea până la 1940. Deși regele trebuia să fie un factor de real echilibru al politicii interne, acest lucru nu s-a realizat, deoarece atât unul cât și celălalt au fost influențați de diferite grupări politice sau lideri ai acestora, ba mai mult profitând de disensiunile dintre partidele politice și anumite condiții externe favorabile, Carol al II-lea va instaura la 10 februarie 1938 regimul de autoritate

în fața locuitorilor noi realități care își vor pune pecetea asupra dezvoltării ulterioare a comunei noastre.

Pornind de la aceste considerente se va observa că din punct de vedere economic vor predomina exploatarea și prelucrare lemnului, atât în unități specializate, cât și în gospodăriile populației, agricultura, dar mai ales creșterea animalelor și comerțul privat. Pe lângă acestea vor mai exista și alte activități cum ar fi, valorificarea fructelor de pădure, confecționarea diferitelor produse din lemn, morăritul, extracția și prelucrarea pietrei de construcție.

Subliniam mai sus că principala îndeletnicire a locuitorilor din comună rămâne și în această perioadă exploatarea și prelucrarea primară a lemnului, mai ales a celei de rășinoase. Materia primă, buștenii, se asigurau din pădurile existente în bazinul forestier Valea Ierii. Până la 1918, mare parte din "domeniul forestier în suprafață de 13.630 hectare, se afla așa după cum am arătat înainte, în proprietatea contelui Iuliu Andrassy."¹⁰⁾ După această dată, lucrurile se complică pentru că statul român va prelua proprietatea contelui Andrassy, lucru ce va conduce la un îndelungat proces al acestuia cu autoritățile române. De fapt, "300 nobili maghiari, prin intermediul statului maghiar, depun în fața Ligii Națiunilor o plângere acuzând statul român de extindere a legii asupra persoanelor de naționalitate maghiară".¹¹⁾ Până la urmă statul român a avut câștig de cauză prevalându-se de prevederile Legii agrare "că se vor expropria în întregime proprietățile rurale ale supușilor statelor străine și proprietățile absenteiștilor, (prin absenteiști se înțelegeau acei proprietari care își petreceau tot timpul în străinătate, moșiile fiind folosite exclusiv de arendași)".¹²⁾

Ulterior, suprafețele de pășuni și păduri din bazinul Valea Ierii au fost trecute în proprietatea mai multor comune și persoane private. Astfel, "pe Valea Șoimului aveau proprietăți 17 comune, iar pe Bondureasa nu mai puțin de 42 de comune și sate".¹³⁾

Legat de proprietatea contelui Andrassy, se arată că "uzufructuarul este cetățean străin care în tot timpul de la 1 decembrie 1918 până la 23 martie 1923, a trăit și locuit în afara granițelor României".¹⁴⁾

Din suprafața totală a domeniului expropriat, comuna Valea Ierii primește 532 iugăre ca pășune.¹⁵⁾ (vezi planul anexă).

"În timpul revoluției din 1918, castelul de vânătoare al contelui Iuliu Andrassy a fost deteriorat în cea mai mare parte prin descoperire, îndepărtarea ferestrelor și a ușilor și în anul 1936 se preia de Ocolul Turda cu procesul verbal din 18.02.1936 constând din casă cu trei camere și un grajd precum și cu terenul aferent în suprafață de 14.357 m², înscris în CF a comunei Valea Ierii sub număr top 1.598/1/1."¹⁶⁾

Întreaga activitate de protecție, regenerare și exploatare a pădurilor se realiza sub regim silvic, sarcină care era în sarcina Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS) și a Direcției regimului silvic din Ministerul Agriculturii și Domenii. În Valea Ierii și-au

desfășurat activitatea trei brigăzi silvice, subordonate Ocolului silvic Turda. În perioada interbelică au activat ca brigadieri Burza Alexandru, Burz Trăian și Goltan Dezideriu. Fiecare brigadă era formată dintr-un anumit număr de pădurari care vegheau la respectarea cu strictețe a legilor silvice, chiar și pentru cazurile în care trebuiau să se amenajeze drumuri forestiere, până la parchete, erau necesare aprobări speciale și documentații pentru punerea în valoare a lemnului ce trebuia exploatat pe traseele de drumuri. De exemplu, prin Decizia nr. 1018 din 11 august 1939 a primăriei Valea Ierii se stipula următoarele:

"Deciziune

Noi Florea Vasile, primarul comunei Valea Ierii, luând în considerare dispozițiunile luate prin Decretul regal nr. 57 din 17.02.1939, în baza căruia începând cu 10.02.1939 toate actele juridice și administrative se vor decide valabil de către primar, având în vedere cererea firmei Arboria, prin care solicită deschiderea unui drum nou de pădure începând de la drumul vechiu din Valea Calului și până la punctul numit «Pârâul Ciurii», urmând ca acest drum să fie deschis și construit pe spesele solicitantului

Având în vedere scopul arătat mai sus și că prin deschiderea drumului solicitat vor avea mare avantaj și locuitorii din comuna Valea Ierii, având posibilitatea de a transporta materialul lemnos din pădurea comună, când parchetele vin delimitate pe lângă acest drum, în virtutea articolului 31 din Legea administrației decidem:

Art. 1. Se aprobă deschiderea unui drum de pădure de la drumul vechiu la Pârâul Ciurii solicitat de firma Arboria cu condițiunea ca toate cheltuielile de deschidere și întreținere a drumului vor fi suportate de solicitatorul. Această deciziune este executorie prin ea însăși".¹⁷⁾

O problemă delicată pentru serviciul silvic era și aceea a refacerii Fondului forestier. Această activitate se realiza prin regenerări naturale și plantații. Plantațiile se executau după ce masa lemnoasă din fiecare parchet era exploatată, conform actelor de punere în valoare, transportată și terenul era complet igienizat. Pentru ca aceste lucrări să fie de bună calitate se plătea munca prestată, fie în bani, fie în echivalent cu lemn de construcție. La fel se proceda și în cazul lucrărilor de întreținere a plantațiilor.

Numeroasele ape curgătoare din zonă erau bogate în pește, mai ales păstrăv și lipan, dar asigurarea condițiilor optime de menținere a Fondului piscicol presupunea o luptă permanentă cu braconierii, amenajarea de cascade și toplitțe pentru oxigenarea apei. Aceste acțiuni se realizau cu pădurarii și populația din comună.

Frumusețile locurilor din zonă, Fondul piscicol de care pomeneam au atras unele personalități ale vieții noastre culturale. Astfel "marele prozator Mihail Sadoveanu a fost în Valea Ierii de mai multe ori la vânătoare și pescuit înainte de anul 1940. Trăgea de obicei la casa brigadierului Burz Trăian (azi, casă parohială). Era de multe ori însoțit de profesorul Yves Auger".¹⁸⁾

Despre întâmplările din Valea Ierii Mihail Sadoveanu a scris «A șasea poveste - însemnările dintr-o petrecere la Valea Ierii» (vezi capitolul metodică). A mai vizitat meleagurile noastre scriitorul "Alexandru Brătescu Voinești care era mare prieten cu învățătorul Pavel Grigorescu din Valea Ierii Caps, precum și cunoscutul istoric Silviu Dragomir".¹⁹⁾

După această scurtă paranteză să revin la problemele economice.

Exploatarea lemnului se realiza din pădurile statului, ale comunelor și ale particularilor, dar totul se realiza cu avizul Ocolului silvic. "Munca la pădure era grea pentru că toate fazele de lucrări se executau manual (doborâtul, cepuitul și corhănitul), folosindu-se ca unelte săcurea, țapinul, joagărul. Transportul lemnului la căile de acces se realiza prin tracțiune manuală (cai și boi de muncă), pe jilipuri sau scocuri. S-a folosit și forța apelor curgătoare, lemnul fiind adus prin plutire spre lacurile artificiale (tăuri), unde se aduna o mare cantitate de lemn care apoi era trimisă spre fabrică. Urmele unui astfel de baraj, construit din lemn, se mai observă și în zilele noastre la Bondureasa. Pentru a optimiza transportul lemnului, din 1929 se înlocuiește vechea instalație de cale ferată cu șine metalice, vagoanele fiind trase în sus de cai, iar în jos erau manevrate de personal calificat. În 1935 "apare prima locomotivă, ceea ce va rezolva pe deplin transportul bușteanului de gater".²⁰⁾

Prelucrarea lemnului după 1918 cunoaște o perioadă mai dificilă pentru că fabrica de cherestea din Valea Ierii proprietatea contelui Andrassy își încetează activitatea. Parte din "utilaje sunt distruse sau furate în timpul evenimentelor din octombrie-noiembrie 1918. De pe altă parte, personalul calificat format din italieni, germani și maghiari au părăsit în mare parte Valea Ierii".²¹⁾

În anul 1929 se reia activitatea productivă prin intermediul societății pe acțiuni cu sediul în București "Arboria Forest Transilvanieră" al cărui director general era Waiczig Samuel. Fabrica, o secție a societății mai sus amintite, este reutilată cu patru gateri, cu patru circulare cu transmisie și pendulă. Întrucât în zonă nu exista curent electric, în cadrul secției s-a montat o mașină de forță care prin transmisie pune în funcțiune gaterile și circularele.

Se producea cherestea de rășinoase de foarte bună calitate, cea mai mare parte din ea fiind destinată exportului, valorificându-se mai ales în Grecia, Anglia și Germania. Producția lunară era de aproximativ 1.600-1.800m³. Marfa rezultată se transporta cu mijloace hipo spre Turda și Săvădisla unde erau depozite intermediare. A existat depozit și în satul Plopi, materialul fiind transportat cu un tractor cu șenilă. În paralel se folosea pe scară largă cărașia cu atelajele de către persoane particulare din zonă, care erau plătite la metru cub transportat. Lemnul de calitate inferioară, mai ales cel de foc, se transporta prin plutire, de la fabrică până la depozitul intermediar din Buru, unde era cale ferată.

Din 1929 și până în 1941 ca director este amintit Knobler Samuel (mai târziu va lua

numele de Kelemen) administrator general Iuliu Linzinger, șef depozit bușteni Goia Ioan și șef fabricație Vargancek Ioan.

"Munca în fabrică era foarte meticulos organizată, nu se admitea nici o abatere, utilajele erau foarte bine întreținute, nu era voie să apară rebuturi. Lucram la atelierul mecanic și îmi amintesc cum șeful de atelier Czoppo Iuliu ne atrăgea atenția să ascuțim corect pânzele de gater. Cea mai mare atenție se acorda sortării chereștelei și stivuirii ei pe dimensiuni și clase. În depozitul de chereștea erau foarte multe stive cu scândură pusă la uscat".²²⁾

Personalul muncitor din fabrică era recrutat din localnici dar și din comunele învecinate și se ridica la 120, iar la pădure între 50-70.

Tot în anul 1930 s-a mai amenajat o fabrică de chereștea de către Asociația Cooperatistă "Munteana" arondată lui Fărcășan Constantin. Era mult mai mică și funcționa cu un singur gater și era amplasată exact unde acum se află localul de școală. Durata ei de funcționare nu a fost lungă pentru că nu a putut face față concurenței, motiv pentru care își va înceta activitatea în toamna anului 1940.

"În toamna anului 1939 asupra zonei împădurite din comună s-a abătut o mare furtună care a provocat mari doborâturi de arbori, aproape 80.000 m³, pe Valea Calului și Galbena".²³⁾

În aceste condiții se puna problema deprecierii unei mari cantități de masă lemnoasă, mai ales că fabrica din Valea Ierii, nu putea prelua un asemenea volum de bușteni. Atunci s-a ajuns la soluția construirii, într-un timp record, a unei noi fabrici la 3 kilometri de satul de reședință, în locul numit "Rărești" de către Casa Autonomă a Pădurilor Statului. "S-au pus bazele unei fabrici, mai moderne, cu patru gater care va funcționa până în anul 1948. Pe lângă fabrică au apărut așezări umane care ulterior avea aspectul unui mic sat. Localnicii îi spun <Satul Caps>, dar în realitate este parte integrantă a satului de reședință. Fabrică avea mașină de forță care punea în funcțiune gaterile, iar linia ferată era folosită împreună cu <fabrica de jos>. Se lucra cu 70-75 de muncitori din Valea Ierii și satul Cerc".²⁴⁾

În paralel se mai producea chereștea de către persoane private care și-au amenajat pe afluenții râului Iara fireze de apă, mai ales pe Valea Calului, Valea Șoimului, Valea Rățoiului, La Contin. Trebuie reținut că această activitate se desfășura numai cu aprobarea Serviciului Apelor din Alba Iulia.

Vreau să adaug că atât la nivelul zonei forestiere Valea Ierii, cât și la nivel de țară "valorificarea masei lemnoase nu a avut un coeficient ridicat, deoarece ea consta, în principal, în chereștea, masiv îndreptată spre export și materie primă pentru hârtie, celuloză și lemn de foc. De pe altă parte, împăduririle efectuate prin Casa Autonomă a Pădurilor Statului și Direcția regimului silvic din Ministerul Agriculturii și Domenii, nu a putut depăși 334.358 hectare în intervalul 1920-1937, în timp ce tăierile masive, mai

alese până la criza economică din 1929-1933 au depășit anual cu 20-30% cantitatea normală de exploatat”.²⁵⁾

Activitatea agricolă din zonă este determinată în primul rând de relieful muntos, de climă și natura solului. Apoi, ”comuna dispunea de suprafețe foarte reduse de teren arabil, respectiv 95 hectare și 1.033 hectare pășuni și fânețe”.²⁶⁾

Din aceste considerente locuitorii comunei s-au străduit să-și cultive micile suprafețe de teren arabil cu diferite culturi necesare în primul rând pentru consumul propriu. Mai ales în satele Plopi și Cerc se cultiva orz, secară, grâu de primăvară și cartofi, ceea ce însemna cam 30% însămânțări cu orz, 30% secară, 20% grâu și 20% cartofi.

S-a acordat mai multă atenție creșterii animalelor, cai, boi de muncă, vite și oi. Caii și boii se creșteau pentru faptul că erau folosiți la lucrările din pădure și pentru diferite lucrări agricole din gospodării. ”În 1930 efectivele de animale erau: cai 103, bovine 340, ovine 1.218”.²⁷⁾ La fel ca și înainte, numărul cel mai mare de animale, se afla în satele Plopi și Cerc, locuitorii din satul de reședință fiind în mare parte salariați în cadrul unităților forestiere.

De fapt, predominant în comună, rămâne pentru această perioadă, exploatarea și industrializarea lemnului, element determinant în evoluția localității și în perioada imediat următoare.

Crearea unui mic centru industrial în această zonă muntoasă a condus și la impulsivitatea activității comerciale, prin apariția unor prăvălii particulare, ca ”cele a lui Abraham Fani, Abraham Mihail, Fărcășan Emil, Șimon Adalbert, Moise Abraham. Erau și 3 cârciumi, 2 în Valea Ierii și una în satul Plopi”.²⁸⁾

Se intensifică schimburile de produse dintre localnici și cei din zonele limitrofe, aceasta realizând-se mai ales la târguri. Târgurile cele mai agreate de localnici erau Iara, Săvădisla, Gilău, Turda.

Impulsivitatea întregii activități economice în comuna Valea Ierii a provocat, în mod firesc, schimbări profunde în privința populației, atât ca număr, cât și ca structură socio-profesională. Comparativ cu 1910, situația se prezintă astfel²⁹⁾:

1910	1930	Gospodării, 1930
811	912	187

Trebuie reținut că recensământul se referă la populația statornică, dar în bazinul forestier Valea Ierii, își desfășura activitatea un număr apreciabil de muncitori din comunele limitrofe.

După starea civilă, situația era următoarea³⁰⁾:

Total ambele sexe	Bărbați	Femei	Stare civilă (bărbați)				Stare civilă (femei)			
			necăsătorit	căsătorit	văduv	alții	necăsătorit	căsătorite	văduve	diferite
912	472	440	268	184	18	2	219	175	45	1

Surprinde numărul mare de necăsătoriți, atât în rândul bărbaților, cât și în rândul femeilor.

După naționalitate:

Total	Români	Maghiari	Germani	Ruși	Cehi	Evrei
912	858	38	6	1	1	8

Penetrarea spre Valea Ierii a populației de origine maghiară, germană și evreiască, are la bază tocmai activitatea industrială și comercială din comună, ei constituind în cea mai mare parte, personalul calificat și de conducere.

Și viața politico-administrativă din zonă are anumite conotații specifice. Am arătat în capitolul precedent că populația din Valea Ierii a organizat acțiuni și manifestații prin care doreau alături de întreaga țară înlăturarea regimului austro-ungar și unirea Transilvaniei cu România. Nu s-au găsit însă dovezi prin care să se ateste constituirea unui consiliu local. Aceasta și pentru motivul că încă nu se organizase comuna Valea Ierii, acest lucru înfăptuindu-se după promulgarea Legii pentru unificarea administrativă din iunie 1925.

Comuna era constituită din Valea Ierii, ca sat de reședință, precum și din satele Plopi și Cere, toate în cadrul plasei Iara, județul Turda.

Ca primar îl găsim în perioada 1926-1934 pe Buș Ioan (Ciopranța) și notar pe Muntea Ioan. Din 1934 până în 1938 a fost primar Fărcășan Constantin și notar Alexandru Bartoș. Fiecare sat avea câte un ajutor de primar. Un rol important în activitatea primăriei îl avea notarul, lucru care rezultă din faptul că marea majoritate a adreselor înaintate de prefecturi și pretură erau adresate cu prioritate către notariatele locale.

Primăria nu avea încă un local propriu. Astfel că personalul își desfășura activitatea într-un spațiu restrâns, pus la dispoziție de către jandarmeria locală. Direcțiile principale de acțiune ale lucrătorilor din primărie în această perioadă au fost:

- realizarea unor obiective edilitar-gospodărești
- modernizarea drumului spre Băișoara și satul Cere
- asigurarea fondurilor pentru construirea localurilor pentru primărie și școală
- modernizarea centrului civic
- încurajarea activității comerciale
- în plan administrativ, transpunerea în practică a dispozițiilor prefecturii și preturii, menținerea la zi a actelor de stare civilă și notarială.

aduși la guvernare, Horea Sima fiind subsecretar de stat. Apoi, la 4 iulie 1940, se constituie guvernul Ioan Gigurtu <guvernul disperării regale> în care au intrat 3 legionari. Acesta a trecut și la alte măsuri antidemocratice, între care și interzicerea populației evreiești de a ocupa funcții publice și de a avea proprietăți.

În plan extern nori negri se abăteau asupra Europei și implicit asupra României. La numai o lună de la instaurarea regimului de autoritate monarhică, a avut loc alipirea Austriei de către Germania, iar în urma acordului de la Munchen între Germania, Anglia, Franța și Italia, Cehoslovacia era silită să cedeze regiunea Sudetă pentru ca în martie 1939 să fie ocupată în întregime. În aceste împrejurări s-a negociat tratatul economic româno-german, semnat la 23 martie 1939. Anglia și Franța, la 13 aprilie 1939 acordă garanții unilaterale României și Greciei, ineficiente în contextul evenimentelor care vor urma.

România și-a pus mari speranțe în succesul negocierilor politice și militare anglo-franco-sovietice din vara anului 1939, dar ele au eșuat, lucru de care va profita Germania, care va semna cu URSS, Tratatul de neagresiune, cunoscut sub numele de Pactul Ribbentrop-Molotov. Proiectul adițional secret, privind delimitarea sferelor de influență în articolul 3, arăta "interesul pentru Basarabia al sovieticilor și dezinteresul Germaniei pentru aceste regiuni. Urmarea imediată a acestui acord a fost atacarea la 1 septembrie 1939 a Poloniei, act ce va duce la declanșarea celui de al doilea război mondial.

Cercul din jurul României se strângea tot mai tare, izolarea sa pe plan internațional era tot mai evidentă. Consiliul de Coroană, la 6 septembrie 1939, a hotărât neutralitatea țării noastre, dar era prea târziu. Succesele militare ale Germaniei în vest și mai ales capitulara Franței la 22 iunie 1940, arăta clar că țara noastră nu mai avea nici un sprijin extern. Urma cea mai grea vară din istoria României, pentru că în urma ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, la 28 iunie România ceda Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța. Apoi, prin Dictatul de la Viena din 30 august, impus României de către Germania și Italia, se ceda Ungariei, sud-vestul Transilvaniei (cu o suprafață de 42.243 km² și o populație de 2.609.007), pentru ca la 7 septembrie să fie cedat Bulgariei, Cadrilaterul. Prin aceste amputări teritoriale suprafața și populația țării s-a redus la o treime".³²⁾

Pierderile teritoriale din vara anului 1940, nemulțumirile din țară și agitațiile provocate de mișcarea legionară și presiunile Germaniei au determinat pe regele Carol al II-lea să însărcineze la 4 septembrie 1940 pe generalul Ion Antonescu cu constituirea unui nou guvern. Constrâns de împrejurări, a doua zi, regele a semnat decretul prin care suspenda Constituția din 1938, dizolva Parlamentul și investea pe Antonescu cu depline puteri. În 6 septembrie, generalul cere lui Carol să abdice în favoarea fiului său Mihai.

Întrucât nu s-a reușit formarea unui guvern de uniune națională la 14 septembrie 1940, Ion Antonescu a alcătuit un guvern împreună cu Garda de Fier, Horea Sima fiind vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. În acest mod România devenea un stat național

Datorită numărului redus al populației și dispersării ei, nu se poate vorbi de existența unor organizații politice teritoriale subordonate partidelor politice ale vremii. Fără îndoială marea majoritate a populației a fost alături de Partidul Național Român și acțiunile întreprinse de acesta înainte și după anul 1918. Dar odată cu extinderea influenței partidelor din vechea Românie, este cert că locuitorii vor simpatiza cu un partid sau altul în funcție de convingerile și interesele lor. Așa se face că vom întâlni liberali, averescani sau țărăniști, dar repet fără constituirea unor grupări cu o conducere proprie. Nici mișcarea legionară nu a avut o audiență în rândul populației, ea fiind mai puternică în comunele învecinate, mai ales în Băișoara. "Oamenii din zonă erau mai mult preocupați de asigurarea celor necesare traiului zilnic, de a avea un loc de muncă, de a-și lucra pământul și a crește animalele care le aveau în gospodărie. Nu veneau pe la noi domni <care să facă politică>, iar ziare nu erau decât atunci când se mai întorcea cineva din Cluj sau Turda".³¹⁾

2.4.3 România între 1938-1945. Considerații generale

În condițiile concrete de la începutul anului 1938, când forțele de extremă dreaptă erau pe cale de a coaliza pentru preluarea puterii, iar partidele democratice se regrupau în vederea apărării regimului constituțional democratic, Carol al II-lea a hotărât să facă din monarhie factorul decisiv în conducerea țării. La 10 februarie 1938 s-a format un guvern condus pe patriarhul Miron Cristea, considerat în acel moment, ca un simbol al unității naționale. Noul guvern a introdus starea de asediu pe întreg cuprinsul țării, cenzura presei, a numit noi prefecți din rândul ofițerilor superiori, a anulat organizarea alegerilor. La 27 februarie 1938 s-a publicat o nouă Constituție, ce urma să pună bazele juridice ale noului regim. Prin prevederile ei, s-a întărit poziția monarhiei, România devenind un stat monarhie autoritar, regele conducând prin decrete-legi. Guvernul era numit de rege, iar Parlamentul devenea o instituție pur decorativă supusă puterii executive. Dreptul de vot era limitat de la 30 de ani în sus. În martie 1938 s-a constituit Consiliul de Coroană, cu rol consultativ, iar prin decret-lege s-au interzis partidele politice. În locul lor, regele a înființat Frontul Renașterii Naționale, transformat în 1940 în Partidul Națiunii. În august 1938 s-a decretat o nouă reformă administrativă, apărând pe lângă vechile unități <ținutul> în număr de 10, conduse de câte un rezident regal, iar primarii urmau să fie numiți pe 6 ani. Regimul autoritar a impus de asemenea desființarea sindicatelor și înlocuirea lor cu bresle, ale căror atribuții au fost drastic reduse. În decembrie 1938 s-a format Straja Țării, organizație ce grupa fetele între 7-21 de ani și băieții între 7 și 18 de ani. Tot în plan intern, regele a intrat în conflict cu Garda de Fier, lucrul acesta ducând la condamnarea și apoi asasinarea lui Corneliu Codreanu și 12 legionari. Asasinarea lui Armand Călinescu, prim-ministru la 21 septembrie 1939 a dus la noi măsuri împotriva legionarilor. Odată cu numirea lui Gheorghe Tătărescu ca prim-ministru relațiile cu legionarii se schimbă, fiind

legionar. Noul regim s-a caracterizat prin anularea drepturilor și libertăților democratice, iar sub influența mișcării legionare s-a guvernat prin metode teroriste. Pe plan extern, România era subordonată intereselor Germaniei. Prin decrete-legi s-au interzis orice manifestații, au fost arestați foști demnitari ai regimului carlist, s-a trecut la «românizarea personalului din întreprinderi». Începând cu 1 octombrie 1940 primele trupe germane intră în țară, urmând ca numărul lor să crească până martie 1941 la aproape 500.000.

În urma vizitei în Germania și Italia, la 23 noiembrie 1940, Ion Antonescu a semnat aderarea României la Pactul Tripartit, iar la 4 decembrie se va semna Acordul de colaborare economică româno-german pe 10 ani.

Pe plan intern, însă, metodele de guvernare adoptate de legionari atingeau grav ordinea în stat, crimele și teroarea creind haos și nesiguranță. Asasinatele din noaptea de 26-27 noiembrie 1940 de la închisoarea Jilava, uciderea bestială a lui Virgil Madgearu și Nicolae Iorga, au dus la discreditarea legiunii și la nemulțumirea lui Antonescu. Încercarea legionarilor de a prelua puterea prin rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941 nu a reușit, datorită intervenției armatei. Aceasta a dus la înlăturarea definitivă a acestora din guvern și formarea la 27 ianuarie 1941 a unui cabinet din militari și tehnicieni. Guvernarea se baza mai ales pe decrete-legi care au vizat în această perioadă interzicerea organizațiilor politice, militarizarea întreprinderilor, extinderea lagărelor de muncă, măsuri împotriva evreilor.

Pe plan extern, în condițiile războiului, România era angajată la Axă, astfel că, la 12 iunie 1941, Hitler i-a adus la cunoștință oficial lui Ion Antonescu «planul Barbarossa» privind atacarea URSS. În aceste condiții, la 22 iunie 1941, România va intra efectiv în război alături de Germania și aliații săi.

Generalul Ion Antonescu a dat ordin trupelor române să treacă Prutul și să înceapă operațiunile militare. "Ostași, vă ordon; Treceți Prutul. Zdrobiți vrășmașul din Răsărit și Miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații voștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabiei și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre".³³⁾

În consecință efectivele armatelor 3 și 4, comandate de Petre Dumitrescu și Nicolae Ciupercă, alături de aviația militară și flota maritimă s-au angajat în acest război cu scopul de a elibera teritoriile răpite în iunie 1940. În dispozitivul de luptă se aflau 325.685 militari români, încadrați în grupul de armate «General Antonescu», alături de Armata a 11-a germană, comandată de generalul Eugen von Schobert. Până la 27 iulie teritoriile românești răpite de URSS au fost reîntregite în granița României, armatele noastre atingând linia Nistrului. Deși se punea problema ca România să nu mai continue luptele, sub presiunea Germaniei, armatele române vor înainta spre Odessa, Crimeea, Stalingrad și Cuban. Urmează apoi luptele în defensivă, până la 23 august 1944, când Antonescu este înlăturat și România va participa apoi alături de Puterile Aliate la ofensiva împotriva

Germaniei și aliaților ei, până la 9 mai 1945.

După această succintă prezentare a principalelor repere ale evoluției societății românești în perioada 1938-1945, să vedem care sunt implicațiile asupra realităților din comuna noastră.

2.4.4. Comuna Valea Ierii în perioada 1938-1945

Evoluția vieții economico-sociale din comuna Valea Ierii va fi desigur influențată de profunde și rapide schimbări ce au avut loc la nivelul întregii țări, de izbucnirea și desfășurarea celui de-al doilea război mondial, de participarea directă începând cu 22 iunie 1941 a României la acest conflict.

Comparativ cu perioada anterioară, în plan economic caracteristicile generale rămân aceleași, dar cu unele particularități. Și acum, pulsul vieții economice este dat tot de exploatarea și prelucrarea lemnului prin intermediul celor două fabrici de cherestea: cea a Casei Autonome a Pădurilor Statului și Arboria SA Forest Transilvanieră. Ca director la firma Arboria se menține până în anul 1941, Knobler Samuel (Kelemen), dată de la care acest post este preluat de Ghibu Ioan (Knobler fiind evreu, a fost înlăturat de la conducere de către legionari, chiar arestat, dar prin intervenția lui Iuliu Linzinger și altor persoane cu influență a fost eliberat³⁴⁾). Ca șef de fabricație, îl găsim pe Vargancek Ioan, până în 1940, când este mobilizat, șef depozit bușteni, Goia Ioan, șef atelier Czappo Iuliu.

Procesul tehnologic nu cunoaște modificări esențiale, dar apar unele noutăți. Deoarece masa lemnoasă necesară celor două fabrici nu se găsea în imediata apropiere, parchetele îndepărtându-se, are loc o extindere a liniei înguste de cale ferată până la Căprărețe și Lindru. Vagoanele sunt tractate de locomotivă, care aduceau cantități apreciabile de buștean fasonat. Aceasta nu înseamnă că nu se continuă transportul lemnului prin plutire, mai ales pe Valea Calului, unde nu se amenajase linie ferată. Cheresteaua rezultată era trimisă spre depozitele intermediare, care erau la Săvădisla și Buru, transportul se realiza atât cu atelajele particulare, dar ca o noutate, în 1943, fabrica se dotează cu 2 camioane.³⁵⁾

Lemnul de foc și lemnul de celuloză era trimis spre Buru prin plutire, pe o distanță de aproape 30 km., provocând în unele cazuri pagube gospodăriilor individuale aflate pe lângă apă. Dreptul de plutire a lemnului pe ape era reglementat de Serviciul apelor, regiunea VIII Alba Iulia. Astfel, prin hotărârea numărul 1.431/1944 a acestui organism, se arăta: "Având în vedere că pe Valea Ierii se transportă de către CAPS prin plutire liberă lemn de cherestea până la fabrica din Valea Ierii, precum și lemn de celuloză la Buru și pentru a satisface nevoile urgente de lucru și pentru a utiliza debitul de apă se acordă autorizație CAPS-ului, fabrica Valea Ierii pentru a înființa și întreține un baraj de captare pe albia Văii Iara în locul specificat în planul de situație".³⁶⁾

Lucrătorii care erau încadrați în cele două fabrici se specializează, în sensul că, erau unii mai pricepuți în exploatarea lemnului, aceasta după mulți ani petrecuți la pădure și cei care erau foarte buni în industrializarea lemnului. Pentru a veni în sprijinul personalului din fabrica Arboria, se trece la construirea unor locuințe de serviciu în imediata apropiere a unității, mai ales pentru cei calificați și din conducere. Pentru cei de la pădure se amenajează construcții cu caracter temporar, așa-zisele «bărăci ale țapinarilor», care după lichidarea parchetelor se demontau și se amplasau în altă zonă care trebuia exploatată. De regulă, lângă ele erau amplasate și grajdurile pentru cai și boi.

O realitate a acestei perioade o constituie reducerea personalului muncitor din cele două întreprinderi, lucru datorat în bună măsură mobilizărilor și concentrărilor, așa după cum se va observa în cele ce urmează. "În acest mod, dacă înainte de 1938 Arboria folosea între 100-120 lucrători, acum numărul lor de abia ajunge 70-75, iar în exploatarea lemnului, 50-70, în funcție de volumul lucrărilor. Producția, de asemenea s-a redus la 1.200-1.500 m³ lunar".³⁷⁾

Prelucrarea lemnului se realiza și în gospodăriile particulare, dar situația nu mai era ca și înainte, lucru confirmat de primarul Pețan Ioan prin adresa numărul 213/1944 către prefect. "Locuitorii acestei comuni se ocupă exclusiv cu pădurăritul, adică cu fasonarea grinzilor, facerea buștenilor și debitarea lor în cherestea, iar alții sunt angajați la cele două fabrici forestiere. Cum acești localnici de-a lungul veacurilor și până azi a trăit și trebuie să trăiască numai din pădure, pe care a găsit-o aci să o cumpere întotdeauna, iar azi nu o mai găsesc, căci toate pădurile de aici se vând numai la licitație publică, unde locuitorii din motivele știute nu pot ajunge să cumpere niciodată. În prezent se află în pădurea Văii Șoimului proprietatea celor 42 comune, circa 300-400 m³ doborât din anul 1939, în pădurea Valea Calului proprietatea celor 7 comune se află 400 m³, în pășunea împădurită «Dobrin» 100 m³, proprietatea comunei Filea de Jos. Consider că niciodată acest material nu va putea fi scos și să fie dat localnicilor pentru prelucrare".³⁸⁾

De aici rezultă câteva adevăruri:

- numărul mare de comune care aveau proprietăți în zonă
- că oamenii trăiesc în principal din prelucrarea lemnului
- în anul 1939 au avut loc mari doborâturi de vânt și nici până în anul 1944 nu a fost lichidată masa lemnoasă căzută, mai ales, din locurile greu accesibile.

Continuă să funcționeze și fireze de apă "pe Corofana, proprietatea lui Corchiș Ioan și al lui Ioan Buzgar, la Lunca lui Bișula".³⁹⁾

Nici în domeniul agriculturii lucrurile nu mergeau mai bine și aceasta din mai multe motive: s-a redus forța de muncă prin plecarea tinerilor pe front, mobilizați și concentrați, apoi în conformitate cu Legea rechizițiilor foarte multe animale, mai ales cai cu harnașament și căruțe au fost preluați. (vezi anexa proces verbal rechiziții) La aceasta se va adăuga teama și groaza în rândul populației atunci când vor avea loc operațiuni militare

și în zona noastră, mai ales în toamna anului 1944. S-au rechiziționat nu numai animale, dar și fân, cartofi, cereale și mari cantități de material lemnos.

Că s-au redus efectivele de animale rezultă și "din recensământul efectuat la 20 noiembrie 1944, care ne arată următoarea situație"⁴⁰⁾:

- vaci cu lapte 80
- vaci sterpe 148
- viței până la un an 168
- viței până la 3 ani 68
- boi 18
- oi 594
- capre 24
- porcine 32
- porci mici 43

După cum se observă localnicii nu creșteau mulți porci din lipsa cerealelor. În situația de mai sus nu figurează efectivele la cai, probabil pentru că în cea mai mare parte au fost preluați pentru necesitățile armatei.

Activitatea comercială a fost perturbată deoarece întreaga viață economică din comună era în declin. În capitolul anterior subliniam că "întregul comerț local era monopolizat de câteva familii de evrei (Moise Abraham, Abraham Mihail, Abraham Fani)⁴¹⁾, care de teama măsurilor și acțiunilor antisemite întreprinse în timpul regimului antonesciano-legionar (septembrie 1940 - ianuarie 1941), au părăsit comuna, astfel că la sfârșitul anului 1945 nu mai era în zonă decât o singură familie. Parte din ei s-au îndreptat spre Palestina. Își mai desfășurau activitatea comercială prăvăliile lui Ilimil Fărcășan, Simon Adalbert și Burz Petru.

Cu toate acestea primăria prin adresa 910/1944 înaintată administrației financiare Turda solicită "un nou brevet pentru spirtoase, pentru că în Valea Ierii sunt două fabrici de cherestea și 1653 locuitori, din care mulți nu au domiciliul în comună".⁴²⁾

Lipsa mijloacelor de transport în condițiile rechizițiilor a îngreunat și schimbul de produse dintre localnici și zonele limitrofe, târgurile de țară ne mai fiind asaltate de către «văleni». Nu trebuie omis că în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940, granița cu teritoriul cedat se afla nu departe de comuna Valea Ierii și prin aceasta s-au întrerupt legăturile comerciale tradiționale. Din studierea arhivelor primăriei rezultă că mulți cetățeni să adresau cu cereri pentru a se elibera «certificatul comunal de naționalitate», acesta fiind necesar la înscrierea în buletinul de identitate pentru zona de graniță. Era un paradox că unele gospodării din comună aveau proprietăți în zona ocupată și invers, satele și comune din teritoriul cedat aveau întinse suprafețe de pășuni și fânețe în bazinul Valea Ierii.

Activitatea primăriei în această perioadă a fost mult îngreunată de noile realități și

mai ales de faptul că România se afla angrenată în război. În aceste condiții, direcțiile principale de acțiune vor fi legate de transpunerea în practică a ordinelor ce se înaintau privind rechizițiile, recrutările, concentrările și mobilizările, amenajarea drumurilor strategice, păstrarea ordinii și siguranței în zonă. "Ca primari au funcționat Florea Vasile în perioada 1938-1943 și apoi Pețan Ioan 1943-1945, iar ca notari Alexandru Bartoș, Marțian Bătarceanu și secretar Vâtcă Ioan".⁴³⁾

Astfel, avem dovezi, că încă înainte de declanșarea războiului, în comuna noastră se organiza pregătire premilitară, populația fiind arondată pe centre. "La 2 septembrie 1938 pretura plășii Iara prin adresa numărul 2.465 arăta:

D-le notar

În conformitate cu ordinul subinspectoratului de pregătire premilitară, cu onoare vă aducem la cunoștință că instrucția va începe duminică, 5.10 la ora 7. Vă rugăm să publicați în comunele notariatului dumneavoastră această dispozițiune și să îndrumați tinerii, obligați la instrucție, care neapărat să se prezinte în ziua de 5 la subcentrele unde au fost repartizați și în anul precedent".⁴⁴⁾

Apoi sunt date prin care se certifică existența organizației Straja Țării, care trebuie sprijinită în activitatea ei de către primărie. Astfel prin adresa 269/ 6 februarie 1939 a prefecturii Turda se arăta: "Urmare ordinului d-lui prefect nr. 626/1939 cu onoare vă rugăm ca la întocmirea bugetelor pe anul financiar 1939-1940 să prevedeați câte o sumă după posibilități pentru Staja Țării locală. Această sumă se va înscrie sub un articol separat față de cota cuvenită consiliului general al Stăzii Țării".⁴⁵⁾

"Tot în anul 1939, primăria Valea Ierii a prevăzut suma de 2.000 lei pentru plata instructorilor de formațiuni premilitare".⁴⁶⁾

La câteva zile după instaurarea regimului de autoritate monarhică a lui Carol al II-lea, prin adresa nr. 3.062 din 19 februarie 1938 se cerea: "Către toate preturile notariale și primăriile comunale. Având în vedere dispoziția articolului 2 din subcapitol 2 din Decretul lege 870 privitor la modificarea Legii pentru reprimarea unor infracțiuni contra ordinii publice și a Legii pentru apărarea ordinii în stat, conform cărora este interzis funcționarilor publici de a face parte dintr-un partid sau grupare politică, acei care fac parte vor demisiona în termen de 7 zile de la publicarea în Monitorul Oficial a decretului sus amintit".⁴⁷⁾

În baza acestui ordin toți funcționarii și-au transmis în scris starea lor politică, după care au depus jurământul, care avea următorul conținut: "Jur credință Regelui, supunere Constituțiunei și legilor țării, să apăr interesele țării și a comunei".⁴⁸⁾

Pe de altă parte însă, după înființarea Frontului Renașterii Naționale și apoi Partidul Națiunii, se solicita, din partea primăriei, informări operative cu privire la numărul de membri înscriși în acest partid.

În urma cedării părții de nord-vest a Ardealului, în comună era o anumită stare de

tensiune, deoarece se aflase de actele de terorism și vandalism săvârșite de regimul horthyst. De aceea, la 5 septembrie, primăria Valea Ierii primește următorul comunicat: "Față de situația creată prin hotărârea de la Viena, se impune o cuminenie desăvârșită, pentru a nu se ajunge la situații mai grave, care ar putea pune în pericol existența noastră ca stat independent".⁴⁹⁾

La 23 septembrie 1940 se dă un comunicat: "Comunele rămase pe teritoriul României din județul Cluj și Mureș sunt alipite județului Turda, formând un singur județ, Cluj-Turda".⁵⁰⁾

În sarcina administrației locale era și asigurarea unor condiții minime de trai pentru refugiații din Basarabia și Bucovina, teritorii anexate de URSS la 28 iunie 1940.

Nu putem vorbi de așezare în comună a unui număr mare de basarabeni și bucovineni, dar aceasta nu înseamnă că nu au existat. Astfel s-au refugiat la noi Maximenco Emilian, Ursuleanu Nicolae, Melnicov Anatolie. Toți s-au integrat în comunitate locală, s-au angajat la întreprinderea Arboria și nu au mai părăsit niciodată Valea Ierii.

O sarcină deosebit de dificilă a fost în această perioadă refacerea și modernizarea drumurilor. "În 1-2 septembrie 1941 în zona Valea Ierii și Valea Calului au avut loc mari inundații, pagubele fiind evaluate la 1.800.000 lei".⁵¹⁾ Pentru refacerea căilor de acces și mai ales a legăturii cu satul Cerc, primăria Valea Ierii propunea constituirea unor Fonduri din perceperea unor taxe de 10 lei /m³ material lemnos prelucrat. "În scopul refacerii acestui drum locuitorii din această comună s-au obligat a achita după cele 15.000 m³ material de molid suma de 10 lei/ m³, care obligatie și-a luat-o și firma Arboria pentru cantitatea de 2.000 m³, cu condiția că și Asociația celor 17 comune vor achita aceeași sumă de 10 lei/ m³, după cantitatea de 30.000 m³ material de molid."⁵²⁾

Cele 17 comune aveau pe Valea Calului în proprietate, păduri și material rezultat din exploatare, care trebuia transportat tocmai pe drumul deteriorat de inundații.

Un alt obiectiv important a fost construirea drumului care lega Băișoara de Valea Ierii și apoi în continuarea cu satul Plopi, Gura Râștii, Beliș. Din Plopi se bifurca prin Finișel spre Săvădisla. Construcția lui a durat doi ani, în perioada 1941-1942 și este cunoscut de localnici sub numele de «Drumul lui Antonescu». Fără îndoială că motivele care au stat la baza finalizării drumului au fost de natură economică, optimizarea transportului materialului lemnos din zonă, dar și de ordin strategic, pentru că așa după cum se va dovedi ulterior, zona a fost intens folosită de armatele române în operațiunile militare desfășurate împotriva trupelor fasciste și horthyste. Finalizarea acestei lucrări a presupus un mare volum de muncă din partea populației locale, toți locuitorii fiind obligați să presteze un anumit număr de zile, atât cu brațele, cât și cu atelajele. Atelajele erau rechiziționate, în conformitate cu Legea rechizițiilor, prezența la muncă și cantitatea de material transportat fiind consemnate de jandarmeria locală. (vezi anexa Tabel cu atelajele rechiziționate)»

Cu toate greutățile provocate de război, au continuat lucrările și la construirea

sediului primăriei, edificiul fiind dat în folosință în anul 1943, împreună cu ^{locul} căminul cultural. (vezi anexa Proces verbal de recepție)⁴⁴

Numeric, populația comunei nu cunoaște modificări spectaculoase, dar se observă o ușoară creștere determinată de refugiați și sporul natural. Numărul de noi născuți variază în perioada 1936-1943 după cum urm^ăază⁵³):

1936 - 24

1939 - 27

1940 - 27

1941 - 25

1942 - 18

1943 - 20

Vorbind despre populație trebuie arătat că în comparație cu 1930, când existau 912 locuitori, la recensământul din 6 aprilie 1941, situația se prezintă astfel⁵⁴:

Localitate	Clădiri	Gospodării	Populație	Bărbați	Români	Maghiari	Germani	Alte naționalități
Valea Ieri	121	130	520	266	467	27	11	15
Cerc	53	56	243	121	243	-	-	-
Plopi	64	58	315	166	315	-	-	-
Total	238	244	1.078	553	1.025	27	11	15

Rezultă că în cei 11 ani, populația comunei a crescut cu 166 persoane, creștere mai semnificativă înregistrându-se în satul de reședință și că românii reprezintă o majoritate covârșitoare. Peste 5 ani, la 31 ianuarie 1946 existau⁵⁵):

Localitate	Nr. locuitori	După sex		După naționalitate				
		Bărbați	Femei	Români	Maghiari	Ruși	Evrei	Slovaci
Plopi	263	133	130	130	263	-	-	-
Cerc	235	119	116	135	-	-	-	-
Valea Ierii	534	279	264	497	40	1	1	4
Total	1.041	531	510	995	40	1	1	1

Se observă o reducere cu 37 persoane, lucru datorat celor decedați pe front sau rămași în prizonierat.

Apare de asemenea, o creștere a numărului de maghiari, explicabilă, prin așezarea la noi a câtorva familii din localitatea Iara.

2.4.5. Comuna Valea Ierii și al doilea război mondial 1939-1945

Au fost prezentate anterior principalele aspecte legate de conjunctura politică și militară care a dus la intrarea României în război. Au fost jalonate și principalele zone de acțiune ale armatei române. De aceea vreau să arăt în câteva cuvinte efortul material și uman pentru a lega ideea de ceea ce s-a petrecut în Valea Ierii în perioada războiului.

Pentru țara noastră, participarea la acest conflict militar a însemnat un uriaș efort uman și material. "Efortul de război al României contra URSS s-a cifrat la 1 miliard dolari, cursul anului 1938. În luptele pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei, armata noastră a înregistrat 4.112 morți, 12.120 răniți și 5.506 dispăruți".⁵⁶⁾

Continuarea războiului va provoca noi pierderi umane. După luptele pentru Odessa, sacrificiile armatei române se cifrau la aproape 130.000 de morți. În zona Crimeea, Stalingrad-Caucaz, Cuban și apoi în defensivă, pentru apărarea sudului Bucovinei, au căzut circa 177.000 militari, iar alți 180.000 au fost făcuți prizonieri. "În 1943, Antonescu aprecia că din cei 1 milion de ostași mobilizați, circa 500.000 au căzut morți, răniți sau prizonieri".⁵⁷⁾

"Efortul economico-financiar al României în perioada 23 august 1944 - 9 mai 1945 reprezintă suma de 1.207.541.000 de dolari, sumă egală cu de 4 ori bugetul României în anul 1938"⁵⁸⁾, iar "pierderile în oameni înregistrate de forțele militare se cifrează la 167.525 militari".⁵⁹⁾

Încercând să integrez modesta contribuție a comunei noastre la acest efort, vreau să scot în relief că el s-a materializat sub trei aspecte: aportul material, participarea unei părți a populației ca militari activi atât pe frontul de est, cât și la ofensiva alături de aliați împotriva Germaniei și nu în ultimul rând desfășurarea în zonă a unor operațiuni militare, mai ales în a doua fază a războiului.

Comuna Valea Ierii nu a fost niciodată o zonă cerealieră, dar cu toate acestea, în conformitate cu Legea rechizițiilor, prin adresele înaintate de prefectură și cercul de recrutare Turda se solicitau asemenea produse. "Astfel, încă înainte de intrarea României în război se solicita 5 tone cereale, 3 tone cartofi și 15 tone fân"⁶⁰⁾, prin adresa nr. 3.301/28 noiembrie 1939. Primarul comunei, Florea Vasile, răspundea prin adresa nr. 762/1939, citez: "Cu onor vă aducem la cunoștință că locuitorii noștri nu cultivă grâu, decât pentru necesarul lor și nu au surplusuri".⁶¹⁾

Încep și rechizițiile de cai și harnașament. Prin adresa din 6 septembrie 1939 prefectura Turda solicita notarului comunei Valea Ierii "să aducă la cunoștința locuitorilor mai jos notați, că sunt obligați a se prezenta imediat cu rechizițiile arătate la centrul Buru sub sancțiunea prevăzută de Legea rechizițiilor. Era vorba de 47 de cetățeni care trebuiau să predea la centrul mai sus amintit 40 de cai și hamuri". (vezi anexa Tabel nominal rechiziții cai) 2

Se constituie comitete locale care să determine cetățenii să-și plaseze capital în bonuri pentru înzestrarea armatei. Bunăoară "prin procesul verbal încheiat în 3 ianuarie 1940, la primăria comunei Valea Ierii subsemnații Vasile Florea, primar, Alexandru Bartoș, notar, Ilie Sasu, preot, în conformitate cu ordinul numărul 18.321/1939 a prefecturii județului Turda, comunicat cu ordinul nr. 3.491/1939 a preturii Iara, fiind convocați în localul primăriei pentru a se constitui un comitet local pentru crearea capitalului cetățenilor din comuna Valea Ierii, în bonuri pentru înzestrarea armatei, adunându-ne cu ziua de azi, declarăm constituit comitetul, urmând ca membrii acestui comitet, începând cu ziua de azi să activeze ca toți locuitorii din comuna Valea Ierii despre care se pare că au capital, să plaseze capitalul în bonuri pentru înzestrarea armatei. (vezi anexa Proces verbal constituire comitet local)⁶¹ Prin acțiunea acestui comitet funcționarii, agricultorii și comercianții, unitățile economice din comună, vor subscrie cu diferite sume pentru bonuri de înzestrare. Numai pe o singură listă din februarie 1940 apar 12 poziții cu 1.050.000 lei (vezi tabel anexă Contribuție în bani).⁶²

Solicitări mari erau și pentru materialul lemnos dacă la 3 februarie 1940 Centrul teritorial 6 Turda cerea "în vederea transportului de material de la societatea Arboria Valea Ierii la centrul de recrutare Turda primăria să pună la dispoziție carele necesare".⁶³

În vara anului 1940, în baza ordinului 11.566/27 iulie 1940, prin procesul verbal din 31 iulie se rechiziționează "de la fabrica de cherestea Arboria o mare cantitate de materiale lemnos și anume 69.715 m³ lemn rotund și 57.895 m³ lemn subțire".⁶³

Cu prioritate, marea majoritate a bunurilor rechiziționate erau îndreptate spre "Batalionul 12 VM Câmpeni, Regimentul 39 artilerie Câmpia Turzii și Regimentul 83 infanterie"⁶⁴, unități de la care au parvenit confirmări de primire.

Cereri și solicitări pentru bunuri necesare armatei vor continua și după 22 iunie 1941 când România intră în război alături de Puterile Axei împotriva URSS. În paralel se solicita vigilență în caz de atac aerian sau infiltrarea de parașutiști dușmani.

În legătură cu posibili prizonieri capturați în zonă, de la pretura Iara, prin adresa nr. 1.701/1944 se specifica: "Obiect - Tratatamentul prizonierilor anglo-americani. Populația civilă este obligată a semnală prezența parașutiștilor inamici. Cei prinși vor fi predați jandarmeriei cu toate obiectele ce au asupra lor. Nu au voie să interogheze, nu vor fi luați de militari germani, chiar și cei capturați de aceștia vor fi predați autorităților militare române. Hrana va fi asigurată de jandarmerie".⁶⁵

Situația era valabilă pentru perioada premergătoare actului de la 23 august. Pe măsură ce situația pe frontul de est devenea tot mai critică, se fac noi solicitări de bunuri. Prin adresa prefecturii județului Cluj-Turda nr. 12.777/1944, se arată: "În conformitate cu dispozițiile ordinului 51.362 din 20 iulie 1944 al Ministerului Afacerilor Interne dat în baza ordinului mareșalului Antonescu, luați măsuri ca populația să lucreze mănuși, ciorapi, flanele. De asemenea, veți interveni ca oamenii avuți, proprietarii și țărani

înstăriți să contribuie fiecare la sporirea acestui stoc de obiecte de îmbrăcăminte”.⁶⁶⁾ S-au trimis 60 perechi mănuși de mână, 70 perechi ciorapi și 12 flanele la Centrul Teritorial 6 Turda.

În perioada ce urmează, după înlăturarea lui Ion Antonescu, după ieșirea din războiul împotriva aliaților, și întoarcerea armelor împotriva Germaniei și Ungariei horthyste, în numeroase locuri din țară, s-au desfășurat bătălii crâncene pentru alungarea dușmanului. În retragere naziștii și horthyștii au produs imense pagube. Și la noi în comună s-au petrecut asemenea evenimente, motiv pentru care a fost necesară constituirea unei comisii de constatare a pagubelor cauzate de bombardamente în baza ordinului 2.213/1944. ”Comisia era constituită din părintele Poruț Vincențiu, Nap Irimie, Marc Vasile, Burz Petru, Mădălină Gavrilă, Vârtan Ioan”.⁶⁷⁾ Din borderoul întocmit de această comisie rezultă că ”pagubele provocate de trupele inamice în Valea Ierii au fost 15.729.000 lei, la prețul când s-a produs paguba și de 66.409.000 la prețul zilei”.⁶⁸⁾

Pe de altă parte, în timpul celui de-al doilea război mondial, mulți din locuitorii comunei au fost chemați sub arme. Unii se aflau deja în armată la data declanșării războiului, iar alții au fost ulterior concentrați sau mobilizați. Din studierea atentă a documentelor din arhiva Primăriei Valea Ierii rezultă că pe parcursul întregului război au fost trimiși pe front un număr de 76 persoane, ceea ce însemna aproape 11% din populația activă a localității.⁶⁹⁾

Cei mai mulți au fost participanți la operațiunile militare desfășurate pe frontul de răsărit, adică la luptele pentru eliberarea Bucovinei și Basarabiei, în perioada 22 iunie - 27 iulie 1941 și apoi pe teritoriul propriu-zis al URSS, la bătăliile pentru Odessa, în zona Crimeea - Sevastopol, Stalingrad - Caucaz și Cuban. În aceste lupte și în cele care vor urma în timpul retragerii România a pierdut ”peste 177.000 militari și 180.000 au fost făcuți prizonieri”.⁷⁰⁾

Din comuna Valea Ierii și-au pierdut viața pe câmpul de luptă din est sau în prizonierat ”22 de persoane”.⁷¹⁾

- Sublocotenent Vlăduț Emil - învățător mort în luptele de stradă la Cherci
- Bodea Constantin - a Dunăii - mort în luptele de la Stalingrad
- Baica Dumitru - a Tîlloaiei - mort în luptele de la Stalingrad
- Mureșan Ioan - a Șugului - mort în luptele din Crimeea
- Dodea Vasile - a Nătitioaiei - mort în luptele de la Stalingrad
- Dodea Constantin - a Nătitioaiei - mort în luptele din Cuban
- Haș Traian - a Sobolului - mort în lagăr la Erevan
- Farcaș Ioan - a Săii - mort în luptele de la Stalingrad
- Varga Vasile - a Mariei Trifului - mort în luptele de la Stalingrad
- Varga Todor - a lui Pițigoi - mort în prizonierat Siberia
- Corchiș Ioan - a lui Păsăraru - mort pe frontul de răsărit

- Creț Vasile - a Călușului - mort pe frontul de răsărit
- Nicula Constantin - a Gâbului - mort la Stalingrad
- Borla Ioan - a lui Gheorghe a Borlii - mort pe frontul de est - Crimeea
- Buș Roman - a lui Crăciunoi - mort pe frontul de est - Crimeea
- Creț Viorel - a lui Indrei - mort pe frontul de est - Crimeea
- Buș Costan - a Pueticii - mort în lagăr - Siberia
- Vârtan Ioan - a lui Arsinte - mort pe frontul din Basarabia - Poiana Goflăneșei
- Munteș Avram - decedat pe frontul de răsărit
- Dodea Mitru - decedat pe frontul de răsărit
- Sucală Vasile - decedat în spital - Krasnodor
- Marc Costan - a Cotocii - mort pe frontul de răsărit

Au fost trecute și porecle pentru a nu fi confundați cu cei care au alte nume asemănătoare în comună.

Despre cele petrecute în perioada 1941-1994 pe frontul de est ne-au relatat și câțiva participanți la aceste evenimente.

Roba Gavrilă - născut în 1914, veteran de război își amintește următoarele: "Am fost concentrat în anul 1939 la Regimentul 5 Roșiori din Oradea care făcea parte din Divizia I Cavalerie. În același an s-a primit ordin de a ne deplasa în Basarabia, unde făceam pază pe Nistru, la Cosouți. După ce rușii au dat ultimatumul din 26 iunie 1940, a trebuit ca în scurt timp să ne retragem, pentru că tancurile rusești deja au trecut Nistrul. În retragere o parte a populației s-a purtat urât cu noi. La Sculeni, mai mulți oameni au scos o pancartă mare, roșie pe care scria: «Să trăiască împăratul tuturor necăjiților - Stalin». Nu știau săracii ce-i aștepta. După ce am trecut Prutul și ne-am organizat ca pază în apă vedeam oameni și cai împușcați. Erau din cei care au întârziat și nu au trecut la timp. Îmi amintesc că un camarad plângând a spus «Găvrilă la anul iar venim înapoi» și așa a fost pentru că după 22 iunie 1941 am atacat și eliberat Basarabia, apoi am plecat la Odessa, Codima și Miliopol. Aici eram la circulație, după care am atacat la Cotul Donului unde am fost rănit la picior. Am fost spitalizat la Lihnia, dar condițiile erau mizerabile. Erau păduchi ca rumegușul. Ulterior am fost dus la Berlin apoi la Lemberg în Polonia, Cernăuți și în final la Timișoara la spitalul Z1.

După un concediu acasă, am primit ordin verde să mă prezint la Batalionul 1 Timișoara pentru că din trei divizii plecate în est n-am rămas mai mult de 150. În 1944 am fost eliberat. M-am ales cu o rană la picior și am învățat rusește și ceva nemțește".⁷²⁾

O altă relatare este a lui Goizago Vasile, veteran de război. "Am fost încorporat în februarie 1942, la Batalionul 12 Vânători Munte Câmpeni. După o perioadă de pregătire am fost îmbarcați în toamna aceluiași an și cu trenul am fost duși la Odessa și de aici în Caucaz, unde am înlocuit trupele germane și am luat poziție de luptă. Eram caporal și lucram la transmisiuni, ca observator. Bombardamentele și atacurile rusești ne obliga să ne

retragem, acest lucru făcându-l mai ales noaptea. Am staționat pe valea Binului mai mult timp și într-o mare mizerie, pentru că nu aveam haine și mâncare. Ne hrăneam mai ales cu roșii care erau în zonă. De multe ori strângeam roșii alături cu soldații ruși. În 1943, în Cuban am trecut sub comanda germană și am stat mai mult timp. Rușii nu erau departe de noi și ne amenințau prin portavoce că ne vor ataca și că este mai bine să ne predăm. Situația era atât de disperată că îmi venea să mă ridic în picioare și să mă predau. Îmi amintesc că la Sfintele Paști din anul 1943 ne strigau cam așa: «Frați români, predați-vă și vom ciocni ouă roșii împreună». Apoi a început bătălia distrugându-i pe nemici și apoi trăgând foc permanent asupra noastră. Era un adevărat măcel. Ne călcam unul pe celălalt, iar apa era plină de morți și răniți. Datorită pierderilor am fost transportat la Batalionul 3 Vânători de Munte, Divizia 3, condusă de generalul Mocionski, reușind o vreme să-i respingem pe sovietici și să-i luăm prizonieri. În cele din urmă iar ne-am retras spre Crimeea, unde am staționat o jumătate de an, iar prin februarie 1944 ne-am imbarcat la Sevastopol cu destinația Constanța. Din cei 1.800 plecați din batalionul nostru nu am supraviețuit decât 60.⁷³⁾

După 23 august 1944 armata română va acționa până la 25 octombrie pentru alungarea armatelor hitleriste și horthyste din țară și apoi va participa alături de trupele sovietice la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei. Am arătat mai înainte în ce a constat efortul material și uman al României în această perioadă a războiului, motiv pentru care aș dori să scot în evidență că din rândurile celor care s-au jertfit pentru eliberarea țării și înfrângerea nazismului s-au aflat și locuitori din comuna Valea Ierii. "Aceștia au fost:

- Sg. M. Nap Ioan a lui Irimie - căzut în luptele de la Arad
- Buș Gheorghe a lui Vasi - mort în luptele de stradă din București
- Gherman Mitru - mort în lagăr, Germania
- Nicula Ioan - mort în lagăr, Germania
- Marc Vasile Honcău - mort în lagăr, Germania
- Buș Ioan a lui Gligor - mort la Debrețin
- Culda Ioan a Dotii - mort în Munții Tatra
- Dodea Ilie a lui Precup - mort în lagăr, Germania.⁷⁴⁾

Pentru locuitorii din Valea Ierii al doilea război mondial și mai ales luptele purtate pentru eliberarea Ardealului, au o semnificație aparte deoarece în septembrie 1944 s-au purtat lupte îndârjite și pe aceste meleaguri.

Pentru a înțelege modul în care s-au derulat evenimentele se cuvin câteva precizări.

După 31 august 1944 forțele militare ale României au primit prin directiva operativă nr. 51 misiunea de a interzice forțelor germano-horthyste pătrunderea spre lanțul Munților Carpați și să treacă ulterior la ofensiva pentru eliberarea întregului teritoriu. Dispozitivul noului front din Transilvania și Banat a fost încredințat Armatei a 4-a și Armatei 1. În fața trupelor române, pe acest nou front de luptă, s-au concentrat rapid mari unități ungare și

germane. Până la 20 septembrie 1944 cele două armate române au desfășurat operația strategică de «acoperire» care a cuprins trei mari bătălii: una ofensivă, în sud-estul Transilvaniei și două defensive, în podișul transilvan precum și în Crișana și Banat.

Bătălia de apărare din podișul Transilvaniei, căci aceasta este legată de evenimentele din zona noastră, desfășurată de Armata a 4-a a dus la oprirea ofensivei inamicului în cursul a 4 zile (5-8 septembrie 1944) și trecerea la contra-ofensivă, "recuperând o parte din teritoriul ocupat vremelnice și stabilind frontul în valea Mureșului și în defileul Arieșului. Lupte înverșunate s-au desfășurat la Dealul Sângeorgiu, Câmpia Turzii, Oarba de Mureș și pe valea Arieșului".⁷⁵⁾ Același lucru s-a petrecut și în sud-estul Transilvaniei și în Banat-Crișana, dându-se posibilitatea menținerii unui «cap de pod» la nord de Carpați în care se vor concentra importante trupe sovietice.

După încheierea cu succes a operațiunii strategice de acoperire, armata română și cea sovietică vor proceda la pregătirea și efectuarea operației finale de eliberare a țării. "În această fază a luptelor, trupele române cuprindeau Armata 1 și a 4-a cu 27 divizii terestre, aviația, artileria și marina cu un total de 265.735 militari. În noile condiții, Armata a 4-a română va desfășura lupte înverșunate pentru forțarea Mureșului mijlociu, eliberarea orașelor Târgu Mureș, pentru ruperea frontului inamic în zona Turda, eliberarea orașului Cluj și apoi ocuparea «porții Someșului» și alungarea inamicului din țară.

În aceste condiții, au loc și luptele din zona Valea Ierii. Pentru a opri ofensiva Armatei a 4-a române, Armata a 2-a ungară atacă cu o divizie pe direcția Gilău-Turda-Aiud învâluind detașamentul românesc dispus pe Dealul Felcacului. "Românii au fost obligați să se retragă spre Băișoara - Valea Ierii. Spărgând frontul, ungurii pătrund în Săvădisla, Finișel, Hășdate și apoi în satele Plopi și Valea Ierii".⁷⁷⁾ "Trupele maghiare au afluît în zona noastră pe mai multe direcții, pe drumul Săvădisla - Finișel - Plopi, Lita - Hășdate - Plopi și Băișoara - Valea Ierii. De teamă, mulți locuitori au părăsit satul, s-au retras la rude sau cunoscuți la Caps și Cerc și chiar la cabanele muncitorești din pădure. Au dus cu ei tot ce au putut, dar mai ales animalele, mâncarea și îmbrăcămintea groasă."⁷⁸⁾

"Intrând în sat, ungurii au luat tot ce au găsit de la gospodăriile populației, 10 vite, 200 oi și capre, 10 porci, 1.100 kilograme slănină, 800 kilograme brânză, fân, otavă. Și azi se mai observă urmele lăsate de gloanțele dușmane trase înspre primărie pentru a doborî stema țării noastre. Doi săteni, Burz Gheorghe-Didița și Nicula Ioan au fost luați de soldații unguri, iar Burz Oana și Nicula Ioan au fost împușcați."⁷⁹⁾

Între timp, batalioanele 8 și 10 VM din cadrul Diviziei 2 Munte, după ce eliberează satele Hășdate și Finișel, intră în contact cu trupele inamice, declanșându-se lupta pe Dealul Plopilor. Rezistența horthystă a fost străpunsă, obligându-i să bată în retragere spre Gura Râștii. "Un batalion inamic se îndrepta pe drumul de la Valea Ierii spre Gura Râștii pentru a ataca uzina electrică «Someșul Rece». În lupta care s-a angajat ostașii români au provocat inamicului pierderi însemnate".⁸⁰⁾

Din nefericire, în aceste ciocniri armate și-au pierdut viața și 44 de ostași români din Batalionul 10 și Batalionul 8 VM, ulterior declarați eroi. Acest lucru este dovedit prin existența în comuna Valea Ierii a trei cimitire ale eroilor neamului: în satul de reședință, pe Dealul Prislop și pe Dealul Dordii. În satul Valea Ierii există mormântul eroului sergent Man Grigore, pe a cărei piatră funerară este scris: "născut la 2 iunie 1920 în comuna Sânmiclăuș, județul Maramureș - căzut la 26.09.1944. Trecătorule spune la dragii mei, că am murit pentru patrie". În cimitirul din Prislop sunt 7 morminte din care pentru 2 necunoscuți. Ceilalți 5 au fost: soldat Ciobanu Petre, sergent Săbăilă Lazăr, soldat Popescu Ioan, soldat Matache Radu și soldat Polcu Gheorghe, toți din Batalionul 10 VM.

În fine, pe Dealul Borbii în imediata apropiere a Mănăstirii Închinării Domnului se află cimitirul pentru alți 36 de eroi din care 20 eroi necunoscuți. Cei a căror nume sunt dăltuite în piatra de mormânt sunt: soldat Tomoiu Aurelian, caporal Buta Ioan, soldat Lupșa Traian, soldat Năjatea Nicolae, soldat Pulbere Dumitru, soldat Domnița Petre, caporal Toader Vasile, soldat Fufezan Petru, soldat Turcin Dumitru, soldat Enache Ștefan, căpitan Angheluța Teodor, locotenent Suciu Teodor, soldat Nîtache Dumitru, soldat Bolfea Victor și soldat Măcioiu Ioan, toți din Batalionul 8 VM. Aceste cimitire au fost amenajate de către Brigada 5 artilerie antiaeriană și Direcția județeană de drumuri și poduri Cluj în mai 1997. Între timp, pe celelalte teatre de operațiuni, armatele române integrate în cadrul frontului 2 ucrainean au reușit să învingă rezistența dușmană, să elibereze până la 25 octombrie 1944, întreg teritoriu patriei și apoi să continue ofensiva până la victoria finală, lucru consfințit la 9 mai 1945.

Pentru România, sfârșitul războiului, urmat de Conferința de Pace de la Paris și Tratatul semnat la 10 februarie 1947 a însemnat în plan teritorial pierderea Basarabiei și a Bucovinei dar și anularea Dictatului de la Viena. România intra însă în sfera de influență sovietică.

În plan intern, după guvernările lui Constantin Sănătescu și Nicolae Rădescu, sub presiunea Moscovei, se va instaura la 6 martie 1945, guvernul Petru Gроза, ceea ce va marca începutul regimului comunist în România, pentru o lungă perioadă de timp.

Comuna Valea Ierii, în perioada care va urma anului 1945, se încadrează în canoanele regimului comunist, lucru care se va reflecta în evoluția vieții economice, în administrație, în viața politică și culturală.

Va trebui însă ca și această perioadă, care nu poate fi scoasă din istoria țării și deci nici a comunei noastre, să constituie obiect de studiu și analiză, să se relateze și despre acele vremuri, folosind metodele obiective utilizate și pentru perioadele anterioare.

Note bibliografice:

1. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, România după Marca Unire, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, pag. 9

2. Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor - Epoca modernă și contemporană*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1992, pag. 109

3. C.C. Giurescu, D. Giurescu, *Istoria românilor*, Ed. Albatros, București, 1975, pag. 699

4. Idem, pag. 699

5. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, opera citată, vol. II, pag. 362

6. Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, opera citată, pag. 113

7. Marin Nedelea, *Prim ministri României Mari*, București, 1991, pag. 290

8. Îndrumător în Arhivele statului, Filiala Cluj, vol. I, 1987, pag. 344

9. Idem, pag. 344

10. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, dosar 876/1937, pag. 189

11. P.P. Panaitescu, *Istoria României*, 1942, pag. 324

12. C.C. Giurescu, D. Giurescu, opera citată, pag. 699

13. Arhiva Ocol silvic Turda, Fond neprelucrat, dosar Castelul de vânătoare Dobrin

14. Proiect, reconsiderarea localității Valea Ierii, 1976, pag. 32, la Arhiva Primăriei Valea Ierii

15. Idem, pag. 33

16. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, acte doveditoare la casa de vânătoare, fila 72

17. Idem, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 6, fila 220

18. Relatare Burz Xenia, Valea Ierii, 87 de ani, nr. 181

19. Idem

20. Arhiva fabricii de cherestea, Fond neprelucrat

21. Idem, dosar 11, 1941, pag. 9

22. Relatare Vargancek Ioan, 74 de ani, Valea Ierii 180

23. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 8, fila 94

24. Relatare Oneț Traian, 87 ani, Valea Ierii 192

25. C.C. Giurescu, D. Giurescu, opera citată, pag. 701

26. Studiu de transformare, primăria Valea Ierii, 1976, pag. 12

27. Recensământul animalelor 1930, Arhivele statului, primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3, pag. 16

28. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, dosar 3, 1938, fila 18

29. Recensământul general al populației din România, 1930, vol. I, pag. 762

30. Idem, vol. I, pag. 595

31. Relatare Burz Gheorghe, 87 ani, sat Plopi nr. 29

32. A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, 1972, pag. 119

33. Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, opera citată, pag. 180

34. Relatare Marc Vasile Relu, 63 ani, Valea Ierii nr. 92

35. Relatare Vargancek Ioan, 73 de ani, Valea Ierii nr. 180

36. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3, fila 275

37. Relatare Vargancek Ioan, 73 de ani, Valea Ierii nr. 180

38. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3,

fila 41

39. Idem, fila 8

40. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 4,

fila 80

41. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 2,

fila 2

42. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3,

fila 116

43. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3,

fila 96

44. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 2,

fila 9

45. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 2,

fila 27

46. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 2,

fila 163

47. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3,

fila 11

48. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 3,

fila 28

49. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 64,

fila 21

50. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1936-1942), dosar 64,

fila 50

51. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1942-1943), dosar 1,

fila 6

52. Idem, fila 9

53. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1942-1945, dosar 2,

filele 37-43

54. Recensământul general al României din 6 aprilie 1941, București, 1944, VIII/697, pag. 77

55. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii (1942-1946), dosar 5, fila 16

56. Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, opera citată, pag. 181

57. Idem, pag. 181

58. Ibidem, pag. 182

59. Ibidem, pag. 183

60. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1936-1942, dosar 2, fila 163

61. Idem, fila 169

62. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1936-1942, dosar 10, filele 67

63. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1936-1942, dosar 10, filele 80

64. Idem, file 198-199

65. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1942-1946, dosar D3, fila 146

66. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1942-1946, dosar D2, fila 3

67. Idem, dosar D3, fila 131

68. Idem, dosar D6, fila 1

69. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primăria Valea Ierii, 1942-1945, dosar 1, fila 43

70. C.C. Giurescu, D. Giurescu, opera citată, pag. 240-295

71. Monumentul închinat eroilor din Valea Ierii

72. Relatare Roba Gavrilă, 83 ani, Valea Ierii 192

73. Relatare Goizago Vasile, 75 ani, Valea Ierii 52

74. Monumentul închinat eroilor din Valea Ierii

75. România în războiul antihitlerist, București 1966, pag. 178

76. Idem, pag. 189

77. Ibidem, pag. 190

78. Relatare Goizago Vasile, 75 ani, Valea Ierii 52

79. Nap Vasile, 75 ani, Valea Ierii 38

80. Gheorghe Zaharia și colaboratorii, Rezistența antifascistă în partea de nord-vest a Transilvaniei, 1974, pag. 209

CAPITOLUL III

Evoluția istorică a bisericii și învățământului

3.1 Istoricul bisericii

La înfăptuirea renașterii culturale românești și a dorului de libertate, un rol important l-a jucat biserica. Acest lucru este valabil și pentru zona Valea Ierii, doar că aici evoluția fenomenului religios a avut anumite aspecte specifice.

În primul rând trebuie subliniat că actualele sate componente, inclusiv satul de reședință, s-au constituit ca așezări mai târziu, astfel că Valea Ierii este atestată primă dată la anul 1840, ca și cătun al satului Hășdate. Faptul că toate cele trei sate ale comunei noastre au fost mult timp cătune se explică și prin numărul redus de locuitori în prima jumătate a secolului al XIX-lea, sporul demografic fiind mai spectaculos mai târziu, odată cu trecerea în zonă la exploatarea și prelucrarea lemnului. Datorită acestui lucru nu au existat lăcașuri de cult înainte de anul 1840.

Fără îndoială că locuitorii erau la început de rit ortodox, la fel ca toți românii din Ardeal, dar și ei au parcurs același proces de trecere treptată la unirea cu biserica apuseană. Aderarea la unire cu biserica Romei s-a realizat din convingeri politice și aspirații de libertate, bazată pe diplomele leopoldine de la 1699 și 1701, prin care românilor uniți li se promitea dreptul de a-și clădi biserici și libertatea pentru fiii iobagilor de a frecventa orice școală. La acest act, pe români îi împinsese nevoia și sărăcia și poate, mai presus de toate, dorul de libertate. Prevederile diplomelor leopoldine nu au fost puse în aplicare, motiv pentru care Inocențiu Micu și-a asumat delicata și greaua răspundere de a lupta pentru emanciparea neamului său.

Aprigul Vlădică, în cea dintâi declarație politică în Dieta din Cluj, la 25 mai 1736, arăta lămurit și clar felul cum înțelegea să-și servească propriul popor spunând: "Noi suntem stăpâni ereditari în această țară regală încă din vremea lui Traian, cu mult înainte ca națiunea săsească să fi intrat în Transilvania și avea aici domenii și sate cu toate că au fost apăsați mizerii milenare și de tot felul de sarcini din partea celor mai puternici".¹⁾

Autoritățile dau ordine de aplicare a diplomelor leopoldine, așa cum a făcut împăratul Carol al IV-lea, prin "ordinul din 11 iunie 1732 dat Dietei de la Cluj dispunând să fie luate în considerație cererile vașnicului Vlădică"²⁾, dar nu se întreprinde nimic. Abia în timpul Mariei Tereza (1740-1780), se reactualizează conținutul diplomelor leopoldine prin care românilor uniți li se dădea dreptul "de a-și construi biserici și libertate pentru fiii iobagilor, de a frecventa orice școală".³⁾

N-au fost puse în aplicare nici aceste măsuri, astfel că în 1791 este înaintat împăratului Leopold al II-lea (în numele întregii națiuni din Transilvania), memoriul

intitulat *«Supplex Libellus Valachorum»*, în care se arată: Urmasii augustului Traianus au stăpânit Dacia câteva secole. Sub a lor neîntreruptă stăpânire în această provincie a fost răspândită și credința creștină după ritul bisericii orientale prin străduința episcopilor Protogenis, Gaudemius, Niceta și Theotinus, mai ales în secolul al IV-lea, după cum ne-o arată această întreagă istorie bisericească. După ce se aduc și alte argumente istorice sunt exprimate principalele revendicări, prin care: "Clerul acestei națiuni credincios bisericii orientale, fără discriminare dacă gândește sau nu în toate la fel ca și biserica occidentală de asemenea și nobilimea și plebea, atât cea orășenească, cât cea rurală, să fie socotită și tratată drept în același fel ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor care alcătuiesc sistemul uniunii și să fie făcută părtaşă la aceleași beneficii".⁴¹

Nici Curtea de la Viena și nici diriguitorii Transilvaniei acelei vremi nu au dat ascultare doleanțelor înaintate și cu toate acestea, repet, în mod treptat, o parte a populației românești va trece la biserica unită, lucru valabil și pentru locuitorii din Valea Ierii.

Trebuie însă reținut un lucru și anume acela că în zona montană unirea s-a realizat mai greu, în comparație cu ținuturile din câmpie, fapt explicabil prin aceea că locuitorii Apusenilor aveau o oarecare libertate și în același timp deplasarea în cătune și sate a celor trimiși să acționeze pentru a atrage populația la religia greco-catolică, se realiza foarte dificil, în primul rând lipsei drumurilor și apoi dispersării așezărilor din zonă.

În consecință se poate deduce că o mare parte a populației va rămâne la religia tradițională, ortodoxă, în timp ce alții, din variate motive vor adera la religia greco-catolică.

Pentru că erau un număr redus de locuitori, mult timp în Valea Ierii nu a existat biserică, motiv pentru care credincioșii erau nevoiți să se deplaseze în localitățile învecinate, în special Hășdate sau Bâișoara.

Din statistica *«Șematismului venerabilului cler al Arhidioczei metropolitane greco-catolice a Albei pe anii 1896 și 1900»* rezultă că parohia Valea Ierii este înființată în anul 1840. Satul avea preot, dar încă nu exista lăcaș de cult, astfel că slujbele se desfășurau în diferite spații improvizate. Până în 1847 matricola pentru înregistrarea nașterilor, căsătoriile și deceselor se afla la biserica din Hășdate. În anul 1847 cantor era Ioan Ignat, iar curator primar Marc Napu. (vezi anexa Extras din Șematismul de la 1900);

Nu se cunoaște anul începerii construcției bisericii, dar este cert că ea a fost dată în folosință în anul 1855, așa cum rezultă din statistica Șematismului de la 1900, în onoarea Sfântului Nicolae. Construcția s-a realizat din lemn, din fondurile și cu munca localnicilor. Că 1855 este anul care marchează darea în folosință a bisericii se poate deduce după textul gravat pe clopotul cel mare și anume: *«Ontete Andraschofszki Janos Koloszvart sau versatu pe sama biseritsiu a reseritene Valea Ieri anu 1855»*. În traducere: *«Turnat de Andraschofszki Janos Cluj pentru biserica răsăriteană din Valea Ierii, anul 1855»*.

Din cele prezentate mai sus rezultă că singurul lăcaș de cult din zonă în care s-a

desfășurat activitatea religioasă în mod organizat este cel construit la 1855, pentru credincioșii greco-catolici. Din Șematismul de la 1900, aflăm că în acel an biserica din Valea Ierii avea "351 greco-catolici, 7 luterani și 6 israeliți".⁵⁾ Existența locuitorilor de religie luterană și israelită se explică prin intensificarea activității industriale și comerciale în bazinul Valea Ierii, lucru care va atrage populația și din alte zone ale țării. Surprinde însă lipsa oricăror referiri la credincioșii ortodocși, majoritari în acea vreme. Știm doar că slujbele și celelalte servicii religioase pentru neuniți se desfășurau în spații improvizate și că niciodată nu s-a ajuns la construirea unui alt lăcaș de cult. Mulți ortodocși se îndreptau în zilele de duminică spre localitățile învecinate mai ales Finișel, Băișoara și Muntele Rece. Au fost și cazuri în care și ortodocșii, pentru a nu mai bate atâta drum, se îndreptau la biserica greco-catolică din Valea Ierii.

Cu toate încercările de a atrage populația la religia greco-catolică, numărul celor neuniți rămâne superior și în perioada următoare, lucru ilustrat de recensământul populației din 1910⁶⁾.

Localitatea	Protestanți	Catolici	Greco-catolici	Reformați	Ortodocși	Unitarieni	Mozaici	Știa să scrie și să citească
Valea Ierii	341	30	211	28	56	4	10	70
Plopi	124	-	5	-	125	-	-	-
Cerc	304	-	4	0	297	-	-	11
Total	769	30	216	34	478	4	10	81

Se observă că în satele Plopi și Cerc populația ortodoxă era majoritară, în timp ce în Valea Ierii, unde era lăcaș de cult, populația de rit greco-catolic era mai numeroasă. Lipsa școlilor a condus la existența unui număr mare de locuitori care nu știa carte. Numai 81 știa să scrie și să citească.

La recensământul din 1930, apar modificări în sensul că a crescut numărul greco-catolicilor.⁷⁾

Total locuitori	Ortodocși	Greco-catolici	Catolici	Reformați	Evangheliști	Unitarieni	Mozaici
912	415	445	24	14	2	4	8

La recensământul din 1941, situația este următoarea⁸⁾:

Total locuitori	Ortodocși	Greco-catolici	Catolici	Reformați	Evangheliști	Unitarieni	Mozaici
1.078	467	461	21	16	2	5	6

Prezența în Valea Ierii a romano-catolicilor, reformatilor, unitarienilor și mozaicilor se explică prin apariția în zona noastră, după 1918 a unui număr restrâns de maghiari, germani și evrei, ca lucrători în cadrul fabricii de cherestea, în domeniul silviculturii și a comerțului.

Despre modul în care se înțelegea rezolvarea problemei dintre ortodocși și greco-catolici s-au transmis și amintiri hazlii. "Învățătoarea Coriolan Veronica, când era la școală în Plopi, ne-a sculat pe toți în picioare și ne-a întrebat: Care sunteți de religie ortodoxă și care sunteți greco-catolici? Am format două grupe, după care ne-a zis: Greco-catolicii mergeți la biserică în Valea Ierii iar ortodocșii, cu părinții la Finișel".⁹⁾

Existând o singură biserică ridicată de către uniți, este clar că în perioada 1840-1948, parohia Valea Ierii a fost greco-catolică și apoi din 1948, devine ortodoxă.

Așa după cum rezultă din Șematismul de la 1900, Valea Ierii era la început o filie a satului Hășdate, ceea ce însemna că preoții se deplasau la Valea Ierii numai atunci când aveau loc slujbele și alte servicii religioase. Se știe că primul preot care gira și activitatea din zona noastră a fost Vasile Fărcășan. Despre cei care au urmat putem spune mai puține lucruri din lipsa documentelor. "Bătrânii satului vorbesc că pe timpul revoluției de la 1848, episcopul bisericii, cu alți câțiva oameni s-au hotărât să ia toate obiectele din biserică și să le îngroape, pentru a nu fi distruse de cătancele ungurești. Lucrurile fiind strânse și îngropate, n-au mai fost găsite niciodată, că nici unul dintre oamenii care le-au ascuns nu a mai rămas în viață după revoluție. Și atunci și mai târziu s-au făcut săpături pentru a le găsi, dar toate au fost în zadar".¹⁰⁾ În lista de inventariere din 5 mai 1972, la capitolul C, se arată: «Parohia nu are documente cu caracter istoric». Cu toate acestea printr-o investigație mai profundă am putut afla că au mai păstorit la Valea Ierii, până la 1948 popa Mihail Andrei, Gavrilă Fărcăș, Tit Fărcășan, iar mai târziu Munteanu Iuliu, care venea din Băișoara, iar în timpul celui de-al doilea război mondial Ilie Sasu, care se deplasa din Iara.

Statutul cultelor din anul 1948 va determina o profundă schimbare în domeniul religios în sensul că biserica greco-catolică este interzisă, parte din preoți fiind înlăturați și chiar condamnați, iar alții au trecut la religia oficială, cea ortodoxă.

În noile condiții și la nivelul comunei are loc această schimbare, populația trecând, fără convulsii deosebite la ortodoxism. Este lesne de înțeles că și patrimoniul parohiei a avut aceeași soartă. După 1948, au slujit în parohia Valea Ierii preoții: Poruț Vincențiu, Șendrea Alexandru, Regoș Ioan, Aprodu Cornel, Vlaicu Petru, Oroianu Viorel, Petre Ovidiu, Socaciu Ioan și Oprea Alexandru, actualul preot.

Din nefericire documentele parohiei au dispărut în timpul inundațiilor din 2-4 iulie 1975, atunci când a fost distrusă complet și casa parohială. "Întâmplarea a făcut ca în noaptea de 2-3 iulie 1975 să mă aflu împreună cu preotul Aprodu Cornel, șeful postului de poliție Zah Ioan, Fărcășan Vasile, viceprimarul comunei, în casa directorului școlii, Burz Gligor. Cu toții asistam neputincioși la distrugerile pe care le provoca viitura de apă.

Noaptea s-a auzit o bubuitură puternică, am ieșit cu toții afară dar nu se putea observa nimic, întrucât căzuse și linia de joasă tensiune. Când s-a luminat de ziua nu se mai cunoștea nici locul unde fusese amplasată casa parohială. Încă înainte de viitură, preotul Aprodu reușise, în mare grabă să-și ia cu el Biblia și hainele bisericești. În toamna aceluiași an cu fondurile asigurate de localnici și cu sprijinul patriarhiei s-a cumpărat o altă casă de la Burz Xenia cu suma de 140.000 lei, casă care și acum este casă parohială”.¹⁰

Mai este de reținut că parohia Valea Ierii a avut în tot acest timp o singură biserică la care și-au găsit liniștea sufletească locuitorii din cele trei sate aparținătoare comunei: Valca Ieri, Plopi și Cerc. Este adevărat că o parte a locuitorilor din satul Cerc au preferat să se îndrepte spre biserica din satul Muntele Rece, mult mai aproape.

Vreau să subliniez că biserica, indiferent că este vorba de cea greco-catolică sau ortodoxă a avut și are un rol determinant în educarea oamenilor. Aceasta pentru că ”de Sfânta biserică, ne leagă o întreagă țesătură de nervuri trecută în amintiri. Biserica ne sfințește și sufletul și trupul și haina și casa și masa, întreaga noastră viață. Lăcașele de cult nu sunt construcții obișnuite: în ele nu domnește nimic distant, rece sau inert ca în niște spații cu linii severe. Proporțiile monumentale și ansamblul liniilor ce converg spre centrul cupolei destăinuie unitatea, măreția și transcendenta Dumnezeirii spre care pereții, ca niște mâini de lemn sau de piatră, urcă împreună în rugăciune. Biserica are trei legături: cu Dumnezeu, cu glia strămoșească și cu inima creștinilor, asigurate de liantul credinței. Biserica este arborele balsamic al vieții creștine, o oază de liniște în viforoasa goană a existenței”.¹²

Pentru aceste motive, preoții care au slujit în parohia noastră s-au străduit să mențină lăcașul de cult în condiții cât mai bune, ba mai mult, sa-i aducă noi elemente care să o înfrumusețeze. În mai multe rânduri s-au efectuat reparații, s-au refăcut picturile interioare, ultima lucrare de acest fel având loc în anul 1992, când se face și ”reslințirea bisericii de către Preasfințitul episcop vicar Irineu Bistrițeanul, înconjurat de un mare sobor de preoți și în prezența unui impresionant număr de credincioși”.¹³

După răsturnarea regimului dictatorial-comunist de la putere în anul 1989 are loc un proces de liberalizare a activității religioase. Drept urmare se manifestă o dorință permanentă pentru ridicarea de noi lăcașuri de cult, atât biserici, cât și mănăstiri. Și în comuna Valea Ierii se construiește mănăstirea Învierii Domnului din satul Plopi, lucrare finalizată în anul 1994, iar cultul pentecostal își ridică în anul 1996 o biserică proprie la Valea Ierii Caps.

În încheierea acestui subcapitol, îmi permit a prezenta structura populației din punct

de vedere religios la nivelul comunei noastre, date preluate din recensământul populației din anul 1992¹⁴⁾:

Total locuitori	Ortodocși	Greco-catolici	Penticostali	Martori ai lui Iehova	Reformați	Catolici
1.190	1.131	1	46	3	7	2

După cum se observă, în momentul de față în Valea Ierii populația este majoritar de rit ortodox.

Note bibliografice:

1. Nicolae Albu, Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800, pag. 113-114
2. Idem, pag. 118
3. Ibidem, pag. 120
4. David Prodan, Supplex Libellus Valachorum, Ed. Științifică, București, 1967, pag. 493-494, 508-509
5. Șematismul venerabilului cler al Arhidioczei metropolitane greco-catolice a Albei pe anul 1900
6. Magyar statisztikai kazlemenyek - 1910, Budapesta 1912, pag. 627
7. Recensământul general al populației din România, vol. II, 1930, pag. 616, în Arhiva Națională a României, filiala Cluj
8. Recensământul general al populației din România, 1941, vol. III/A 6.97, București 1944, pag. 77, în Arhiva Națională a României, filiala Cluj
9. Alexandru Șendre, Istoricul parohiei Valea Ierii, în Arhiva propopiatului Turda, 1972, pag. 1
10. Idem, pag. 2
11. Relatare Morar Octavian, Valea Ierii nr. 54
12. Simion Cristea, Îndrumător bisericesc, Cluj-Napoca, 1894, pag. 19
13. Hrison, Arhiva bisericii ortodoxe, Valea Ierii
14. Recensământul populației din comuna Valea Ierii, județul Cluj, 1992, în Arhiva primăriei Valea Ierii

3.2. Istoricul învățământului

În abordarea evoluției învățământului de pe raza comunei Valea Ierii trebuie luate în considerare câteva elemente determinante. Mai întâi se impune realitatea că numărul locuitorilor a fost destul de scăzut, populația era foarte dispersată, căile de acces dificile. De pe altă parte nu există încă o intelectualitate numeroasă care să acționeze în direcția întemierii de școli și alte așezăminte culturale. Se mai poate adăuga și politica de deznaționalizare a românilor, dusă de autoritățile austro-ungare, mai ales prin legile din 1904 și 1907, care complectau dispoziții mai vechi. Astfel s-a introdus, trecând pentru voința românilor, studiul obligatoriu al limbii maghiare în școlile confesionale românești.

Din considerentele mai sus menționate, primele școli în zona Valea Ierii apar abia la începutul secolului al XX-lea. Prima școală s-a dat în folosință în anul 1912 și se afla nu în actualul sat de reședință, ci la Valea Ierii Caps. Motivele care au dus la amplasarea școlii în acest loc sunt legate de concentrarea populației în acel bazin forestier și apoi este vorba de sprijinul acordat de contele Iuliu Andrassy, care așa cum s-a arătat în prezenta monografie poseda întinse suprafețe de păduri, ca fond de vânatoare și pescuit. "Unii localnici susțin că și fiul contelui ar fi urmat o perioadă cursurile la această școală. Un lucru este cert, că predarea se făcea în limba maghiară de o singură învățătoare adusă din Ungaria, pe nume Clara Fazecaș".¹⁹

După Marea Unire de la 1918, se trece la învățământul în limba română, lucru care se realiza în Valea Ierii de către învățători necalificați.

Învățământul românesc primește un nou impuls prin legea din 1924, prin care se dă învățământului primar o organizare unitară și se prevede obligativitatea lui și apoi legea din 1928, care reglementa învățământul secundar.

În acest context, la școala din Valea Ierii Caps se trece la un învățământ calitativ superior, această și prin existența unor învățători renumiți în zonă, cum au fost: "Copil Vasile (1919-1929), Pavel Grigorescu (1929-1936) și apoi Emil Vlăduțiu până în 1940".²⁰ Foști elevi ai acestora povestesc cu admirație despre modul în care se străduiau cei trei învățători să asigure însușirea cunoștințelor de către elevi chiar dacă, nu întotdeauna au folosit cele mai «blânde» mijloace. Lucru nu era ușor dacă se are în vedere că un singur cadru didactic trebuia să se ocupe de toți elevii, începând din clasa I-a și până în clasa a VII-a. Programul era draconic, de la ora 7 până la ora 16 după masă, cu o pauză de masă între orele 12-13. Fiind singura școală din comuna, aproape toți copiii de vârstă școlară se îndreptau spre Valea Ierii Caps. Trista realitate că era numai o singură unitate școlară în Valea Ierii în perioada interbelică s-a reflectat în mod direct asupra gradului de pregătire școlară a populației.

Acest lucru rezultă foarte clar din situația statistică realizată după recensământul populației din anul 1930³⁾:

Sex	Total populație peste 7 ani	Ștutori de carte						Numărul de carte				
		Total	Instrucție extrașcolară	Instrucție primară	Instrucție secundară	Instrucție profesională	Instrucție superioară	Total	7-12 ani	13-19 ani	20-64 ani	Peste 65 ani
B	392	116		105	8	2	1	276	32	49	139	36
F	358	60	1	55	4			296	38	55	184	21
	750	176	1	160	12	2	1	574	70	104	323	57

Este lesne de observat că procentul știutori de carte din rândul populației recensate (750) este de numai 23,5%, mai exact 176 persoane, pe când 574 locuitori nu aveau nici o pregătire școlară, adică 76,5%. De asemenea surprinde neplăcut numărul mare de locuitori peste 20 de ani care erau practic analfabeți, adică 343.

În perioada care urmează după al doilea război mondial, la școala din Valea Ierii Caps numărul elevilor scade, deoarece se vor înființa școli și în satele Plopi, Valea Ierii și apoi Cerc. Din acest motiv, școala va fi înființată numai cu clasele I-IV, cu 2 învățători, până când se reintroduce ciclul gimnazial. Din această perioadă se reține activitatea învățătorilor Marc Traian și Marc Maria⁴⁾.

Din 1964 până în 1968, director de școală a fost Iacob Mazanec, învățător, dar în același timp, și un mare animator al sportului și muzicii.

În perioada 1968-1976, figurează ca directoare, Onișor Ileana, profesoară de istorie, căreia îi urmează până în 1981 Jude Ana, de aceeași specialitate. Anul 1981 va însemna desființarea din nou a ciclului gimnazial, astfel că din acel an, școala își desfășoară activitatea numai cu clasele I-IV, lucru valabil și în prezent.

Dintre cadrele didactice care și-au adus contribuția la educarea și formarea mai multor generații de elevi, pe lângă cei menționați mai sus, trebuie amintiți și Broș Ilona - profesoară de limba română și limba rusă, Chiliban Ioan - profesor de matematică, Ilea Ana - profesoară de biologie, Turcu Elena - învățătoare. Pe lângă aceștia s-au perindat numeroase cadre calificate sau necalificate, care însă nu s-au putut acomoda cu depărtarea de centrele urbane, cu viața mai aspră din această zonă montană.

A doua școală care ia ființă în comuna Valea Ierii, este cea din satul Plopi. Astfel, pentru anul financiar 1942-1943 se propune "înființarea unor cotizații pentru construirea școlii din satul Plopi, pentru continuarea construcției primăriei și efectuarea unor reparații"⁵⁾ Din sumele adunate și cu aportul în muncă al sătenilor s-a dat în folosință localul de școală, construit din lemn cuprinzând o sală de clasă și cancelarie. În primul an au existat 21 elevi, iar ca învățătoare pentru anul școlar 1943-1944 figurează Cocolan Veronica. Ulterior se vor perinda un mare număr de învățători calificați dar mai ales necalificați. Se pare că așezarea satului pe coama muntelui și lipsa curentului electric au făcut ca multe cadre să nu stea mult la această școală. În unele perioade, când numărul de elevi a fost mai mare erau două posturi de învățători iar cursurile se desfășurau atât

dimineăta, cât și după masa din lipsă de spațiu. Mai târziu, când va începe activitatea școlară și în satul Cerc, învățătorii din satul Plopi realizau lecții la ambele școli, câte trei zile pe săptămână, cu orar prelungit. Printre cei care s-au învrednicit să-și desfășoare activitatea la această unitate școlară sunt de amintit: Samoilă Ioan din Cacova Ierii, Vana Viorel din Făgetul Ierii, Popescu Jean din Băișoara, Hohol Alexandru, Marc Maria, Burz Gligor, Fărcășan Vasile, Răfăilă Aurel, Fărcăș Aurelia, Burz Viorica, Potinteu Nicolae, Marcu Marin, Țilea Elena.⁶⁾

Cu trecerea timpului, numărul de locuitori a scăzut în acest sat și în consecință și numărul copiilor de vârstă școlară, astfel că la 1 septembrie 1989, activitatea școlară a încetat, reluându-se în 1995 cu 6 elevi.

În actualul sat de reședință, activitatea școlară a început numai în 1948. Încă nu exista local destinat cursurilor, ele desfășurându-se în case particulare sau alte spații disponibile în acea vreme. "O perioadă s-au ținut lecții în casa cetățeanului Gioia Ioan, apoi în localul fostei jandarmerii și chiar și în fostele barăci ale muncitorilor forestieri".⁷⁾ Nu erau cadre calificate și din acest motiv lecțiile erau susținute de soția preotului Poroc Vincențiu și apoi de către preotul Alexandru Șendrea. Treptat numărul elevilor crește ajungând ca în anul școlar "1955-1956 să existe la clasele I-IV un efectiv de 51 elevi la care predau doi învățători: Crișan Iuliana și Mazanec Iacob. În anul școlar 1956-1957 apar trei învățători: Micu Elena, Mazanec Iacob și Burz Gligor, ultimii doi având pregătire de specialitate".⁸⁾

În anul școlar 1957-1958 se trece la învățământul de 7 ani, începând cu clasa a V-a care număra 22 elevi, diriginte Elena Micu. Ca profesori erau însă și învățătorii de la clasele I-IV, respectiv Mazanec Iacob, Burz Gligor și Boldor Virginia. Mazanec Iacob va fi și directorul coordonator până în anul 1959 când această funcție este preluată de Burz Gligor timp de 22 ani, adică până în anul 1981.

Creșterea populației școlare a impus asigurarea unui spațiu corespunzător și în consecință, cu aportul locuitorilor din comună, "în anul 1958 s-a dat în folosință localul de școală, cu 4 săli de clasă, clădire amenajată pe locul unde fusese în perioada interbelică fabrica de cherestea Munteana".⁹⁾ Ulterior se va mări spațiul de școlarizare cu încă 4 săli de clasă începând cu anul 1979.

"Din anul 1964-1965 se va trece la învățământul de 8 ani, prima clasă a VIII-a având un efectiv de 23 elevi, dirigintă Isza Iuliana".¹⁰⁾ După Burz Gligor (care între timp își completase studiile, absolvind Facultatea de filologie), din 1981 directoare apare Morar Elena, profesoară de biologie, până în anul 1989, apoi Potinteu Cornelia, până în anul 1990 și apoi cel care a elaborat prezenta monografie.

La școala din Valea Ierii și-au desfășurat activitatea și alte cadre didactice cu o bună pregătire profesională ca: Vlăsceanu George - limba și literatura română, Dugneanu Cleopatra - biologie-agricultură, Bica Traian - matematică, Cojocșeanu Elena - limba română, Marcu Elena - matematică, Dondos Vasile (care a predat toate obiectele de

învățăământ), ca suplinitor și apoi limba și literatura română după absolvirea facultății), Dondoș Rodica - limbi moderne, Duma Maria - matematică, Duma Iuliu - fizică-chimie, Broș Ilona - limbi moderne. Parte din ei profesează și acum.

A patra unită școală care s-a înființat a fost cea din satul Cerc, în anul 1954. Clădirea din lemn, se compunea dintr-o sală de clasă și cancelarie și a fost construită din materialul lemnos confiscat de la Fărcășan Constantin, sub motivul că a fost considerat chiabur.¹⁰ Pregătirea elevilor se realiza de către cadre necalificate: Corchiș Maria, Lobonț Lenuța, Zaiu Șofron (ulterior a devenit profesor de desen), Șandor Iuliana. Cel mai mult a activat la școala din satul Cerc, Potinteu Gheorghe 1976-1989, cadru calificat și localnic.

Ar mai fi de adăugat că în anul 1950 s-a dat în folosință localul grădiniței din satul de reședință, care însă a fost distrus în timpul inundațiilor din 1975, motiv pentru care activitatea cu preșcolarii se desfășoară în prezent într-o sală de clasă a școlii. Până în 1981, ca educatoare a fost încadrată Burz Maria, iar după pensionarea acesteia, activitatea este continuată de Varga Morar Cristina. Desigur, s-ar putea scrie foarte multe lucruri despre învățământul din comuna Valea Ierii, dar consider că aceasta ar presupune o lucrare monografică aparte.

De aceea vreau doar ca o încheiere la acest subcapitol să scot în relief câteva aspecte.

În primul rând, dacă la începuturile activității școlare în comună, munca la clasă s-a desfășurat prin cadre necalificate, treptat s-a ajuns la încadrarea școlilor cu personal de specialitate. Ba mai mult s-a reușit permanentizarea acestora în comună, creându-se familii de profesori și învățători: Burz Gligor și Burz Maria, Dondoș Vasile și Dondoș Rodica, Morar Octavian și Morar Elena, Potinteu Gheorghe și Potinteu Cornelia, Marcu Marcel și Marcu Maria, Duma Iuliu și Duma Maria.

Aceștia plus alți colegi care au profesat în zonă și-au adus un aport deosebit la formarea de noi cadre tinere care s-au întors în comună, toți slujitori ai școlii: Pețan Vasile, Marcu Marcel, Potinteu Gheorghe, Varga Morar Cristina.

Toate cadrele, indiferent de regimul politic în care și-au desfășurat activitatea, au inițiat consistente activități culturale și sportive, o muncă de educație permanentă, lucru destul de dificil având în vedere mediul în care trebuiau să acționeze, în rândul unei populații eterogene ca nivel de cultură și profesie, constituită din oameni veniți de pe diferite meleaguri ale țării, pentru a-și asigura existența.

Pornind de la satisfacțiile profesionale și nu de matură materială, mare parte din cadre au rămas în comună, integrându-se în viața socială, specifică locului.

Note bibliografice:

1. Relatare Vărtan Simion, 83 ani, Valea Ierii Caps 121
2. Arhiva școlii Valea Ierii Caps, registre matricole 1930-1940
3. Recensământul general al populației din România, 1930, vol. III, pag. 501, în

Arhivele statului, Filiala Cluj

4. Arhiva școlii Valea Ierii Caps, registre matricole 1953-1963
5. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond primărie Valea Ierii, dosar serviciu financiar nr. 16.054/1942, fila 3
6. Arhiva școlii cu clase I-IV, sat Plopi, catalog an școlar 1942-1943
7. Arhiva școlii Valea Ierii, catalog an școlar 1955-1956
8. Idem, 1956-1957
9. Idem, 1957-1958
10. Idem, 1964-1965
11. Relatare Fărcășan Vasile, 58 ani, Valea Ierii 34

CAPITOLUL IV

Păstrarea spiritualității românești prin etnografie și folclor în comuna Valea Ierii

În analiza acestui domeniu trebuie avut în vedere o seamă de factori care și-au pus pecetea, de-a lungul timpului asupra elementelor etnografice, a obiceiurilor și tradițiilor locale. În primul rând se poate aminti că în comparație cu alte așezări umane, cele aparținătoare comunei Valea Ierii s-au creat mai târziu, ceea ce a condus la pătrunderea în zonă a unor influențe etno-folclorice din comunele învecinate, cu vechi tradiții.

Condițiile fizico-geografice și în special relieful muntos au obligat cetățenii să-și amplaseze gospodăriile de o parte și de alta a văilor, cu excepția satului Plopi și o parte a satului Cerc, ca așezări risipite. Specificul activității economice din zona noastră și în primul rând exploatarea și prelucrarea lemnului au atras aici lucrători din diferite zone ale Transilvaniei. De fapt, în acest mod s-au constituit cele trei sate care formează actuala comună. Atrăși de un venit sigur și permanent s-au așezat în Valea Ierii locuitori de pe Valea Arieșului (Ocoliș, Bistra, Câmpeni, Poșaga, Lunca Arieșului, Arada, Sohodol) din comunele învecinate (Băișoara, Săvădisla, Măguri Răcățau, Iara) dar și din Maramureș, nordul Moldovei și chiar Basarabia.

Apoi, alături de români, care au constituit și constituie majoritatea populației s-au așezat treptat un număr mai redus de maghiari, evrei, slovaci. (nu există romi).

Așezându-se pe aceste meleaguri, cei veniți au adus cu ei obiceiuri și tradiții proprii, care, odată cu trecerea timpului, prin interferență, au pus baza principalelor elemente etnografice și folclorice, care în cea mai mare parte s-au păstrat până în zilele noastre.

Elementele etnografice se mențin prin construcții, pietre funerare, unelte specifice exploatării și prelucrării primare a lemnului, obiecte de uz casnic, iar cele folclorice sunt întreținute de obiceiuri legate de evenimentele comunității și unele sărbători.

Arhitectura locală

Colindând prin satele comunei și studiind <pe viu> aspectul arhitectonic al clădirilor, mai ales al caselor de locuit, am observat mari deosebiri între cele vechi și cele nou construite.

Casele vechi sunt construite din lemn de brad, cioplit pe două fețe, la colțuri prins în mușcători <coadă de rândunică> sau în <șoși>, adică, mai întâi, este înălțat scheletul construcției și apoi se <umple> între stâlpi cu lemn despicat, între 12-15 centimetrii grosime. Acoperișul este în <două ape> cu <fundoaie>, din scândură, partea dinspre stradă având o mică fereastră pentru a pătrunde lumina în pod. Învelitoarea este realizată din șindrilă, paie sau draniță, îmbibate <în lapte de var> pentru a rezista la intemperii. Tavanul

este din grinzi și scânduri și nu prea înalt, 2,50 - 2,60 metri, iar ferestrele mici, pentru a se menține mai bine căldura în timpul iernii. Coșul (hornul) lipsea și de aceea burlanele de la soba de încălzit erau introduse în pod, fumul îmbibând astfel partea interioară a acoperișului (prin aceasta conserva lemnul), dar în același timp, exista în permanență, pericolul de incendii. «Cuptorul» era construit din piatră sau cărămidă de țigani căptușit cu pământ. Fundația casei se realiza din piatră de râu, fără beton. Tălpile caselor erau din grinzi de stejar, care mai întâi se așezau pe butuci și apoi se zidea fundația. Dacă era diferență de nivel, în față se lăsa un loc gol pentru a se adăposti animalele sau pentru lemne de foc, din care se putea trece în pivniță. În general, casele nu erau mari, având una-două încăperi și un «târnaț». Destinația încăperilor era următoarea: «casa dinainte», în față, și «casa dinapoi», în spate. Din târnaț se intra în prima încăpere și de aici în camera propriu-zisă. În cameră se locuia numai în cazuri deosebite, mai ales la sărbători sau când veneau oaspeți. Mobilierul era simplu: masă, laviță, o ladă de zestre, două paturi, pe care erau așezate pernele și lepedeele. Lângă masă erau câteva scaune și în colț, cuptorul. Pereții tencuiți cu pământ și apoi văruiți în alb, erau frumos împodobiți cu icoane, prosoape țesute sau cusute, șarfurii, câni de porțelan și lut.

Camera în care se locuia are un mobilier și mai modest: masă nevopsită, scaune simple, paturi de dormit, cuptorul pe care se pregătea hrana, lângă care este așezat un «credenț» pentru vase, iar deasupra «blidarul», cu vase de strictă necesitate.

Casele de pe vale erau așezate în spate, spre versanți, pentru a fi ferite de viiturile de apă. (vezi anexa Casa de moț)

Grajdurile erau destul de mari, cu șură și poduri încăpătoare, în care se depozitau cantități mari de fân care să ajungă pentru animale până la sosirea primăverii. În spatele casei sau în altă parte a curții este așezat cuptorul de pâine, protejat de intemperii cu un acoperiș din scândură pe patru stâlpi. Nu departe de intrarea în casă se află tăietorul de lemne și «capra» (în cazul că lemnele se tăiau și cu firezul).

Nu se poate vorbi de un stil arhitectonic local, marca majoritate a locuințelor încadrându-se în specificul construcțiilor din zona Apusenilor și așa cum s-a subliniat, cu unele influențe, din alte zone ale Ardealului.

Construcțiile noi și mai ales cele de după 1975 (după inundații), sunt mult mai impunătoare, în general cu un etaj, mai ales în satul de reședință. Construirea caselor etajate a fost impusă de legislația regimului comunist în domeniul arhitecturii și sistematizării. Materialele de construcție de astă dată sunt mai ales cimentul, cărămida, lemnul, țigla, plăci din azbociment. Nici pentru construcțiile noi nu se poate vorbi de un stil arhitectonic local, fiecare încercând să-și realizeze casa după gustul sau sugestiile meșterilor constructori.

Ca un paradox, în această zonă, în care îndeletnicirea de bază este exploatarea și prelucrarea primară a lemnului, în cei aproape 30 de ani de când îmi desfășor activitatea

în Valea Ierii, «am descoperit» că nu există echipe de meseriași locali, în domeniul dulgheritului și nici în zidărie. De aceea, construcțiile mai pretențioase au fost realizate de meșteri dulgheri de pe Valea Arieșului, Sohodol sau din Bistrița Năsăud (Maieru, Josenii Bârgăului) și de zidari din comunele Săvădisla sau Remetea. Cei localnici s-au încumetat a ridica mai ales adăposturi pentru animale sau alte anexe gospodărești.

O altă realitate este și aceea că s-au pierdut acele ocupații tradiționale, aduse de locuitori din zona Câmpeniului, de a confecționa butoaie, obiecte de uz casnic, unelte sau bunuri artizanale din lemn. Multe din acestea se cumpără cu ocazia târgurilor de țară care se desfășoară la date fixe la Iara, Gilău, Remetea.

S-au perpetuat în schimb, uneltele destinate exploatării și transportului lemnului din pădure, cele necesare activităților casnice. Se mențin deci toporul, securea, barda, țăpinul, schilerul (unealtă destinată înlăturării scoarței de pe trunchiurile arborilor doborâți), joagărul. În punctele de lucru greu accesibile, apropierea lemnului la drum auto se face cu boi și cai. Pentru aceasta, lemnele adunate în «sarcini» se leagă cu lanțuri, care la un capăt sunt prevăzute cu icuri metalice, care se bat în lemn. Cei care doresc să-și transforme buștenii în cherestea mai folosesc joagărul mare, tras de două persoane, pe verticală și firezele de apă.

La muncile agricole se mai întrebuințează plugurile din lemn cu brăzdar de fier, grapa, semănătoarea, sapa și ciagla. Pentru recoltarea furajelor se folosesc în continuare coasa, grebla, furcile din metal, cu coadă de lemn, dar și furci din lemn, cu coadă lungă, folosite la așezarea fânului în căpițe. Din zonele abrupte, fânul se adună în «bodioi» și apoi se transportă cu «sulul» tras de animale în locul unde se depozitează timp mai îndelungat.

Iarna, femeile se adună în diferite locuri, de obicei la rudenii, pentru a toarce și a țese. La torsul lânii se folosesc și în zilele noastre furca, fusul, după ce în prealabil lâna a fost spălată și scărmanată. Și pentru lâna, dar mai ales pentru a realiza fuiorul de cânepă se întrebuințează «melița» și «hecela» (un fel de piaptân montat pe o scândură). Alte unelte specifice acestei îndeletniciri tradiționale sunt vârtelnița și surcala cu ajutorul cărora se trag firele de lâna, bumbac sau cânepă pe suveică. Țesutul covoarelor, carpetelor, a stofei de lâna se realizează cu războiul de țesut confecționat din lemn de paltin, frumos lucrat și încrustat, iar în perioada modernă lăcuit. Stofele groase din lâna (pănura) se duc la piuă pentru a se bate și spăla. În timpul sezonului rece, la șezători femeile din sat croșetează realizând diferite produse ca: șosete groase (colțoni), mănuși, fulare, laibăre și pulovere pentru nevoile familiei sau pentru vânzare.

Portul

Diversitatea populației adunate de-a lungul timpului în zona noastră a determinat un port neuniform. Cu toate acestea s-a impus și în rândul locuitorilor din Valea Ierii, portul specific Munților Apuseni (vezi anexa - Familie de moț), care din nefericire este purtat

mai ales de oameni în vârstă cu ocazia diferitelor sărbători sau când merg la biserică.

”Costumul popular bărbătesc arată în felul următor. Bărbații poartă vara pălărie neagră de pănură sau clop de paie, cămașă de cânepă, fără brâu, până la genunchi, cusută cu mâna, în flori, în mai multe culori, la gât, mâneci și pe piept, cu șnur la gât, mâneci largi, fără pumnăcei, pieptar, fără mâneci și scurt, mai sus de brâu, alb și cusut în flori, obdele de lână, țesute, late până la genunchi, izmene largi de cânepă, opinci de piele sau plotog, legate în curele. Iarna poartă căciulă neagră de miel, același tip de cămașă și pieptar, țundră din lână (din pănură albă) potrivit de lungă, cu nasturi, închisă până la gât, cioareci din lână făcuți în casă, pe picior, același tip de obdele și opinci ca vara”.¹⁾

”Femeile poartă năframă neagră, cămașă românească cu mânecă largă cu șnur la gât, cu forme cusute la piept și la mânecă, fără să fie strânse la brâu, pieptar alb fără mâneci și forme cusute în diferite culori, poale de cânepă țesute lungi până la opinci, zadii și păsturi în fața și în spate, cusute în diferite culori, opinci și obdele de lână, la fel ca și bărbații. Iarnă poartă același fel de pieptar, țundră din aceeași pănură albă, cu sau fără guler, cu nasturi, închisă la gât, cu buzunare, năframe mai groase, parte din cânepă, rochii din lână groasă țesută în război, mai largi decât poalele, până la opinci, același fel de obdele și opinci”.²⁾

Așa după cum am subliniat mai înainte, în zilele noastre, acest port tradițional se folosește tot mai puțin, doar de câțiva locuitori ai satelor Plopi și Cerc, oameni în vârstă care nu renunță ușor la tradițiile străbune. Marea majoritate a populației a trecut la un port foarte corcit, sau chiar la îmbrăcăminte de lux.

Sărbătorile și obiceiurile

Sărbătorile și obiceiurile cele mai importante sunt asemănătoare cu cele ale tuturor românilor din Ardeal și anume: sărbătoarea Crăciunului, sărbătoarea Anului Nou, Sfântul Ioan, Sfântul Vasile, Grigore și Ioan, Floriile, Sfintele Paști, Sfinții Constantin și Elena, Înălțarea Domnului (Ispas - Ziua Froilor), Rusaliile, Sânzienele, Sfinții Petru și Pavel, Schimbarea la Față, Sfântă Marie, Înălțarea Sfintei Cruci, Sfinții Mihail și Gavril, Pomenirea Morților (Luminația) și Sfântul Nicolae.

Crăciunul (Nașterea Domnului), una din cele mai îndrăgite sărbători la români, are la Valea Ierii un specific aparte. În după-amiaza de Ajun, primii vestitori ai Nașterii Domnului sunt copiii, care încep colindul. Cele mai îndrăgite colinde sunt: «De când Domnul s-a născut», «La porțița Raiului», «Domn, Domn, să 'nălțăm», «O, ce veste minunată», «Bună seara lui Crăciun», «Colo sus în vremea cece», «Trei păstori», «Nunta din Cana Galilei», «Coborât-a, coborât».

Prezint ultima colindă menționată, care este foarte îndrăgită în zonă:

”Coborât-a, coborât

Din cer Domnul pe pământ

La păstori în Viflaim.

Păstorii l-au întrebat
Ce veste bună-i în sat?
În sat este o veste bună
La tot neamul di-mpreună,
Că Fecioarei Maria
I-a venit vremea să nască
Tăt umblă din casă-n casă
Nime în sălaș n-o lasă.
Când a fost de către seară,
Într-un grajd se așezară,
În ieslea boiților.
Boii prin a pufăii,
Maica Sfântă se-n încălzii...
Când a fost de către ziuă,
Vine Moș Crăciun bătrân,
Ca să dea boilor fân
Vede ieslea luminând
Din pociungi flăcări arzând.
Din grădele, luminile
Din păițe, luminițe...
Caută fânul, de-i uscat
Dă de-un prunc nebotezat.
Și în brațe l-a luat
La Iordan a alergat
Și acolo la botezat
Și i-a pus nume frumos
Domnu 'nost, Isus Hristos,
Care din păcat ne-a scos".³⁾

Fetele mai mari se îmbracă în alb, pe cap având coronițe și umblă cu «Zânele», iar băieții, înveșmântați în costume de asemenea albe, și cu săbii, trec din casă în casă, cu «Steaua». Gazdele primesc colindătorii cărora li se oferă dulciuri, fructe și chiar bani.

După ora 24, intră în «acțiune», oamenii mai în vârstă. De regulă, pornește o familie și apoi numărul colindătorilor crește, ajungându-se până în dimineața de Crăciun la un grup destul de numeros, 20-25, format din rudenii sau prieteni apropiați.

În același timp, grupuri de muzicanți trec pe la fiecare casă și după ce colindă, invită gazdele pentru a participa la jocul ce va avea loc în seara de Crăciun. Pretind de la cei care-i primesc, băutură și bani, acestea constituind în fapt și plata de intrare la spectacol.

În Ajunul de Anul Nou, se merge cu Sorcova, atât băieții, cât și fetele, iar seara târziu,

numai băieții înzestrați cu bice, buhai și clopoței, sau cu Turca.

Obiceiurile legate de unele evenimente importante din viața oamenilor, cum sunt, nunta, botezul, înmormântarea, nu se deosebesc de cele întâlnite în alte zone mai originale fiind sărbătorile religioase.

Astfel, de Ispas (Ziua Eroilor), care are loc cu 10 zile înainte de Rusalii, întreaga suflare a comunei, precum și locuitori din comunele învecinate se adună, de dimineață, pe Dealul Bordii, unde se află Cimitirul Eroilor din comună și o frumoasă mănăstire, dată în folosință în anul 1996. În fața mulțimii adunate, preoții săvârșesc slujba religioasă, apoi are loc parada militară însoțită de fanfară, se prezintă alocuțiuni de către reprezentanți ai armatei. După activitatea oficială, împrejurările sunt împânzite de grupuri de oameni, fiecare întinzându-și merindele și băutura. Vin cu acest prilej, reprezentanți ai unităților comerciale din împrejurimi cu o gamă variată de băutură, fructe, răcoritoare. Spre seară se încinge jocul, care durează până noaptea târziu, la lumina focului de tabără și a torțelor.

Un obicei care se menține în comuna Valea Ierii, nu și în cele învecinate, se desfășoară în sâmbăta Floriilor. În această zi, o mulțime de credincioși și foarte mulți copii se adună în curtea bisericii, unde are loc slujba religioasă, urmată de un parastas pentru pomenirea morților. Apoi, femeile din familiile care au dat parastas, distribuie tuturor copiilor dulciuri, cozonaci, fructe. Toți copiii încolonați primesc asemenea bunuri de la fiecare familie.

Interesant este faptul că deși populația românească din comună participă la pomenirea morților în această zi, ei mai fac acest lucru și la 1 noiembrie, adică la «Luminație», aceasta datorită preluării unor tradiții ale religiei catolice.

Un lucru asemănător se petrece și de Sfintele Paști. Udatul sau stropitul cu parfum a femeilor are loc a doua zi de Paște, atât cu ocazia celor catolice, cât și a celor ortodoxe, la care participă atât maghiarii, cât și românii din zonă. Dacă Sfintele Paști cad în aceeași zi, se formează grupuri mixte de bărbați care participă împreună la acest obicei, înlăturându-se în acest fel, prejudecățile și preceptele religioase, asigurându-se o conviețuire normală, o bună înțelegere.

Se mai păstrează și alte obiceiuri:

- împreunatul oilor, măsuratul laptelui, ocazii în care au loc petreceri la stână
- tunsul oilor, înțărcațul mieilor
- torsul și țesutul în șezători
- claca, mai ales la cositul și adunatul fânului. În acest sens, este de admirat ordinea

și disciplina care domnește pe întreaga zi de lucru, modul în care fiecare cosaș își știe rolul, în diversele etape ale derulării acțiunii. Bătutul coasei este un adevărat ritual, iar «cositul în breazdă», cu 25-30 de cosași prezintă un tablou demn de admirat. Proprietarul este obligat ca pe tot parcursul zilei să asigure masa, băutura și tutunul. Seara, deși osteniți,

participanții la clacă se adună la cină, cu ^{acut}care prilej se deapănă amintiri, se spun bancuri, se cântă.

Sintetizând cele prezentate în acest capitol, se poate scoate în relief faptul că deși Valea Ierii este un centru muncitoresc, cu o populație eterogenă, aici s-au mai păstrat, nealterate, o parte din comorile folclorului românesc, conservate în sărbători, obiceiuri și port. Există însă pericolul pierderii acestor valori în condițiile diversificării și modernizării activităților economico-sociale și mai ales, a influențelor nocive care vin din multiple direcții.

Note bibliografice:

1. Burz Gheorghe, 86 ani, sat Plopi nr. 31
2. Varga Elisabeta, 58 ani, sat Valea Ierii nr. 19
3. Baica Maria, 45 ani, sat Valea Ierii nr. 55

CAPITOLUL V

Valorificarea elementelor de istorie locală în procesul de învățământ

În ansamblul disciplinelor școlare, istoria, istoria patriei în special, ocupă un rol important în formarea tinerei generații. "Acest loc privilegiat, în ansamblul disciplinelor școlare, cu acțiune educativă se datorează, în primul rând, obiectului cunoașterii istorice - reconstituirea trecutului sub toate aspectele sale, în al doilea rând, prin multiplele sale valențe educative și formative, în al treilea rând, prin ponderea mare pe care istoria o ocupă în viața școlarului, începerea și prelucrarea achizițiilor culturale ale trecutului din fragedă copilărie și continuă să le aprofundeze mai departe, apoi istoria are o prezență crescândă în viața cotidiană ca urmare a interesului mereu sporit al tuturor cetățenilor față de faptele înaintașilor".¹⁾

Prin natura sa, istoria cuprinde un material imens, prezintă o varietate de date, fapte, evenimente, o uriașă comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor, care poate și trebuie să îmbogățească activitatea prezentă și viitoare cu noi învățăminte și concluzii.

Istoria României oferă elevilor (și nu numai) prilejul de a cunoaște evoluția societății românești pe teritoriul românesc, ajută la înțelegerea perspectivelor și sensului devenirii și dezvoltării noastre ca popor, ca națiune, în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Nicolae Bălcescu aprecia că istoria este «cea dintâi carte a neamului», iar Constantin Stolnicul Cantacuzino în a sa Istorie a Țării Românești concepea istoria ca pe un îndrumar moral și cultural al poporului; "Fără istorie nu numai de râsul altora și de ocară suntem, ca și orbi, muți, surzi suntem, de lucrurile și faptele celor mai de demult ce într-acest pământ s-au întâmplat".²⁾

Deși istoria, ca obiect de studiu, are un caracter interdisciplinar, se deosebește de alte obiecte de învățământ prin anumite nuanțe specifice. Cuprinzând evenimente și procese care s-au desfășurat în trecut, fiind inaccesibilă cunoașterii directe, cunoașterea acestora se poate realiza prin căi indirecte, învățarea fiind un proces de redescoperire și reconstituirea cu mijloace specifice ale prezentului.

În acest sens, se realizează o însușire corectă a acestor evenimente și procese prin integrarea în lecții a elementelor de istorie locală, mijloc de reconstituire în parte a trecutului istoric, de redescoperire a adevărului istoric ce stă la baza însușirii științifice a acestui obiect de studiu.

5.1. Corelarea dintre local și național în predarea Istoriei României

Pe teritoriul țării noastre s-au petrecut în curgerea vremii, evenimente numeroase, unele de însemnătate generală, altele locală. Sunt, fără îndoială, mai importante cele dintâi, dar nu sunt lipsite de însemnătate nici celelalte. De aceea, pentru a le aprecia valoarea, se cuvine a fi cunoscute cât mai bine, mai real și mai obiectiv, atât unele, cât și altele. Dacă cele din prima categorie, evenimentele de importanță generală sunt mai bine cunoscute din izvoarele păstrate, transmise și studiate, cele din a doua categorie s-au învrednicit în mai mică măsură de atenția izvoarelor. Ele s-au păstrat în memoria oamenilor locului, transmise din generație în generație, în vestigii vizibile sau ascunse sub pământ, în registrele parohiale și de stare civilă, în matricole școlare, în inscripții, în numele de locuri și de râuri, în obiceiuri, datini și legende.

În acest cadru, în predarea istoriei patriei se îmbină faptele istorice de importanță locală cu cele de importanță generală. Bineînțeles că, în cadrul acestui raport, ponderea hotărâtoare o au cele de interes general, dar nu trebuie neglijate urmele locale. "Elementele de istorie locală nu se pot substitui cele de ordin general, importanța lor constă în aceea că servească ca mijloc de ilustrare a temelor predate de profesor ca izvor de cunoștințe, ca punct de plecare, ca sprijin pentru generalizări".³⁾

Pornind de la particular la general, de la simplu la complex, cu ajutorul materialului de istorie locală, cadrul didactic poate să aducă în cadrul orelor mai multă lumină asupra istoriei naționale, poate să-i ajute pe elevi să înțeleagă cadrul general în care s-a petrecut evenimentul istoric relatat, să-și formeze o privire de ansamblu clară și precisă asupra acestui eveniment și să-l interpreteze corect din punct de vedere științific. Referindu-se la această legătură dintre istoria locală și cea națională, marele istoric Nicolae Iorga afirma: "Numai atunci când fiecare sat, fiecare comună, fiecare colț de țară vor avea scrisă istoria lor, vom avea în întregime scrisă, istoria patriei noastre".⁴⁾

Elementele de istorie locală îi pun pe elevi în contact nemijlocit cu izvorul cunoștințelor, îi conduc de la aproape la departe, și îi orientează în problemele vieții economice, sociale, politice și culturale trecute, în felul acesta elevii înțelegând mai profund cunoștințele de istorie națională.

Materialul istoric local trebuie să îndeplinească atât funcția informativă, cât și cea formativ-educativă a lecției. Funcția instructivă constă în faptul că documentele istorice locale îi ajută pe elevi la aprofundarea, la cunoașterea fenomenului studiat și la însușirea temeinică a cunoștințelor. "Latura formativă constă în stimularea spiritului de observație, a gândirii și imaginației, suscită interesul pentru problemele de istorie, ducând la formarea aptitudinilor științifice ale elevilor. În același timp, elementele de istorie locală au o deosebită valoare etică și estetică, contribuind la formarea însușirilor morale pozitive, îndeosebi a patriotismului și la cultivarea gustului estetic".⁵⁾

La lecțiile de istorie națională, de la clasele a VII-a și a VIII-a, am folosit și eu, cu mare atenție și discernământ elementele de istorie locală. Astfel pentru Epoca Antică, la capitolele Dacia și daco-geții, Societatea și civilizația dacică în secolul I î.Chr. - secolul I d.Chr., Dacia în timpul stăpânirii romane, m-am folosit de bogatul material existent la Muzeul de Istorie din Cluj-Napoca și Turda, aceasta în urma vizitelor efectuate cu elevii și prin intermediul setului de fotografii realizat. Pentru epoca medie, au fost și sunt utilizate documente inedite, xerografiate din Arhivele statului, Filiala Cluj, texte istorice care vizează evoluția societății umane, mai ales din Transilvania, monografii și lucrări ale unor mari istorici, mai ales acelea în care există referiri și despre comuna noastră. Pentru epoca modernă și contemporană sunt utilizate, cu mult succes, urme ale trecutului istoric existente sub formă de: monumente, obiecte, texte istorice, documente aflate în Arhiva Primăriei Valea Ierii și școlii Valea Ierii, mărturii ale cetățenilor, care au participat nemijlocit la unele evenimente. Bunăoară, atunci când se predă lecția «Participarea României la războiul împotriva Germaniei fasciste», ne folosim și de prezentarea modului în care s-au derulat luptele chiar în zona noastră, mărturie fiind în acest sens lucrările pe această temă și monumentele eroilor căzuți în aceste lupte, monumente care se află pe Dealul Plopilor și Bordești. De fapt, într-o oră la dispoziția profesorului, realizăm cu elevii clasei a VIII-a o excursie la aceste monumente și apoi la clasă, valorificăm observațiile culese cu acest prilej. În unele cazuri, am invitat la lecție veterani de război, din rândul localnicilor, participanți atât la războiul împotriva URSS, cât și cel purtat împotriva Germaniei.

Elevii se conving astfel că locuitorii din fiecare sat sau oraș și-au adus contribuția într-un mod sau altul la făurirea istoriei. Ca urmare, mulți dintre elevii școlii manifestă interes pentru cunoașterea istoriei, acest lucru observându-se prin faptul că o mare parte din ei solicită organizarea de excursii și vizite la muzee, participă la concursuri pe teme de istorie, la olimpiade, iar parte la întreținerea monumentelor, doresc crearea unui cerc de istorie.

Curiozitatea, interesul pe care le trezește studiul urmelor de istorie locală, emoția pe care le-o provoacă imaginea, constituie condiții favorabile pentru înțelegerea istoriei naționale, care înglobează aceste elemente ale trecutului localităților. Cu ele, de fapt, demonstrăm elevilor faptele istorice, le reconstruim și îi facem pe elevi să retrăiască evenimentele istorice. Elevii devin mândri că strămoșii lor și-au adus aportul la înfăptuirea istoriei neamului nostru, că ei sunt beneficiarii importantelor realizări de până acum și că sunt datori să contribuie, cu mai mult succes, la dezvoltarea viitoare a nației române.

5.2. Integrarea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie națională

În cadrul general pe care-l constituie istoria universală și cea națională, elementele de istorie locală ocupă un rol important, fiindcă acționează cu intensitate asupra elevilor, îi impresionează profund. Elementele de istorie locală sunt apropiate și adesea date nemijlocit în experiența lor practică, în experiența lor de viață. Folosirea acestora la lecțiile de istorie prin simpla evocare sau prin procedee metodice specifice creează o atmosferă afectivă care mărește receptivitatea elevilor, îi face să simtă și să acționeze potrivit convingerilor patriotice.

Integrarea elementelor de istorie locală constituie un factor important în predarea istoriei, pentru că materialul intuitiv care-i stă la îndemâna profesorului asigură lecția mult mai accesibilă, mai atractivă.

De aceea, consider că puținele, dar valoroasele documente, urme materiale, descoperite și folosite la lecțiile de istorie m-au ajutat să ridic valoarea lecțiilor, să sporesc interesul elevilor pentru istorie, dorința de a cerceta și investiga a acestora.

Datele, documentele și alte obiecte sau urme istorice, arheologice, etnografice folosite la elaborarea Monografiei comunei Valea Ierii, pot fi folosite cu succes în cadrul lecțiilor de istorie fiindcă istoria unei localități nu poate fi studiată independent, ci în strânsă corelare cu evoluția economică, socială, politică și culturală a întregii zone a țării noastre.

Aflat în zona Munților Apuseni și având în unele privințe, asemănări în ceea ce privește evoluția istorică a întregii zone, este foarte clar că documentele cercetate au constituit un prețios ajutor în argumentarea adevărului despre istoria Transilvaniei.

Astfel, la tema «Dezvoltarea culturii românești până în secolul al XVI-lea», am folosit textul din lucrarea academicianului Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, volumul I, în care se afirmă «s-au amenajat biserici din piatră încă în secolele XIII-XIV pe Valea Ampoiului, Valea Arieșului... Valea Ierii». Scurta afirmație de mai sus ne arată deci existența unei populații în zona comunei noastre și în același timp permanentizarea creștinismului pe aceste meleaguri. Totodată este subliniat specificul construcțiilor bisericilor din acele vremi, mai ales din piatră.

La tema «Organizarea internă a Țărilor Române în feudalismul timpuriu», se poate folosi textul din lucrarea «Contribuții la istoria așezărilor românești din Munții Apuseni în secolele XIII-XVI», autori Silviu Dragomir și Sabin Belu, în care se arată "că pe Valea Arieșului și la poalele munților era o numeroasă populație românească cu importante cetăți: Trascău, Iara, Lita... Urmele cetății Lita se mai observă și astăzi, aproape de Valea Ierii și în urma vizitei efectuate cu elevii, aceștia și-au putut da seama de specificul construcției, amplasamentul ei pe culme, cu posibilități de apărare naturală, cum se acționa și se organiza populația în caz de primejdie.

Un alt exemplu de integrare a elementelor de istorie locală este legat de tema «Răscoala populară de la 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan». Tradiția locală susține că primele așezări din comună au fost în locul numit și azi «Bidigoiești», denumire provenind de la cuvântul «bidiganie», adică animal, șarpe. Așa au fost porecliți Mățișeștii, familie care s-a așezat pe aceste meleaguri, mai ferite, pentru a nu fi prinși și pedepsiți de susținătorii lui Horea. Motivul este că această familie făcea parte din prezumtivii trădători ai capilor mișcării populare de la 1784.

Pentru epoca modernă, la tema «Revoluția română de la 1848 - 1948», atunci când se prezintă luptele purtate de revoluționarii lui Avram Iancu împotriva gărzilor ungurești, în Munții Apuseni, se va putea prezenta textul din care rezultă că locuitori din Valea Ierii au făcut parte din rândul acelor care apărau intrarea în munți. "În aprilie 1849 tribunul Fodor aflat la Râmeți, solicită de la Iancu 30 de pușcași și câțiva lăncieri, precum și muniție. În 24 aprilie îi scrie tot din Râmeți că acum dispune de o trupă mai numeroasă recrutată din Mogoș, Ponor, Râmeți și din Valea Ierii. Bătălia de la Râmeți a câștigat-o, după o luptă care a ținut o jumătate de zi, alungând pe unguri până dincolo de Cacova".⁷⁾ Câtă mândrie patriotică vor fi având elevii când vor afla despre faptul că alături de Avram Iancu au existat și locuitori din comuna Valea Ierii.

Atunci când se abordează lecția «Românii din teritoriile aflate sub stăpânire străină, 1848-1878», la analiza situației din Transilvania se poate integra ca izvor de istorie locală textul gravat pe clopotul cel mare al bisericii din satul Valea Ierii, «turnat de Andraschofszki Janos Cluj, pentru biserica răsăriteană din Valea Ierii - 1855». De aici rezultă numele celui care a efectuat lucrarea și cel mai important, anul construcției singurului lăcaș de cult din comună.

Documente, alte urme de istorie locală pot fi integrate în lecție și atunci când se dezbate teme de natură economică. Astfel, la tema «România între anii 1878-1914», și mai ales la lecția «Direcțiile dezvoltării social-economice» din aceeași perioadă, atunci când se scot în relief principalele ramuri industriale se va insera că în domeniul exploatării și prelucrării lemnului ia ființă în anul 1895 fabrica de cherestea din Valea Ierii, proprietatea contelui Iuliu Andrassy și că lemnul se transporta pe jilipuri și scocuri, pe apele curgătoare din zonă.⁸⁾

De asemenea se poate prezenta "documentul de proprietate a grofului Iuliu Andrassy, care stăpânea 552 iugăre de pădure în zona Dobrița, zonă de vânătoare și pescuit".⁹⁾ Prin aceasta se argumentează și esența dominației austro-ungare asupra Transilvaniei.

În fine, la lecția «Marea Unire din 1918 și importanța sa», pentru a argumenta intensificarea nemulțumirii populației față de regimul dualist se va arăta că pe baza legilor cu privire la «măsurile excepționale în caz de război» și la «prestările de război votate în întreaga Transilvanie», s-a introdus în 1914 un regim special militarizat, producția fiind subordonată în întregime purtării războiului. Apoi, după 1916, când Parlamentul de la

Budapesta a adoptat «Instrucțiunile privind rechiziționarea cerealelor», în articolul 2 se arăta că "din recolta anului 1916 organele de rechiziție nu trebuiau să lase producătorilor decât strictul necesar pentru acoperirea nevoilor casei și gospodăriei. Articolul 3 sublinia că ceea ce depășește nevoile casei și gospodăriei nu se puteau înstrăina decât Societății Haditermeny (Societatea de stat pentru strângerea produselor de război), prin vânzare, cumpărare sau alt mod".¹⁰⁾ Elevii vor înțelege că aceste măsuri s-au răsfânt și asupra locuitorilor din Valea Ierii și că aceasta va conduce la creșterea nemulțumirilor împotriva regimului dualist.

Exemple cu privire la integrarea urmelor de istorie locală se mai pot da, însă se va reveni cu asemenea aspecte în subcapitolul următor.

5.3. Metode și procedee pentru folosirea elementelor de istorie locală în predarea Istoriei României

Pentru a fi valorificat cu succes în cadrul lecțiilor, materialul istoric local trebuie bine cunoscut. Tocmai de aceea se impune ca profesorul de specialitate să studieze permanent și sistematic materialul care îl are la dispoziție, pe baza unui program de perspectivă. După natura lui, materialul istoric se prezintă într-o mai mare varietate ca: povestiri, literatură beletristică, elemente folclorice, urme arheologice, numismatice, reprezentări și grafice, documente din arhivele instituțiilor, monumente, cronică. Această varietate a elementelor de istorie locală determină, în mod evident, existența unei mari varietăți de forme, în cadrul cărora să se realizeze valorificarea lor: lecții de diferite tipuri, vizite, concursuri, cercuri de istorie etc. În limitele acestor forme de organizare a procesului de învățământ, există un sistem variat de procedee metodice, care se aplică în mod diferențiat, în funcție de natura materialului de istorie locală folosit, în funcție de obiectivele urmărite, de particularitățile de vârstă ale elevilor.

Metodica folosirii documentelor de istorie locală depinde de natura lor. Aceasta nu înseamnă însă că, pentru fiecare fel de material, trebuie să folosim procedee metodice anumite, specifice numai lui. Dimpotrivă, în cazul mai multor genuri de material, poate fi utilizat același procedeu metodic, după cum același gen de material, poate fi utilizat la lecție prin mai multe procedee. În alegerea metodelor și procedeele trebuie să ne călăuzim după scopul și obiectivele concrete ale fiecărei lecții și după nivelul de dezvoltare intelectuală al elevilor din clasele a VII-a și a VIII-a.

De asemenea trebuie subliniat că elementele de istorie locală pot fi utilizate la orice tip de lecție: de verificare, de transmitere a noilor cunoștințe sau de recapitulare și sistematizare a cunoștințelor.

În cele ce urmează voi exemplifica modul în care am încercat să introduc în lecție elemente de istorie locală și desigur, metodele și procedeele cunoscute.

Datorită specificului conținutului istoriei, metoda expunerii sistematice a cunoștințelor rămâne una dintre metodele cu numeroase valențe educative, bazată pe utilizarea cuvântului. Nu voi insista asupra cerințelor care trebuie respectate atunci când se folosește această metodă, dar trebuie să subliniez că la predarea Istoriei României, expunerea sistematică a cunoștințelor îmbracă în special, forma explicației. "Această metodă constă în argumentarea științifică a faptelor relatate, dezvăluirea cauzelor care determină evenimentul istoric, a modului de desfășurare, a urmărilor și a relațiilor dintre faptele și evenimentele istorice. De asemenea, puterea de convingere sporește dacă profesorul de istorie, în argumentarea ideilor sale, va folosi citate, documente autentice, mărturii ale epocii, extrase din diferite lucrări de istorie, beletristică etc."¹¹⁾

Această metodă am folosit-o cu succes atunci când s-au introdus în lecție materialul beletristic și folcloric, dar nu numai.

Astfel, la lecția «Cultura între 1918-1938», se prezintă faptul că marele prozator "Mihail Sadovcanu a fost în Valea Ierii, înainte de 1940, la vânătoare și pescuit."¹²⁾ A scris «A șasea poveste - însemnările dintr-o petrecere la Valea Ierii». Redau un pasaj:

"Pân' la sosirea noastră în Valea Ierii

Fusesse-o secetă de cremene... și începe să plouă de parcă n-a plouat de când hăul

Pare-mi-se

Că pentr-un pește stă aici un an și plouă în fiecare zi

Într-a douăzecea zi... Că vă duceți acum, bine ne pare

Ne mai trebuie și-o țără de soare... Și cum vom duce lipsă de ploi

Musai să poftiți iar la noi".¹³⁾

La lecția «Revoluția română de la 1848», în special la prezentarea acțiunilor militare din Munții Apuseni, am folosit mai ales pasajele ^{de la} lui Florian Dudaș, «Avram Iancu în tradiția poporului român», unele referindu-se și la luptele din zona noastră.

"La Poduri, pe Muntele Mare, s-a luptat Avram Iancu cu ungurii care vineau de la Cluj... Și voiau să treacă către Abrud. Dar moșii nu i-au lăsat, i-au tras în capcană la trecerea pe la Poduri. Ce-or făcut? S-or dat, după cum poruncise Iancu și-or tăiat pădurea, brazii, numa cât să-mburde și s-or ascuns după ei și-or așteptat acolo până ce s-or apropiat honvezii, fără să sufle unul o vorbă. Când o fost aproape, la un semnal, drumul peste ei, brazii din față și dacă au încercat să fugă înapoi le-or apărut în față moșii cu lăncile și că securile. O fost un așa măcel pe dușman de n-ai văzut pe fața pământului. Pătru lui Măghiran slobozise și el troacile (tunurile) lui oblu după cum îi poruncise Iancu momentu..."

Tunurile moșilor or fost tunuri de lemn, lemn de frasăn sau de cireș care să nu crape iute și erau făcute ca din doage, dar aveau ferecate țevile cu verigi de fier. Da gloanțe de fier n-or avut destule, așa că or folosit și gloanțe de lemn, din boci (bucăți) de frasăn ori de goron, din lemn tare, care dacă te trăsnea în numele Tatălui și al Fiului își luai mândășu

(rămas bun) de pe lumea asta, îți ascundea soarele pă veci, acoloa rămâneai mort pe loc.

O rămas sute de morți acolo, la Poduri, dintre honvezi. La locul unde or îngropat moșii oamenii, or pus o cruce să fie pomenire. Și azi este o cruce la locul acela, căruia de atunci îi zice <La morminte>. ¹⁴⁾

În predarea și învățarea istoriei una din metodele principale de activizare a elevilor este conversația și mai ales conversația euristică. "Specificul ei rezultă în faptul că atunci când se recurge la această tehnică interogativă, profesorul instruieste nu prin a transmite sau a prezenta noi cunoștințe, ci efectuând o activitate comună de gândire cu elevii săi, pe care îi determină la un efort personal, de căutare, de investigație întreprinsă în sfera informațiilor existente deja în mintea lor și de descoperire, pe baza valorificării proprii experiențe de cunoaștere, a unor noi adevăruri, a unor noi generalizări". ¹⁵⁾ Mergând mai departe profesorul poate folosi procedeul comparației cu cele două tipuri ale sale: comparația concomitentă și comparația succesivă.

În primul caz, materialul de istorie locală poate fi folosit prin compararea proceselor și fenomenelor istorice care se petrec pe întreg cuprinsul țării cu situația din zona comunei. De exemplu, la tema <Dezvoltarea economică în perioada 1878-1914>, după ce se vor stabili principalele ramuri economice și evoluția lor se poate face comparație cu situația din plan local rezultând că unele ramuri cunosc același proces evolutiv, în timp ce altele au o conotație specifică adică, în anumite condiții fizico-geografice s-au dezvoltat mai mult alte îndeletniciri. În zonă Valea Ierii în perioada la care ne referim principalele ocupații devin creșterea animalelor și exploatarea lemnului și apoi prelucrarea acestuia odată cu apariția în 1895 a fabricii de cherestea. Totodată se poate realiza și o comparație succesivă, prin raportarea ramurilor economice existente în perioada 1878-1914 la perioada anterioară, 1848-1878. Prin comparații, elevii își vor da seama că a rezultat un progres economic, cu implicații asupra creșterii populației, constituirea satelor Plopi și Cere, modificări în structura socială, prin creșterea numărului de salariați în comparație cu țărani.

Una din metodele cele mai des uzitate la lecțiile de istorie este demonstrația. "Prin această metodă profesorul prezintă elevului în mod direct obiectele reale (urme arheologice, etnografice, numismatice) sau mijlocit (prin substituie, imagini ale acestora: tablouri, portrete, reproduceri, machete) cu scopul de a asigura activității de învățare o bază perceptivă și documentară mai bogată și mai sugestivă". ¹⁶⁾

În funcție de mijloacele de învățământ specifice, în predarea, învățarea Istoriei României, metoda demonstrației îmbracă mai multe forme și anume:

- demonstrarea cu ajutorul unor obiecte și urme istorice reale (urme arheologice, etnografice, numismatice etc.)

- demonstrația cu ajutorul documentelor istorice (hrisoave, zapise, diplome, cronică, scrisori, programe, presa, documente ale unor întreprinderi, acte particulare, fotografii)

- demonstrația cu ajutorul beletristicii
- demonstrația cu ajutorul unor reprezentări grafice
- demonstrația prin intermediul tabloului istoric
- demonstrația cu ajutorul hărții geografice și istorice
- "demonstrația prin folosirea mijloacelor audio-vizuale - prin aceasta valorificându-se virtuțile imaginii îmbinate cu mișcarea și cuvântul"¹⁷⁾

- în fine, demonstrația cu ajutorul izvoarelor de istorie locală, modalitate prin care profesorul poate folosi urme arheologice, documente, fragmente de cronici, din arhivele instituțiilor, inclusiv ale școlilor, ale întreprinderilor, fotografii, fotocopii, xerografii etc.

Practica școlară atestă faptul că izvorul istoric local poate fi folosit în toate momentele lecției, acolo unde profesorul consideră că are cel mai mare efect și poate fi integrat în istoria patriei.

Voi exemplifica în cele ce urmează modul în care am folosit în predarea Istoriei României câteva elemente de istorie locală, care mi-au stat la îndemână, înainte de redactarea prezentei Monografii.

Astfel, la tema «Societatea românească la începuturile feudalismului», m-am folosit de observațiile și constatările efectuate cu prilejul vizitei la ruinele cetății Lita. "Cetatea Lita avea în stăpânire 15 sate, printre care și Hășdate, alături de cătunele Valea Ierii și Plopi".¹⁸⁾ Pe baza acestora, elevii vor putea să-și formeze o imagine mai clară asupra existenței cetăților medievale a rostului lor în acele vremi, precum și faptul că ele stăpâneau apreciable suprafețe de teren arabil, pășuni și fânețe, și chiar sate. În acest perimetru se aflau și actualele localități aparținătoare comunei Valea Ierii.

Pentru ca elevii din școală noastră, și mai ales cei din clasele a VII-a și a VIII-a să înțeleagă evoluția tehnicii confecționării uneltelor și modul de folosire a lor, în anul 1991 s-au amenajat cu sprijinul profesorului Burz Gligor un muzeu, cuprinzând unelte și obiecte de uz casnic, specifice zonei în care ne aflăm. Materialele au fost clasificate după natura utilizării lor:

- unelte specifice lucrului în pădure
- unelte pentru cioplit și prelucrat lemnul
- unelte agricole
- unelte pentru tors și țesut
- obiecte din ceramică
- mobilier vechi
- costume populare

Prin aceste obiecte și urme istorice reale, folosite în cadrul lecțiilor se asigură formarea reprezentărilor și noțiunilor de istorie și se conferă durabilitate și trăinicie cunoștințelor dobândite. Elevii vor înțelege că asemenea obiecte și unelte au fost folosite în cea mai mare parte de locuitorii Munților Apuseni.

Pentru a întregi lecțiile de Istoria României cu materiale documentare, cu sprijinul Muzeului de Istorie din Cluj-Napoca am realizat fotocopii cu aspecte economice, sociale, politice și culturale începând cu Dacia romană și apoi în continuare, cu formarea statelor feudale românești, lupta antiotomană, Revoluția de la 1821, anul revoluționar 1848, unirea Moldovei cu Țara Românească, până la Marea Unire de la 1918.

Selectate și ordonate după tema <Continuitate - libertate>, aceste fotocopii sunt expuse într-o sală de clasă, în care de regulă se desfășoară orele de istorie. Ele sunt folosite la majoritatea lecțiilor de Istorie a României pentru concretizarea afirmațiilor teoretice despre faptele istorice studiate. Prin intermediul lor sunt întregite cunoștințele elevilor în legătură cu nivelul de viață, de cultură și civilizație a unei epoci sau personalitatea unor voievozi sau conducători.

În predarea istoriei patriei de un real folos sunt mijloacele audio-vizuale. "Acestea, ca substitute ale realității, prezintă modalități de percepere superioare față de cele tradiționale, deoarece conțin date, procese, fenomene și informații mai bogate, mai bine selectate și sistematizate, care pot fi redată în dinamica lor naturală. Totodată, ele facilitează perceperea unor obiecte, procese, fenomene care se află departe de mediul în care trăiesc elevii, declanșează interesul acestora pentru cunoaștere și polarizează atenția asupra aceia ce este important, esențial, stimulează capacitatea de gândire, înțelegere și investigație, comunică o cantitate mai mare de informații într-o anumită unitate de timp și în condiții de mare eficiență".¹⁹⁾

După cum se cunoaște, mijloacele audio-vizuale se clasifică în:

- mijloace vizuale - diapozitive, diafilme, folii pentru retroproiector, filme mute, fotografii, documente tipărite
- mijloace audio - discuri, benzi magnetice, emisiuni radio
- mijloace audio-vizuale - filme sonorizate, montaje audio-vizuale, emisiuni de televiziune

Fără a intra în detaliu, vreau să arăt că din multitudinea de mijloace enumerate mai sus, m-am folosit mai ales de: diapozitive (Columna lui Traian, Tezaurul de la Pietroasa), diafilme (Răscoala de la Bobâlna, Răscoala de la 1784, Unirea Moldovei cu Țara Românească, legende istorice), fotografii, documente tipărite și mai ales foliile pentru retroproiector. Acest lucru l-am folosit cu precădere în comunicarea unor informații abstracte (grafice, diagrame, tabele, hărți, modele grafice).

Mijloacele audio-vizuale pot fi folosite și atunci când dorim să introducem în procesul de predare elemente de istorie locală. Astfel, pentru o bună parte din monumentele istorice din comună, s-au realizat fotografii color, care sunt folosite în cadrul lecțiilor, atunci când situația o impune. Am realizat și casete video, cuprinzând imagini cu frumusețile naturale din comună, cu manifestările legate de sfințirea bisericii ortodoxe din comună și a mănăstirii din satul Plopi, precum și cu momente din vizitele și excursiile

organizate cu elevii la cetatea Lita, Muzeul Unirii din Alba Iulia, Muzeul de Istorie din Cluj-Napoca, alte obiective istorice.

În practica activității didactice și îndeosebi în predarea istoriei patriei, se utilizează și alte metode cum sunt: problematizarea, învățarea prin descoperire, modelarea.

Referindu-mă la modelare, se poate aminti că împreună cu elevii am realizat modele similare cu cele reale, respectiv, machete ale unei mori de apă, a unei piue. Realizarea cu elevii a acestor modele a avut o eficiență sporită deoarece procesul de elaborare mentală și apoi practică, a presupus o activitate de studiere, de documentare asupra obiectului ce trebuia asimilat, asupra condițiilor istorice în care a fost realizat, asupra funcționalității și evoluției acestuia.

Atunci când dorim să integrăm în lecție elemente de istorie locală, nu putem vorbi de utilizarea unei singure metode, ci de un ansamblu de metode și procedee, aceasta depinzând de legile procesului învățării, de obiectivele urmărite, de conținutul problemei, de nivelul general al clasei, de timpul afectat studiului.

Dar perfecționarea procesului de studiere a Istoriei României presupune pe lângă găsirea celor mai variate modalități de organizare a lecției și creșterea ponderii altor forme de activitate didactică, cum sunt vizita, excursia, activitatea în arhive, cercul de istorie, olimpiadele.

Dacă despre vizite și excursii s-a mai amintit, se cuvine a zăbovi asupra cercului de istorie, deoarece și în cadrul său se pot studia și aprofunda elemente de istorie locală.

Aceasta pentru că activitatea în cercul de istorie duce la "dezvoltarea interesului elevilor pentru cunoaștere, a spiritului de investigare, de cercetare a proceselor istorice, însușirea tehnicilor de cercetare proprii științei istoriei, formarea spiritului de echipă, educarea simțului de responsabilitate, atitudine critică și autocritică".²⁰⁾

În vederea realizării acestor obiective și pentru buna desfășurare a activității în cercul de istorie, este necesar să se stabilească din timp o tematică adecvată. La selectarea temelor pentru activitatea din cerc, trebuie să se respecte unele condiții:

- tematica să corespundă intereselor și preocupărilor membrilor cercului
- să fie în concordanță cu particularitățile de vârstă ale elevilor
- să se îmbine activitatea teoretică, de informare, cu cea de cercetare
- să se poată finaliza în comunicări, referate, care să contribuie la ridicarea nivelului de cunoștințe ale elevilor.

După stabilirea tematicii se trece la organizare, respectiv, desemnarea conducerii și a membrilor cercului, precum și elaborarea planului de activitate.

Dacă cercul de istorie din școala noastră are ca tematică «Valea Ierii - vatră străveche», planul de activitate poate cuprinde:

1. Prima atestare documentară a localității Valea Ierii
2. Răscoala de la 1784 și Valea Ierii

3. Valea Ierii în anul revoluționar 1848
4. Viața economică pe teritoriul comunei până la 1914
5. Comuna Valea Ierii și primul război mondial
6. Evoluția învățământului în Valea Ierii
7. Evoluția fenomenului religios
8. Valea Ierii în perioada celui de-al doilea război mondial
9. Obiceiuri și tradiții locale.

Este lesne de înțeles că toate activitățile propuse se desfășoară sub formă de vizite, referate, expuneri, activitate de cercetare la arhivele unităților și instituțiilor din comună. Este clar că fiecare activitate se va raporta la evoluția istorică pe întreg teritoriul patriei, adică prin integrarea elementelor locale în istoria României.

În încheierea capitolului referitor la valorificarea elementelor de istorie locală în procesul de învățământ, se cuvine a sublinia că aceasta este o activitate complexă, deloc ușoară, revenind în primul rând profesorului de specialitate rolul de a discerne, de a ști când și unde se pot introduce urmele de istorie locală la lecțiile de istorie și mai ales a Istoriei României.

Legat de acest capitol voi prezenta și un proiect de tehnologie didactică.

Note bibliografice:

1. Elena Ene, Georgeta Smeu, Rea Silvia Dumitrescu, Gloria Ceacalopol, Metodica predării Istoriei României, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, pag. 5-6
2. Idem, pag. 140
3. Ibidem, pag. 142
4. Ioan Iacomî, Istoria comunei, punct de pornire în predarea Istoriei românilor, în Tribuna învățământului, 1 aprilie 1997
5. Teodor Gal, Ioan Retegan, Valorificarea instructiv-educativă a elementelor de istorie locală, Ed. Didactică și Pedagogică, 1967, pag. 62
6. Silviu Dragomir, Sabin Belu, Contribuții la istoria așezărilor românești din Munții Apuseni în secolul al XIII-lea, Revista Cumidava nr. 2/1968, pag. 511
7. Silviu Dragomir, Avram Iancu, Ed. Științifică, București, 1968, pag. 138-139
8. Arhivala SC "Transilva" SA, Fond neinventariat, dosar fabrica de cherestea, 1936-1940
9. Liviu Botezan, Adrian Stoica, Situația țăranilor în comitatul Turda-Arieș și lupta lor de eliberare socială și națională în perioada 1850-1918, în studii și comunicări, Potaissa, 1978, pag. 224-225
10. Elena Ene, Georgeta Smeu, Rea Silvia Dumitrescu, Gloria Ceacalopol, Metodica predării Istoriei României, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, pag. 64
11. Relatare, Burz Xenia, 87 ani, Valea Ierii 181

12. Mihail Sadoveanu, Opere, vol. XVI, Povestea de la bradul strâmb, Ed. de stat pentru literatură și artă, 1943, pag. 313
13. Florian Dudaș, Avram Iancu în tradiția poporului român, Ed. Facla Timișoara, 1989, pag. 142
14. Ioan Cerghit, Metode de învățământ, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 190, pag. 113
15. Elena Ene, Georgeta Smeu, Rea Silvia Dumitrescu, Gloria Ceacalopol, Metodica predării Istoriei României, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, pag. 72
16. Teodor Mucica, Minodora Petrovici, Ioan Cerghit, Mijloace audio-vizuale în studiul istoriei, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1979, pag. 28
17. Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. II, Ed. Dacia, 1971, pag. 213
18. Teodor Mucica, Minodora Petrovici, Ioan Cerghit, Mijloace audio-vizuale în studiul istoriei, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1979, pag. 29
19. Elena Ene, Georgeta Smeu, Rea Silvia Dumitrescu, Gloria Ceacalopol, Metodica predării Istoriei României, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, pag. 221
20. Idem, pag. 224

PROIECT DE TEHNOLOGIE DIDACTICĂ

Clasa: a VIII-a.

Tipul lecției: Dobândire de noi cunoștințe.

Subiectul lecției: "Românii din teritoriile aflate sub dominație străină. Transilvania, 1848-1878".

Scopul lecției: Cunoașterea de către elevi a condițiilor istorice în care s-a manifestat dominația habsburgică în Transilvania după revoluția de la 1848 sub forma regimurilor: neoabsolutist, neoliberal și apoi a dualismului; să se demonstreze elevilor caracteristicile definitorii ale acestor regimuri; să se înțeleagă modul în care românii au continuat lupta pentru emancipare națională, care au fost formele de luptă; dezvoltarea la elevi a sentimentului de mândrie patriotică și cinstită a celor care au luptat pentru dreptate națională; formarea deprinderilor practice de interpretare a izvoarelor istorice locale, de a le integra în istoria națională.

Obiective: elevii să cunoască condițiile istorice din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în care s-a desfășurat lupta de emancipare națională, să se compare și să se analizeze caracteristicile fiecărei perioade, deslușind deosebirile esențiale, să se cunoască și să se interpreteze conținutul documentelor programatice elaborate de patrioții români, să opereze corect cu noțiunile de: regim politic neoabsolutist, neoliberal, dualist, pater tă imperială, partid politic.

Metode: explicația, conversația, problematizarea, demonstrația cu ajutorul documentului istoric, învățarea prin descoperire.

Mijloace de învățământ:

- harta - Țările Române în secolul al XIX-lea
- documente istorice
- mijloace audio-vizuale - folia de retroproiector

Material bibliografic:

- C.C. Giurescu, D. Giurescu, Istoria românilor
- Vlad Georgescu, Istoria românilor de la origini până în prezent
- Istoria lumii în date, Ed. Enciclopedică Română, 1969
- Homer Radu Petru, Ican Orha, Documente din istoria românilor

Secvențele lecției	Obiective generale și operaționale	Activitatea profesorului	Strategii didactice	Mijloace didactice	Activitatea elevilor
1. Captarea atenției	Să se cunoască de către elevi cauzele care au dus la înfrângerea Revoluției de la 1848 din Transilvania și urmările sale	Care au fost principalele cauze care au condus la înfrângerea Revoluției de la 1848 din Transilvania? - disensiunile dintre revoluționarii români și maghiari - politica duplicitară a Curții de la Viena - intervenția militară țaristă și habsburgică	Conversația	Harta Revoluția de la 1848 în Țările Române	Elevii trebuie să răspundă: - neînțelegerile dintre revoluționarii români și maghiari - politica duplicitară a Imperiului Habsburgic - intervenția armatei țariste
2. Trecerea la transmiterea noilor cunoștințe	Elevii să prezinte principalele urmări ale Revoluției de la 1848	Care au fost principalele urmări ale Revoluției de la 1848 din Transilvania? - militarizarea provinciilor - reintroducerea cenzurii - suspendarea presei - martie 1849 - împăratul Francisc Iosif va sancționa noua Constituție	Conversația, explicația	Harta Revoluția de la 1848 în Țările Române	După Revoluția de la 1848 are lor: - militarizarea provinciilor - introducerea cenzurii - 1849, noua Constituție
3. Transmiterea noilor cunoștințe	Elevii trebuie să înțeleagă elementele care definesc regimul neoabsolutist introdus în Imperiul Habsburgic după 1849. Să opereze cu noțiuni ca: centralizare politică, neoabsolutism, cenzură, autonomie	Regimul neoabsolutist în Imperiul Habsburgic - noua Constituție din 1849 (revocată oficial în 1851) prevedea autonomia provinciilor, egalitatea tuturor naționalităților - după revocarea Constituției are loc însă: - o centralizare politică excesivă - se introduce limba germană ca limbă oficială - presiuni pentru impunerea religiei catolice - Transilvania a devenit o provincie dependentă de împăratul de la Viena. Era condusă de un guvernator militar cu sediul la Sibiu	Conversația, explicația, demonstrația cu ajutorul hărții	Atlasul istoric al României	Elevii vor trebui să cunoască următoarele: - după revocarea Constituției din 1849 se trece la un regim neoabsolutist, caracterizat prin: centralizare politică, obligativitatea folosirii limbii germane, încercarea de a impune religia catolică - înțelegerea termenului de neoabsolutism

1	2	3	4	5	6
	Formarea deprinderii de a lucra cu harta istorică	- Transilvania era reorganizată administrativ în 6 districte militare - Banatul era inclus în Voivodina sârbească (din 1860 la Ungaria) - părțile ungurești (Arad, Bihor, Sătmăr, Maramureș) vor depinde de Ungaria - Bucovina, ducat autonom	Explicația, demonstrația cu ajutorul hărții	Atlasul istoric al României	Determinarea pe hartă a teritoriilor cu populația românească aflate sub dominația habsburgică
	Elevii să cunoască faptul că populația românească majoritară va continua lupta pentru drepturi naționale folosind ca formă de luptă memoriile adresate Curții de la Viena. Să se cunoască lupta în plan religios pentru egalitate cu celelalte religii	Care a fost poziția românilor? - în aceste condiții, conducătorii românilor, în anii 1849-1850, vor alcătui memorii prin care solicitau drepturi naționale - Avram Iancu, Alexandru Papiu-Ilarian au refuzat contactele cu reprezentanții Vienei, au refuzat decorațiile imperiale - prin intermediul bisericii s-au continuat manifestările naționale ale populației românești - 1853 Episcopia greco-catolică din Blaj este ridicată la rangul de Mitropolie - mitropolit Alexandru Șterca Șuluțiu - două episcopate - Lugoj, Alexandru Dobra și Gherla, Ion Alexiu - 1853, patentele imperiale pentru Banat, Crișana și Maramureș - 1854, patenta imperială pentru Transilvania - se reglementau raporturile din țărani și proprietari - drepturile și căile de răscumpărare a jelerilor - regimul de proprietate asupra pădurilor și pășunilor	Conversația. Explicația. demonstrația	Portretele lui Avram Iancu și Alexandru Papiu-Ilarian Portretul lui Alexandru Șterca Șuluțiu Homer Radu - Ioan Orha, Documente din istoria românilor	Elevii vor reține că și după 1849 se va continua lupta de eliberare națională prin: - memorii la Viena - Avram Iancu și Al. P. Ilarian refuză decorațiile imperiale - biserica a jucat un rol important în lupta națională - 1853, Episcopia greco-catolică devine Mitropolie, mitropolit Alexandru Șterca Șuluțiu Se va reține că în 1853-1854 s-au promulgat patentele imperiale prin care s-au reglementat raporturile dintre țărani și nobili
	Cunoașterea de către elevi a măsurilor întreprinse de regimul habsburgic pentru reglementarea raporturilor dintre țărani și nobili prin patentele imperiale din 1853, 1854.				

1	2	3	4	5	6
1	Elevii să înțeleagă factorii care au dus la apariția unei crize în imperiu, după care s-a elaborat Diploma imperială din 1860, noua Constituție din 1861 și Patenta prin care se acorda autonomie Transilvaniei În condițiile regimului liberal românii își intensifică lupta pentru emancipare națională prin: conferințe naționale societăți culturale și lupta parlamentară în cadrul Dietei de la Sibiu. Se vor promulga legi care erau în concordanță cu năzuințele populației românești majoritare. Elevii să se deprindă cu munca individuală prin aflarea adevărului istoric din	- apare o criză a monarhiei habsburgice, datorită: - lupta de eliberare a popoarelor supuse - 1859, unirea Moldovei cu Țara Românească - 1859, războaiele cu Franța și Piemont-ul - datorită acestora s-a trecut la un regim liberal 1860-1867 - octombrie 1860, Diploma imperială - 20 februarie 1861, Constituție - februarie 1861, Patentă imperială prin care se acordă o oarecare autonomie Transilvaniei În noile condiții românii continuă lupta și cer convocarea unui Congres Național Se aprobă convocarea unei Conferințe Naționale, 1861, la Sibiu, unde s-a cerut: - recunoașterea independenței națiunii române în cadrul statului autonom al Transilvaniei - participarea românilor la viața politică - alegerea unui nou Comitet permanent românesc - 1861, s-a înființat ASTRA - rol important Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, G. Barițiu - 1863-1864, și-a desfășurat lucrările Dieta de la Sibiu - 49 români, 44 maghiari, 32 sași - a adoptat legi: - Legea cu privire la egalitatea	Explicația, conversația, demonstrarea cu ajutorul textului istoric Explicația Explicația, conversația, demonstrarea cu ajutorul textului istoric Demonstrația	Hartă - Europa la sfârșitul secolului al XIX-lea Homer Radu - Ioan Orha, Documente din istoria românilor Portretele lui Timotei Cipariu, G. Barițiu Homer Radu - Ioan Orha, Documente din istoria românilor	Elevii vor reține că apare o criză a regimului datorită: - luptei populației pentru eliberare națională - 1859, unirea Moldovei cu Țara Românească - 1859, înfrângerile suferite în războiul cu Franța și Piemont-ul Regimul liberal 1860-1867 - 1860, s-a da o nouă diplomă imperială - 1861, nouă Constituție - 1861, patentă imperială, se acordă autonomie Transilvaniei Lupta românilor din Transilvania va continua - 1861, Conferința Națională de la Sibiu - 1861, s-a înființat ASTRA - 1863-1864, Dieta de la Sibiu adoptă legi: egalitatea drepturilor politice și confesionale ale românilor cu celelalte naționalități, Legea pentru introducerea limbii române în școli și administrație - elevii vor lucra cu textul istoric, după care se vor extrage ideile esențiale

1	2	3	4	5	6
	documentele analizate în cadrul lecției	drepturilor politice și confesionale ale românilor cu celelalte naționalități - Legea prin care limba română devine, alături de cea maghiară și germană, limbă oficială în Transilvania	Explicația. demonstrația	Tabloul istoric, Andrei Șaguna	Lupta românilor va determina ca în 1864 să se reînființeze Mitropolia Ortodoxă, cu sediul la Sibiu - Andrei Șaguna. mitropolit
	În plan religios românii au reușit să determine autoritățile imperiale să permită ridicarea Episcopiei din Sibiu în rang de Mitropolie. Un rol important l-a avut Andrei Șaguna	- 1864. are loc ridicarea Episcopiei Ortodoxe din Sibiu la rangul de Mitropolie - mitropolit Andrei Șaguna. 2 episcopii. Arad și Caransebeș	Conversația, explicația	Atlasul istoric al României	Elevii trebuie să rețină că regimul liberal a fost abandonat datorită - intensificării luptelor sociale și naționale - înfrângerile în războiul cu Prusia - 1866
	Elevii să înțeleagă cauzele care au condus la instaurarea dualismului austro-ungar și ce a însemnat aceasta pentru populația românească din Transilvania.	- dar federalismul istoric liberalist nu a durat mult pentru că: - au loc mișcări sociale și naționale - 1866. Austria este învinsă de Prusia - profită cercurile politice maghiare	Demonstrația, explicația	Schița pe folie cu măsuri întreprinse în Transilvania după 1867	- apare dualismul austro-ungar în 1867, care presupunea: - se introduce administrația ungară în Transilvania, ceea ce a presupus măsuri de maghiarizare forțată - 1868, Legea naționalităților și Legea învățământului
	Să fie în stare să definească corect noțiunea de dualism și cum s-a concretizat el în cadrul imperiului	- 1867, se instaurează dualismul austro-ungar. Aceasta presupunea: - Ungaria administrea Transilvania, Banatul, Croația, Slovenia - Francisc Iosif era împărat, dar și rege al Ungariei - guverne separate - în comun trei ministere, finanțe, armată, externe			

1	2	3	4	5	6
	Depinderea elevilor de a studia izvoare de istorie locală și de a le integra în lecțiile de Istoria României	Dominația austro-ungară s-a făcut simțită și pe meleagurile comunei Valea Ierii - Cartea funduară a comunei Hășdate arată că peste Feneșul unguresc, Vlahă, Tăuț, Valea Ierii stăpânea groful Andrassy Teodor, care mai târziu a întărit proprietatea copiilor, Iuliu, Katalina și Clara. În Valea Ierii avea un domeniu forestier în suprafață de 13.630 hectare	Demonstrația cu textul istoric	Arhiva CF, Filiala Turda, extras nr. 110, top 1.393	Elevii vor reține că în timpul dominației austro-ungare, în Valea Ierii exista o mare proprietate a grofului Iuliu Andrassy, teren folosit ca fond forestier și de vânătoare.
4. Fixarea cunoștințelor		Care au fost principalele caracteristici ale regimului neoabsolutist? Cum s-a manifestat lupta românilor din Transilvania în perioada federalismului liberal?	Conversația		- centralizare politică - limba germană ca limbă oficială - Transilvania devine dependentă de Curtea de la Viena - Patentele imperiale din 1853-1854 - românii continuă lupta pentru libertăți naționale - 1853, se înființează Mitropolia greco-catolică - 1861, Conferința Națională - Sibiu - se înființează ASTRA - 1863-1864, Dieta de la Sibiu adoptă legi în favoarea românilor - 1864, Mitropolia Ortodoxă - Sibiu, Andrei Șaguna, mitropolit Politică de maghiarizare - 1868, Legea naționalităților și învățământului

1	2	3	4	5	6
Să fie reținute măsurile întreprinse de autoritățile ungare pentru a-și consolida dominația în Transilvania	Intelectualii români trec la organizare politică, apar partidele politice, care vor coordona lupta de eliberare națională. În paralel se intensifică și lupta pe tărâm cultural	- în teritoriile aflate sub administrația ungară s-a repus în practică Constituția din 1848 - s-a dus o politică de integrare a Transilvaniei în structurile Ungariei: - au fost anulate legile din 1863-1864 - s-a ales o nouă Dietă. 157 maghiari și sași și 34 români - s-a intensificat procesul de maghiarizare - 1868, Legea naționalităților și Legea învățământului - 1872. Legea presei - 1874. Legea electorală	Conversația, explicația, demonstrația	Homer Radu - Ioan Orha, Pronunciamentul de la Blaj	- 1872, Legea presei - 1874, Legea electorală
Elevii să cunoască faptul că românii se opun măsurilor abuzive ale guvernului Ungariei. Se menține ca formă de luptă memoriile înaintate Curții de la Viena	Intelectualii români trec la organizare politică, apar partidele politice, care vor coordona lupta de eliberare națională. În paralel se intensifică și lupta pe tărâm cultural	- împotriva acestor măsuri, românii s-au opus prin forme specifice - 3 mai 1868, Pronunciamentul de la Blaj: se cerea dreptul națiunii române la autodeterminare, autonomia Transilvaniei, repunerea în drepturi a legilor din 1863-1864, Dieta aleasă din toate păturile sociale	Conversația, explicația, demonstrația	Homer Radu - Ioan Orha, Pronunciamentul de la Blaj	Românii se opun măsurilor abuzive - 3 mai 1868, Pronunciamentul de la Blaj, prin care se cerea autonomia Transilvaniei, repunerea în drepturi a legilor aprobate de Dieta Transilvaniei din 1863-1864
	Intelectualii români trec la organizare politică, apar partidele politice, care vor coordona lupta de eliberare națională. În paralel se intensifică și lupta pe tărâm cultural	- Românii trec la organizarea politică - 1869, PNR din Transilvania - Ilie Măcelariu, PNR din Banat și Ungaria - Alexandru Mocioni - se constituie societăți culturale: 1867, Transilvania, Alexandru Papin-Harian, România Jună la Viena Lupta românilor va continua și în perioada următoare până la dezmembrarea Imperiului și intrarea Transilvaniei cu România, 1918	Conversația, problema		Românii trec la formarea partidelor politice: - 1869, PNR din Transilvania - Ilie Măcelariu - 1869, PNR din Banat și Ungaria - Alexandru Mocioni

1	2	3	4	5	6
		Cum s-au opus românii regimului dualist?	Conversația		- 1872, Legea presei - 1874, Legea electorală - 3 mai 1868, Pronunciamentul de la Blaj - 1869, apar PNR din Transilvania și PNR din Banat și Ungaria - apar societăți culturale

CONCLUZII

Comuna Valea Ierii s-a constituit abia în anul 1925, în urma reformei administrative din același an, în componența sa intrând satele Valea Ierii, Plopi și Cerc. După constituire, comuna este integrată în cadrul județului Turda, plasa Iara.

Până la data constituirii comunei, actualele sate componente au avut o evoluție aparte, evoluție determinată de condiții istorice specifice.

Satul Valea Ierii, atestat abia la 1840, va fi mult timp cătun al satului Hășdate și împreună cu acesta făcea parte din comitatul Turda, până la reforma administrativă a lui Iosif al II-lea din anul 1784, când va trece la comitatul Cluj, plasa Săvădisla, până la 1876-1877 când va fi încorporat în comitatul Turda-Arieș.

Satul Plopi, atestat la 1848, a avut din punct de vedere administrativ aceeași evoluție ca viitorul sat de reședință.

Satul Cerc, s-a dezvoltat aparte, mult timp fiind cătun al satului Finișel (azi comuna Săvădisla), fiind inclus în cadrul comunei Valea Ierii, abia în 1925.

Din aceste considerente, din punct de vedere istoric, lucrarea am structurat-o astfel.

1. Valea Ierii în evul mediu, cu referiri la evenimentele istorice petrecute în zonă și mai ales în timpul răscoalei de la 1784.

2. Valea Ierii în epoca modernă, în care s-a pus accentul pe transformările economice care au loc prin trecerea de la activitățile specifice agricole, la cele industriale și în mod deosebit la industria forestieră, odată cu apariția primei fabrici de cherestea în 1895. În plan politic se rețin evenimentele din zonă de la 1848 și în perioada premergătoare actului de la 1 Decembrie 1918. Am încercat de asemenea să evidențiez rolul jucat de contele Iuliu Andrassy în istoria locală.

3. Valea Ierii în epoca contemporană (până în anul 1945). În acest capitol, după ce am prezentat principalele aspecte ale evoluției societății românești după 1918, am subliniat mutațiile care au avut loc în Valea Ierii după constituirea sa ca și comună, și anume:

- Valea Ierii devine un mic centru industrial prin existența a două fabrici cu profil forestier

- sporește numărul locuitorilor

- se creează și consolidează organele locale ale administrației de stat.

Am integrat un subcapitol în care m-am referit la comuna noastră în condițiile celui de-al doilea război mondial, respectiv contribuția umană și materială, precum și luptele purtate în zonă.

În plan metodic, în urma studierii documentelor ce mi-au stat la îndemână pentru elaborarea acestei Monografii am ajuns la următoarele concluzii:

- introducerea elementelor de istorie locală, la clasele a VII-a și a VIII-a, înlesnește

înțelegerea istoriei naționale și în special a Transilvaniei

- asigură caracterul concret al predării cunoștințelor
- elementele de istorie locală asigură însușirea în, mod conștient, a cunoștințelor de istorie, dă trăinicie și durabilitate noțiunilor istorice

- lecțiile în care se integrează urme de istorie locală sunt mult mai antrenante, dialogul profesor-elev este viu, menținând trează atenția elevilor, pe tot parcursul desfășurării lecției

- asigură dezvoltarea sentimentelor de dragoste față de locurile natale, față de realizările din zonă

- se impune mare grijă în alegerea și selectarea materialului de istorie locală, care se integrează în oră, pentru a nu diminua cu nimic scopul pe care îl urmărim în cadrul lecției.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

A. Izvoare

1. Arhivele statului, Filiala Cluj, Fond Primăria Valea Ierii
2. Arhiva Primăriei Valea Ierii, județul Cluj
3. Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Valea Ierii
4. Arhiva școlii Valea Ierii, județul Cluj
5. Arhiva fabricii de cherestea Valea Ierii, județul Cluj
6. Arhiva Ocol silvic Turda, județul Cluj
7. Arhiva Protopopiatului ortodox Turda, județul Cluj
8. Arhiva CF, Filiala Turda, județul Cluj
9. Arhiva Primăriei comunei Iara, județul Cluj
10. Magyar statisztikai Kazlemenyek, 1910, Budapest, 1912
11. Proiect - reconsiderarea localității Valea Ierii, județul Cluj, 1976
12. Recensământul general al populației României, vol. I și II, 1930, în Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj
13. Recensământul general al populației din România, 1941, în Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, București, 1941

B. Lucrări generale

1. Istoria României, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1962
2. Istoria României, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1964
3. Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică, București, 1969

C. Lucrări speciale

1. Albu Nicolae, Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867, București, 1971
2. As első magyarországi nepszomlatas - 1784-1787, Budapesta, 1960
3. Balasz Orban, Tordo varos es kornyek, Budapesta, 1989
4. Botezan Liviu, Stoica Adrian, Situația țărănimii din comitatul Turda-Arieș și lupta pentru eliberare socială și națională în 1850-1918, în revista Potaiassa, 1918
5. Bălcescu Nicolae, Românii supt Mihai Voievod Viteazul, Editura Minerva, București, 1970
6. Cerghit Ioan, Metode de învățare, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980

7. Coja Ioan, Transilvania - invincibile argumentum, Editura Athenaeum, București, 1990
8. Cristea Simion, Îndrumar bisericesc, Cluj-Napoca, 1984
9. Dudaș Florian, Răscoala lui Horea în tradiția poporului, Editura Albatros, București, 1984
10. Idem, Avram Iancu în tradiția poporului român, Editura Facla, Timișoara, 1989
11. Dragimir Silviu, Avram Iancu, Editura Științifică, București, 1968
12. Idem, Studii privind istoria Revoluției române de la 1848, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989
13. Dragomir Silviu, Belu Sabin, Contribuții la istoria așezărilor românești din Munții Apuseni, secolele XIII-XVI, în revista Cumidava, Brasov, 1968
14. Edroiu Nicolae, Răduțiu Aurel, Pompiliu Teodor, Civilizația medievală și modernă românească, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981
15. Edroiu Nicolae, Pompiliu Teodor, Răscoala lui Horea, studii și interpretări istorice, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1984
16. Ene Elena, Smeu Georgeta, Dumitru Rea Silvia, Ceacalopol Gloria, Metodica predării Istoriei României, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983
17. Gal Teodor, Retegan Ioan, Valorificarea instructiv educativă a elementelor de istorie locală, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967
18. Georgescu Gh. Buzău, Șerban Constantin, Răscoala de la 1784 din Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, Editura Politică, București, 1974
19. Iacomi Ioan, Istoria comunei, punct de plecare în predarea Istoriei românilor, în Tribuna învățământului 1 aprilie 1997
20. Iorga Nicolae, Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, Editura Științifică și Enciclopedică, București, București, 1989
21. Maior Liviu, Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986
22. Manea Mihai, Teodorescu Bogdan, Istoria românilor, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992
23. Moldovan Silvestru, Todan Nicolae, Dicționarul numirilor de localități cu populație românească din Ungaria, Editura Asociațiunii, Sibiu 1909
24. Mucica Teodor, Petrovici Mișodora, Cerghit Ioan, Mijloace audio-vizuale în studiul istoriei, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979
25. Mușat Mircea, Ardeleanu Ioan, România după Marca Unire, vol. II-III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
26. Nedelea Marin, Prim ministri României Mari, Casa de Editură și Presă Viața Românească, București, 1991

27. Nicula Lenuța, Contribuții la ridicarea potențialului agronomic din zonele necooperatizate, 1979
28. Panaitescu Petru P., Istoria românilor, editura Scrisul Românesc, București, 1943
29. Pascu Ștefan, Voievodatul Transilvaniei, vol. I-II, editura Dacia, Cluj-Napoca, 1971
30. Pocșa Silviu Mihai, Monografia geografică a comunei Valea Ierii, 1980
31. Pop Ioan Aurel, Instituții medievale românești, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991
32. Prodan David, Răscoala lui Horea, vol. I-II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989
33. Idem, Supplex Libellus Valachorum, Editura Științifică, București, 1966
34. Radu Homer, Orha Petru Ioan, Documente din Istoria României, București, 1966
35. Simionescu Ioan, Din flora și fauna României, Editura Ion Creangă, București, 1981
36. Simion A., Dictatul de la Viena, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972
37. Suci Coriolan, Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, București, 1962
38. Suci T. Vasile, Bodea Ioan Gheorghe, Crucea pământului, Editura Tipomur, 1993
39. Ștefan Ștefănescu, Mișcări demografice în Țările Române până în secolul al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român, București, 1968
40. Take Ioan, Mic atlas de plante, Editura Didactică, București, 1988
41. Zaharia Gheorghe, Vajda Z., Bodea I.Gh., Buta P., Covaci N., Fodor L., A. Simion, Țuțui Gh., Rezistența antifascistă în partea de nord-vest a Transilvaniei, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974

D. Beletristică

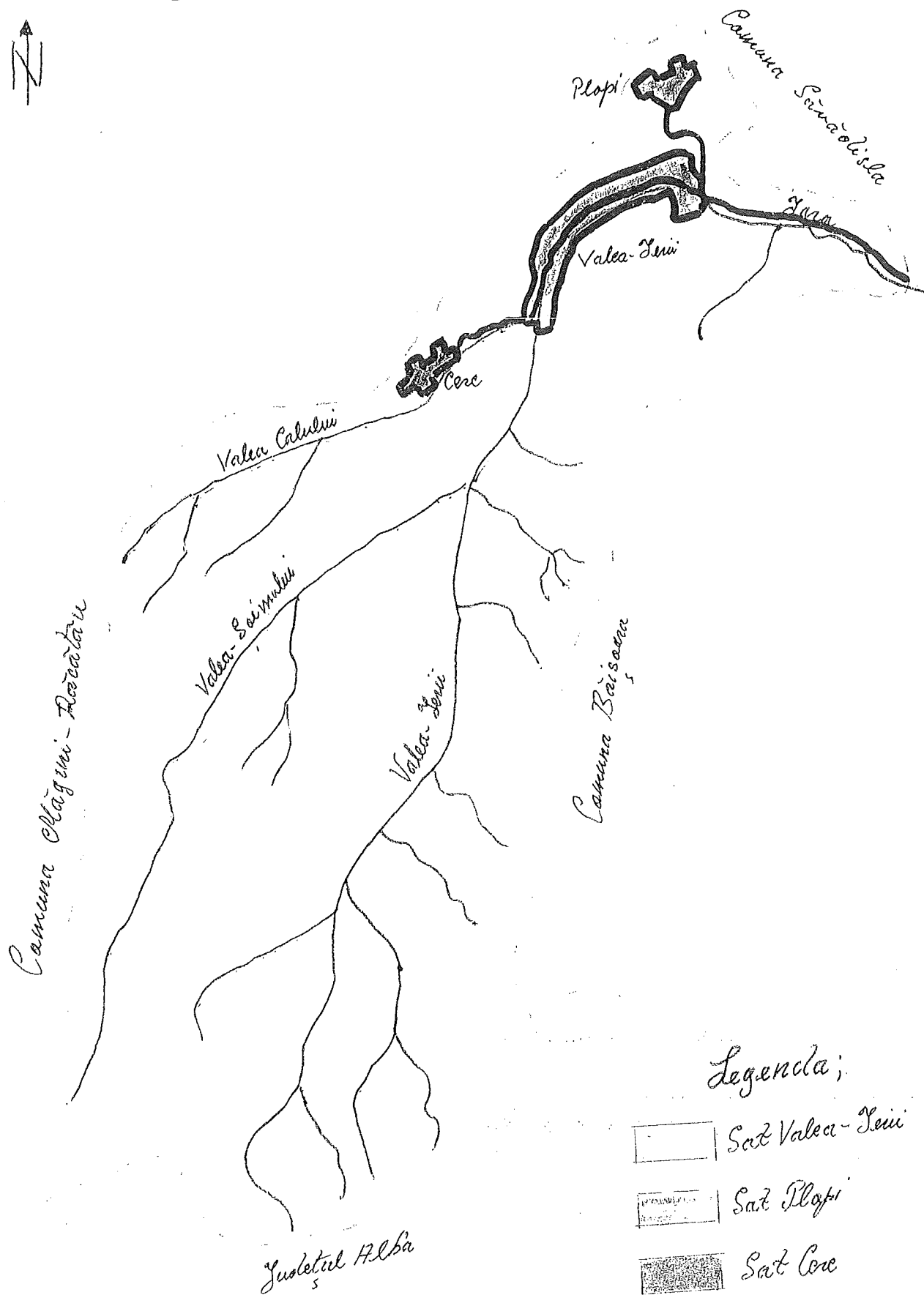
1. Sadoveanu Mihai, Opere vol. ^{XVI}XVBI, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1943

E. Periodice

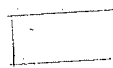
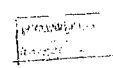
1. Revista Cernidava, 1968
2. Revista Potaissa, 1978
3. Șematismul venerabilului cler al arhidiecezei metropolitane greco-catolice, Alba Iulia - Blaj, 1900

~Annexe~

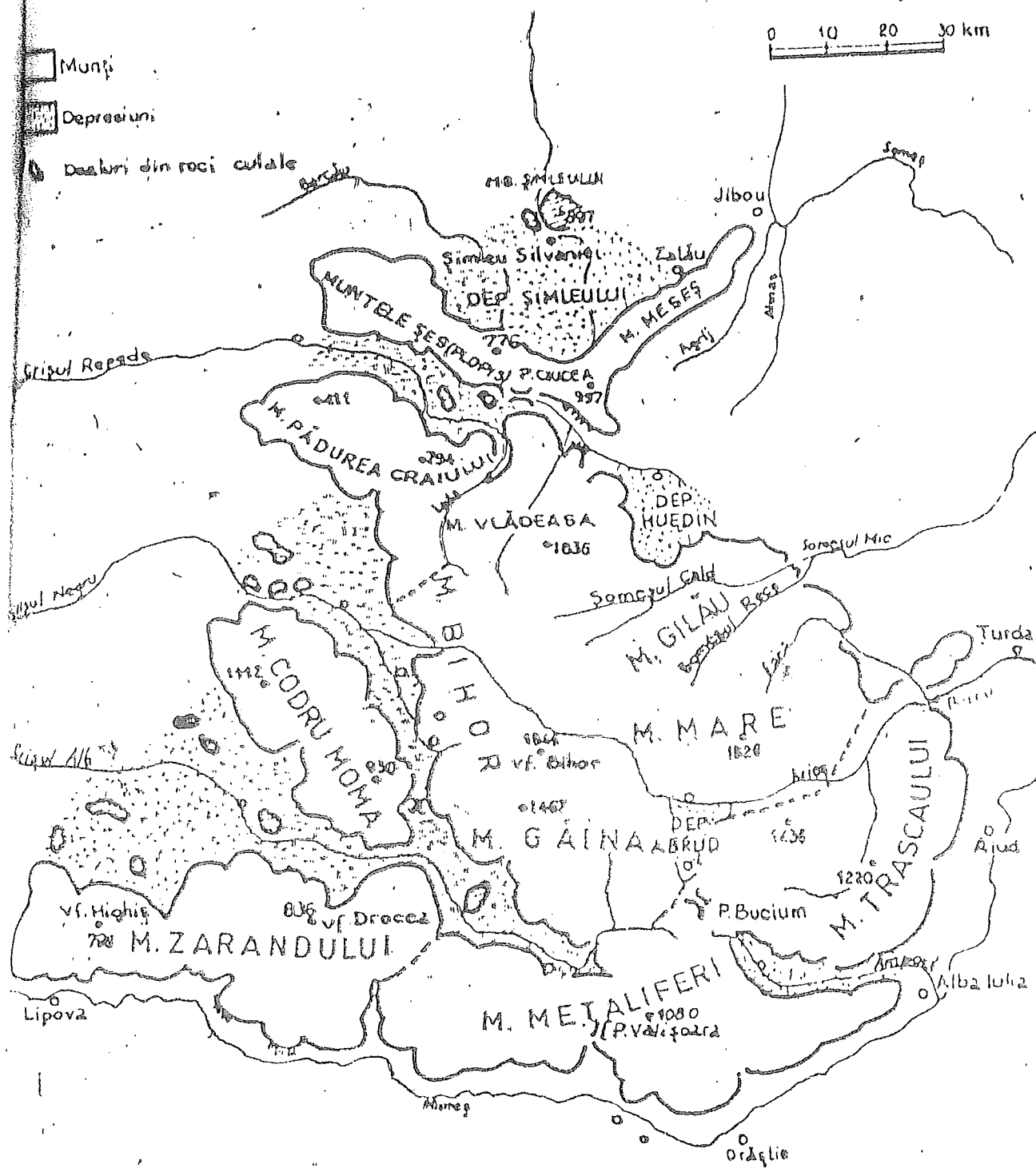
Camina Valea-Seiului

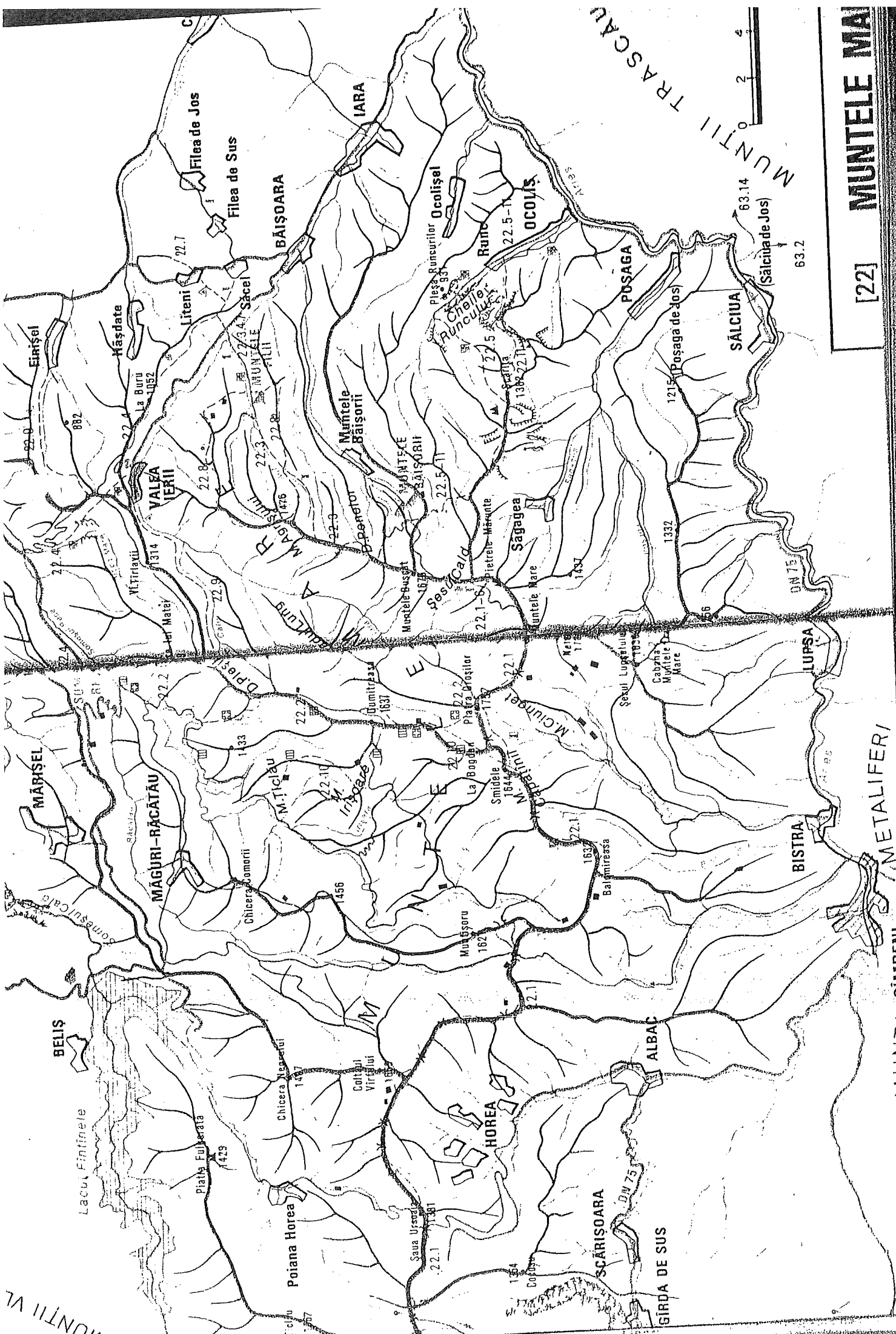
Legenda;

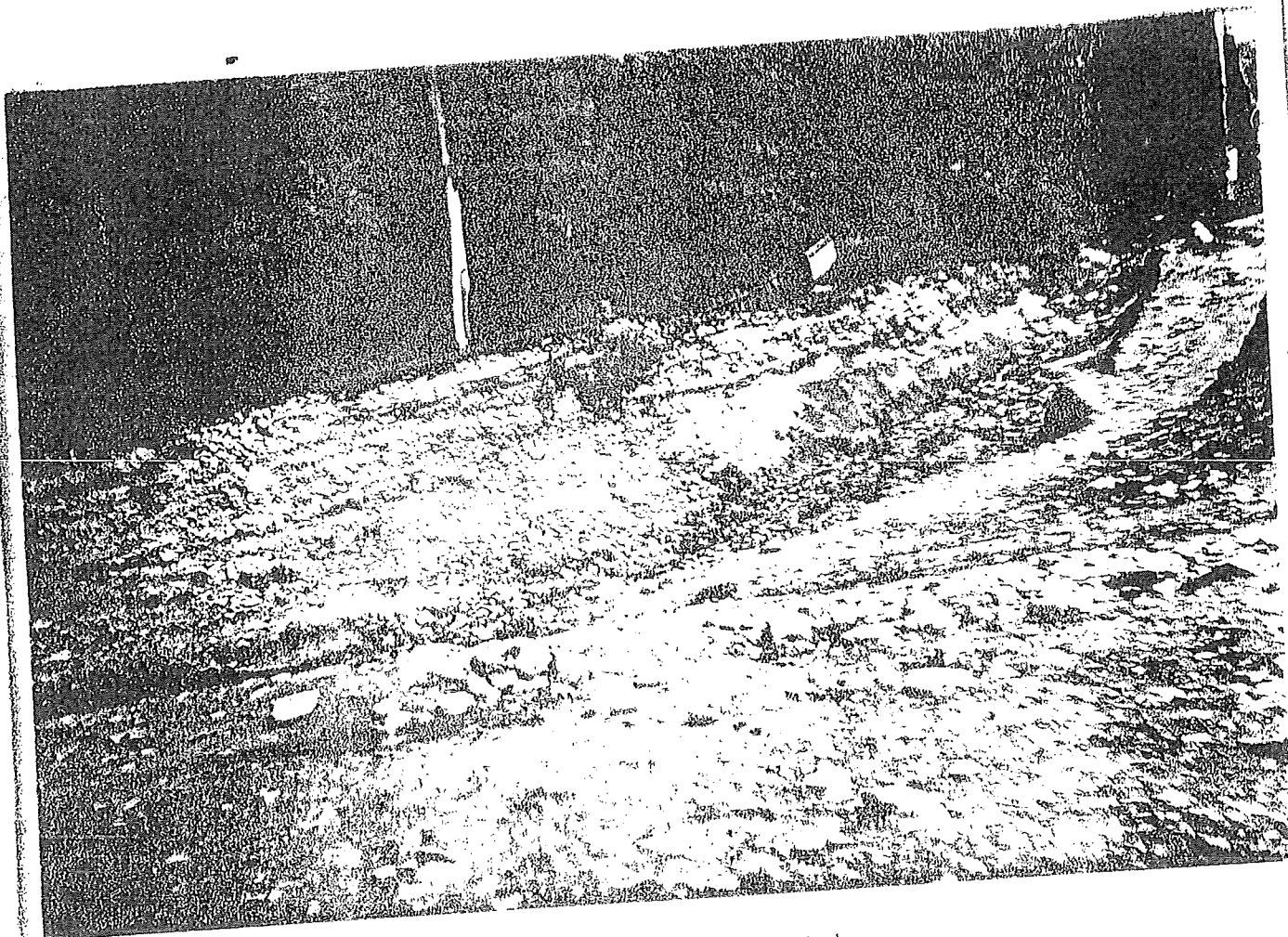
- Sat Valea-Seiului
- Sat Plopi
- Sat Cere
- Drumuri

Scara: 1:100.000

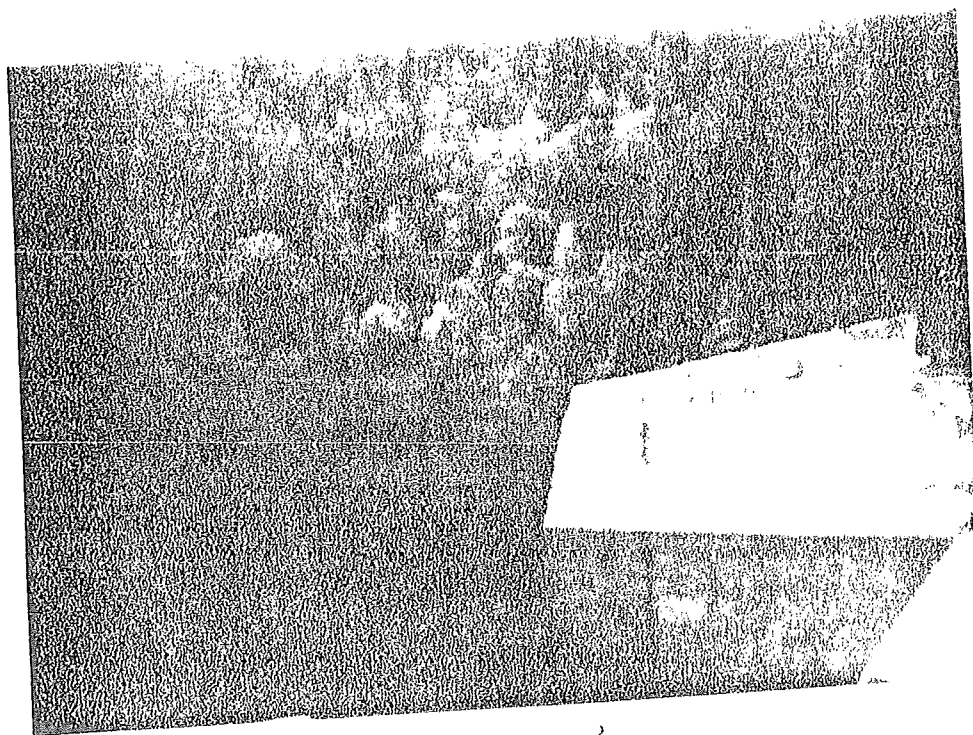

- Munții Apuseni.

1. Urmale inundatiilor din anul 1975.

2. Barajul de la Bonolunasa.

c. HĂȘDATE (Hesdát), gara: Kolozsvár; staț. tel. of. Dep. de la
 postal: Torda-Szt.-László. Dep. de la Se protop. 18 km. Par. de la
 verhe. Bis. de piatră din an. 1805 în onórea ss. Archangelî.
 Casa par. de lemn din an. 1856. Sub lco. Matr. are de la
 an. 1847. Școala de piatră din an. 1866. Scolari: 86; fii: 24;
 44, fete: 42; de repetiție: 38; fii: 24, fete: 14. — Adm. par.
 O. D. Vasile Fărcășan. Docente: D. Ilariu Popescu. Cantor:
 Iacob Bonda. Curator primar: Georgiu Filip.

În matre:

Gr. C. R. C. Gr. Or. C. H. C. A. U. Ia.
 732, — — — — — 6.

În Filia:

Valea Ierei (Jára-Vizo). Par.
 înființată la an. 1840. Bis.
 de lemn din an. 1855 în
 onórea s. Nicolae. Matr. are
 de la an. 1847. Cantor: Ioan
 Ignat Curator primar: Marc
 Napu.

16 k.

	351,	—	—	7,	—	—	13.
Suma:	1083,	—	—	7,	—	—	19.

Parochia acésta pe timpul conscripției ep. Klein număra 150 suflete,
 avea biserică, dar nu și casă parochială; proprietatea bisericii consta din loc
 arător de 1 $\frac{1}{2}$, juger și coșitor de 6 cără de fân; preot era popu Mihály
 (Mihail), că elue a mai funcționat ca preot până prin jumătatea primă a se-
 clului al XIX-lea din lipsa de date nu s'a putut erua. Pe la anul 1842
 funcționa Gavril Fărcăș; acestuia l-a urmat Tit Fărcășan, cărui l-a urmat
 actualul preot Vasile Fărcășan. — Venitul congrual 840 corôna 60 flert.

3. Sematizmul de la 1900 - extras.

Proces Verbal

Astăzi anul una mie nouă sute
treizeci și șapte Luna Februarie ziua cincispre-
zece. Subsemnatul pădurar Corchiș Timu
din Ocrotul. silvic Turda. Din Ordinul
V-lui Șef Ionel Dobrescu mam transportat
la Castelul de vânătoare. situat în
comuna Volca Jerii. Unde am constatat
următoarele. În Bucătăria castelului
precum și în 2 camere ale castelului. au
fost introdusi 8-10 cai, începând din
din luna Ianuarie și până la 13 Februar
a. c. când au plecat acasă. Indivizi cari
au introdus. cai au fost. Ilea Gheorhe, Ilea-
Vasile. Suta Constantin și Vlos Ion totu din
comuna Lita Română Jud Turda

Drept pentru care am dressat prezentul
Proces Verbal spre cele legale

Volca Jerii la 15 Februarie 1937

Corchiș Timu

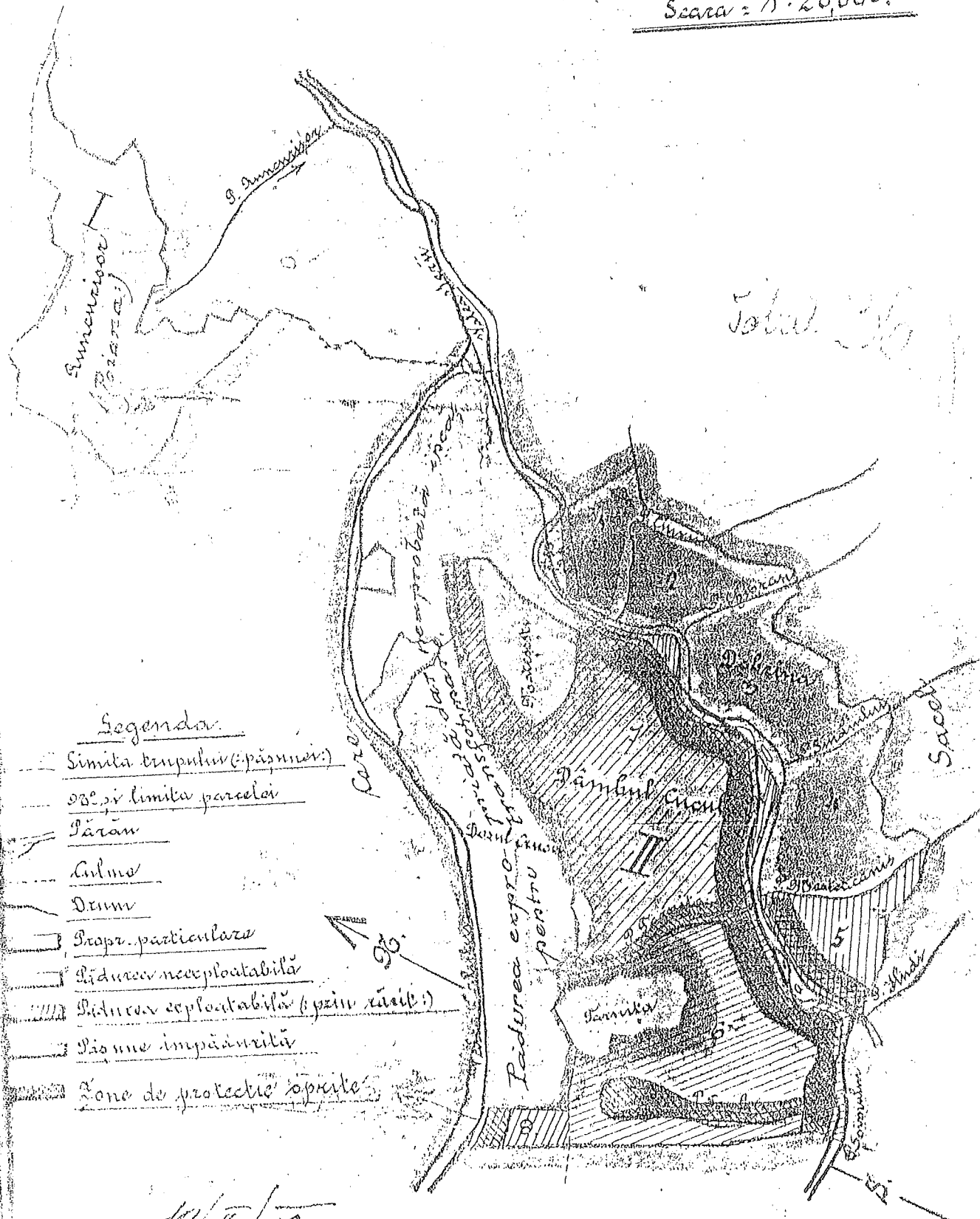
Pădurar

Planul

pădurilor expropriate pt. înființarea pășunii com.

Valcea - Dăruiești

Scara = 1:28,800.

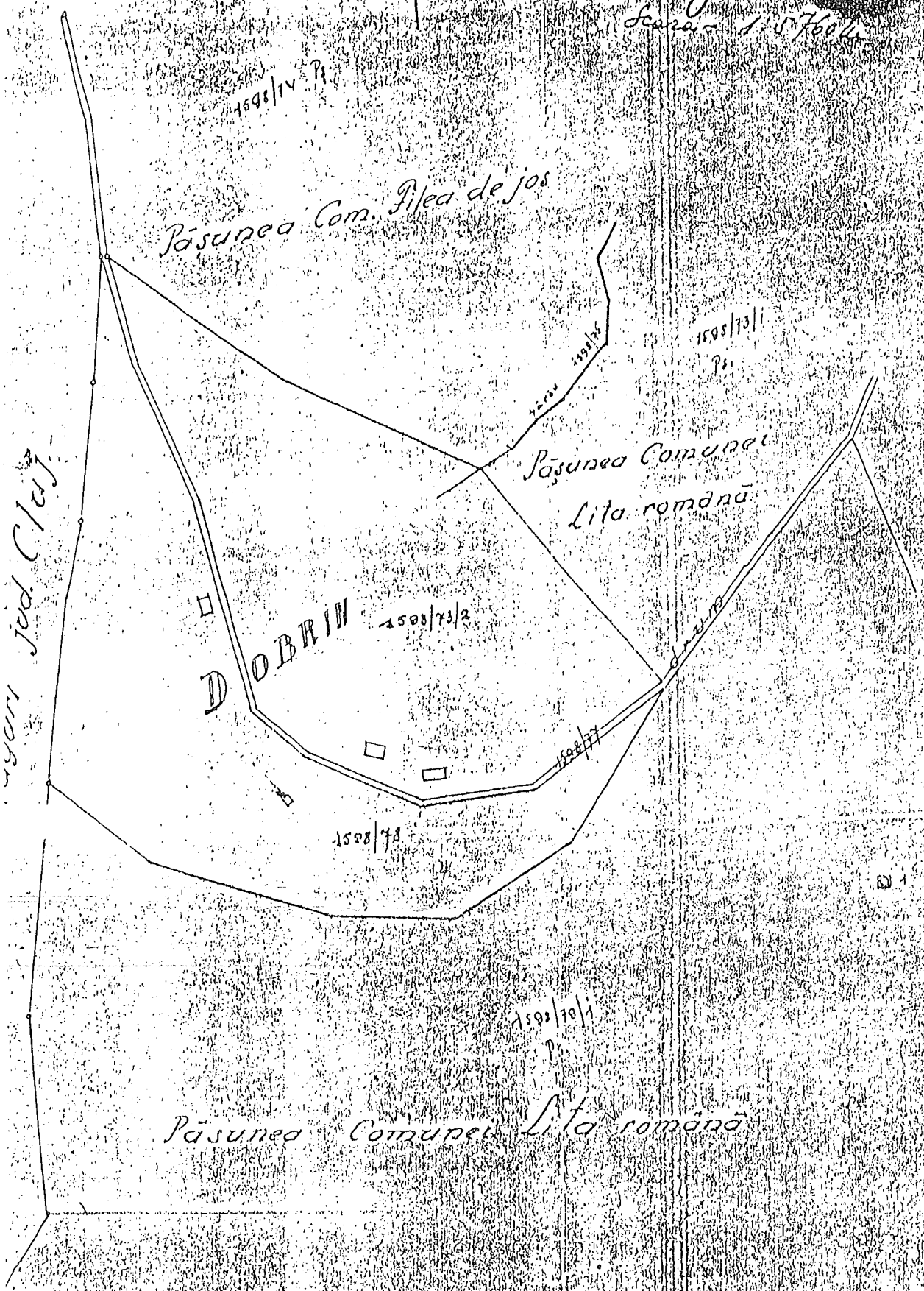
14/II/1930

Correspondența cu tabloulul
Impostor de control:

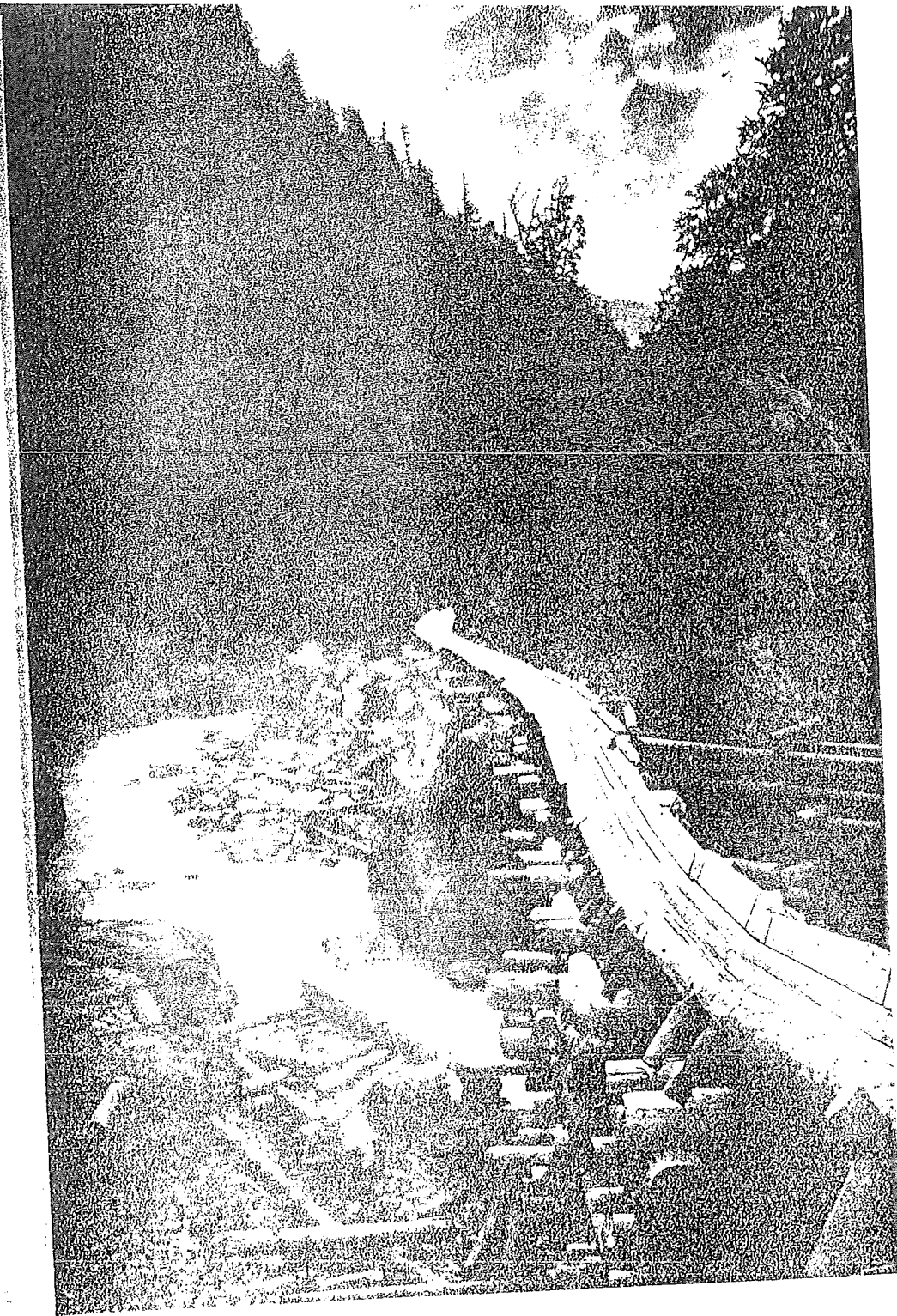
Intocmit de
Ing. operator top. Gementa m. p

G. Dăruiești

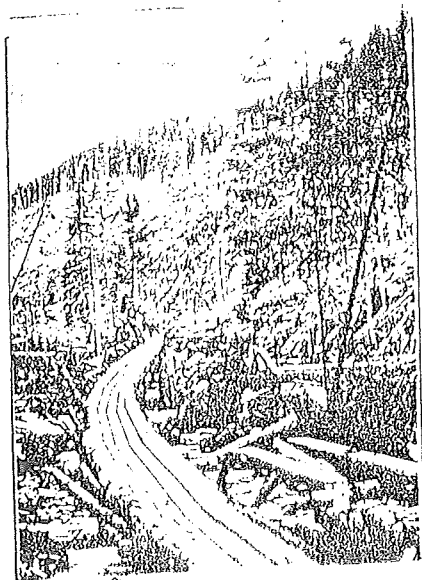
Planul
 Regenerării Statului Românesc
 cuprinzând și Castelul de război
 proprietatea *În. Andruș*
 Scara 1:5760/4

Legendă

8. Lilip.

9. Scac.

17
TINUTUL SOMEȘ

JUDEȚUL TURDA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

ROMANIA

Proces-Verbal de Recepție

provizorie
definitivă

pentru

lucrările de construirea localului de primărie din comuna Valea Ierii.

cu Dnii Alex. Chișiu, Iacob Grigore și Andrei Kereki din Turda

Cap.

\$

Art.

Credit

Exerc: 194 ... / 194 ...

Anul una mie nouă sute ~~trei~~ patruzeci și trei Septembrie 20.

Subscrisul Ing.șef, Filip Valeriu, Delegatul Inspect. IV. de Drumuri
și Iulia, Dr. Victor Timbus Șeful Serv. Adm. ca președinte, Max.
Ștefan Șef de Serviciu și Subing. Principal Suciu Ioan, ca membrii.

Mergând pe drumul

Turda până la Valea Ierii pentru a examina și verifica

d construirea localului de primărie din Valea Ierii

de d-l întreprinzător Alex. Chișiu, Iacob Grigore și Andrei Kereki.

am constatat că acele lucrări sunt îndeplinite conform proiectului și condițiilor caietului

și găsindu-se în bună stare. De întărire se pot primi provizoriu

pentru care s'a încheiat acest proces-verbal.

Turda în 20 Septem. 1943.

DELEGATUL INSPECT. IV. DE DRUMURI

INGINER-ȘEF,
Filip Valeriu.

COMISIUNEA DE RECEPȚIE:

Președinte:

Membrii:

NOTĂ: -- Terminarea lucrărilor fixată prin contract la data de

s'a acordat prelungiri

la ordinele Nr. din

pană la

02074
 citiul
 anta
 ei

HARTA JUDEȚULUI

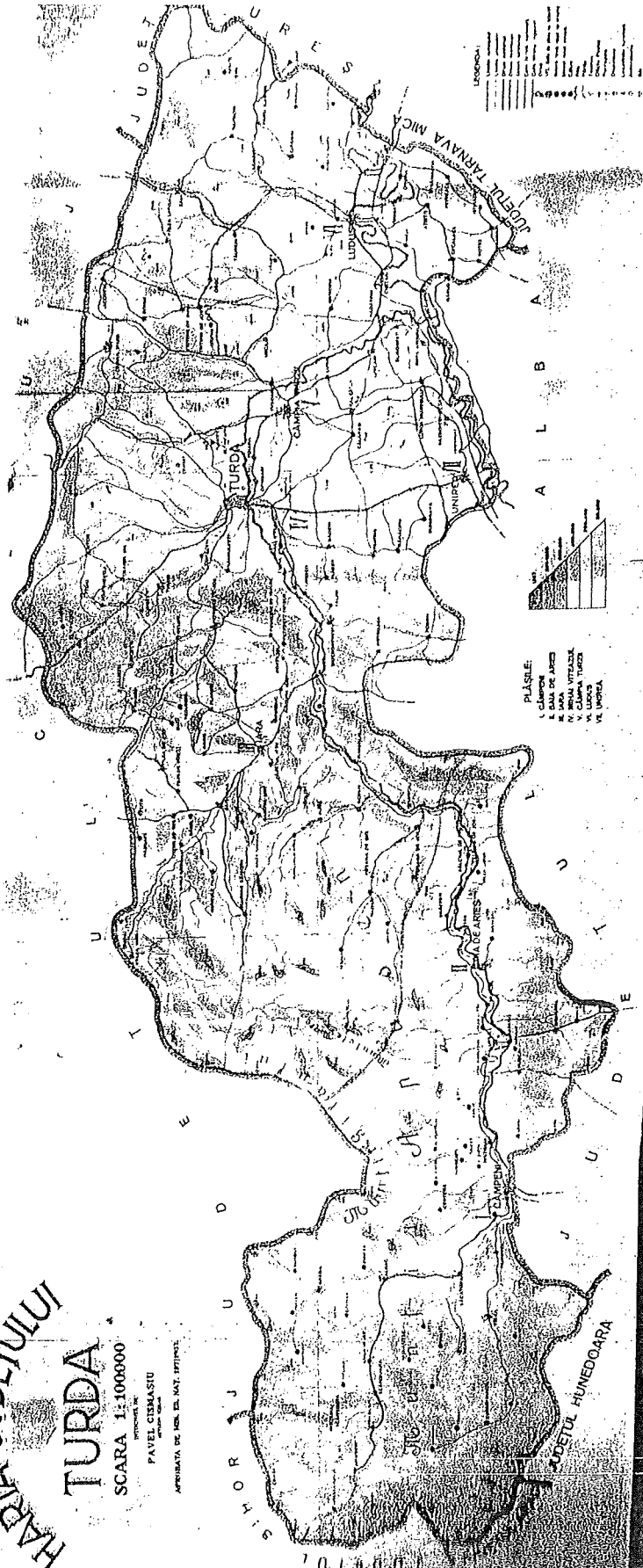
TURDA

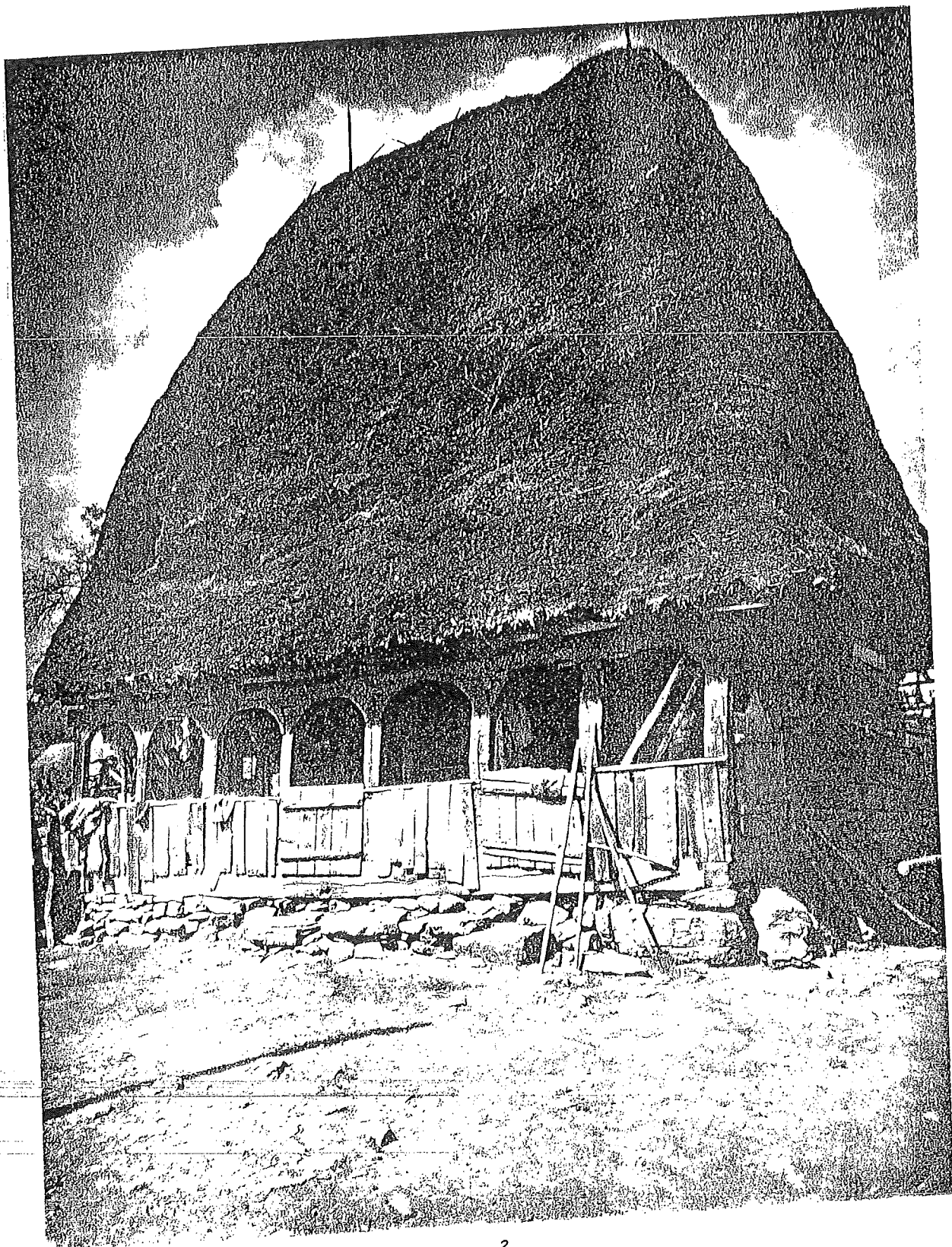
SCARA 1:100000

PROIECTAT DE

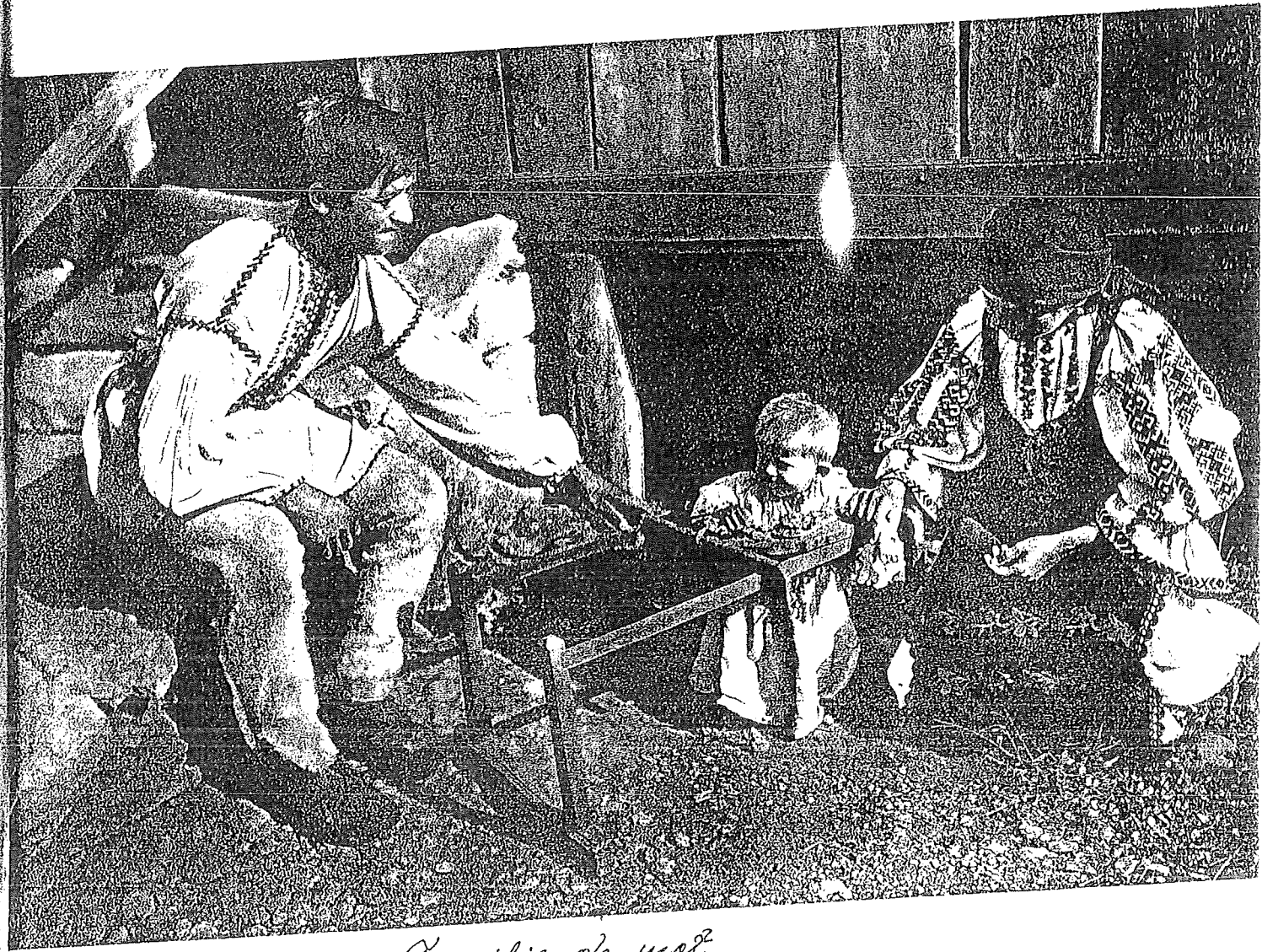
PAVEL CIBALASIU

APROBAT DE GEN. COL. N. N. N. N. N.

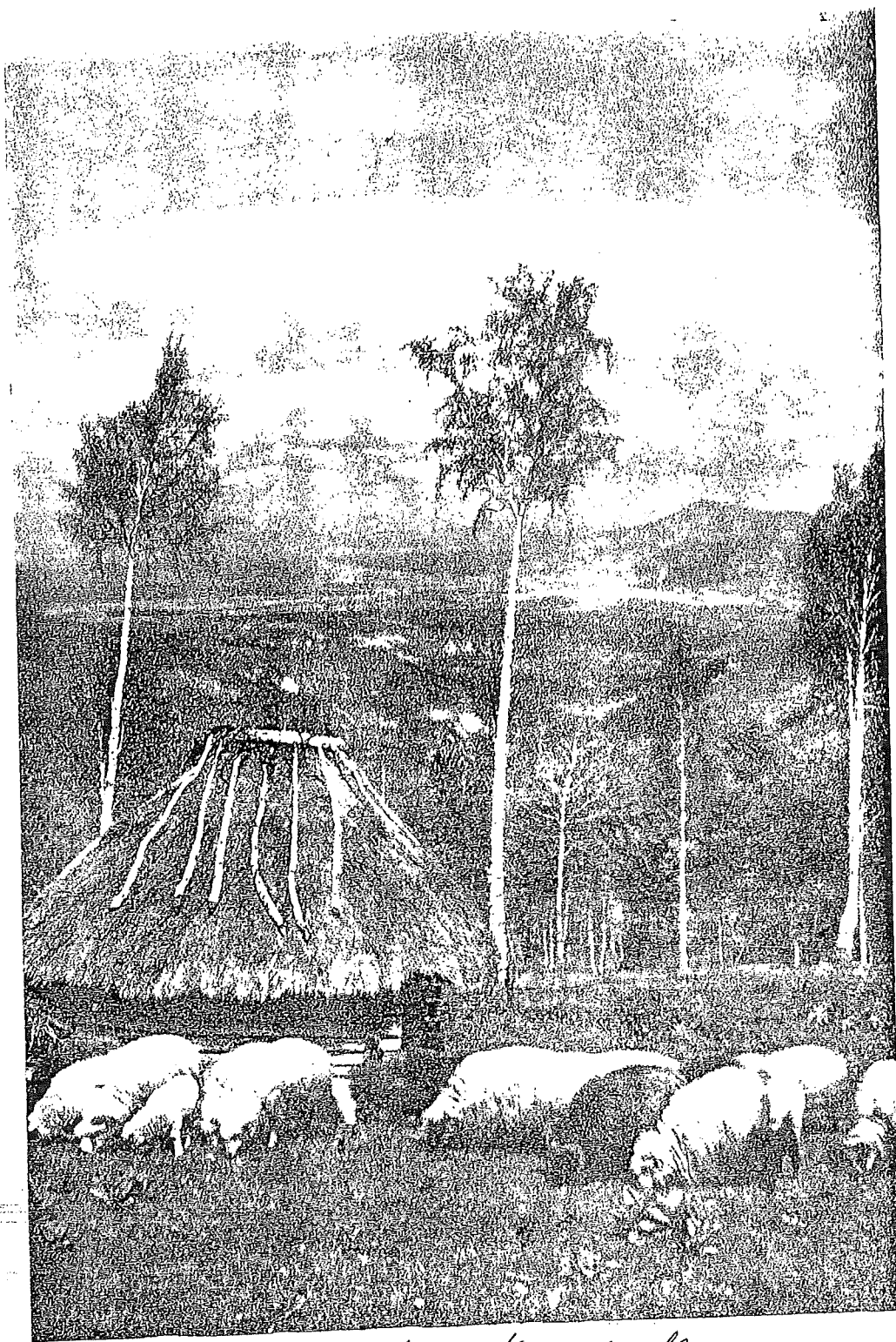

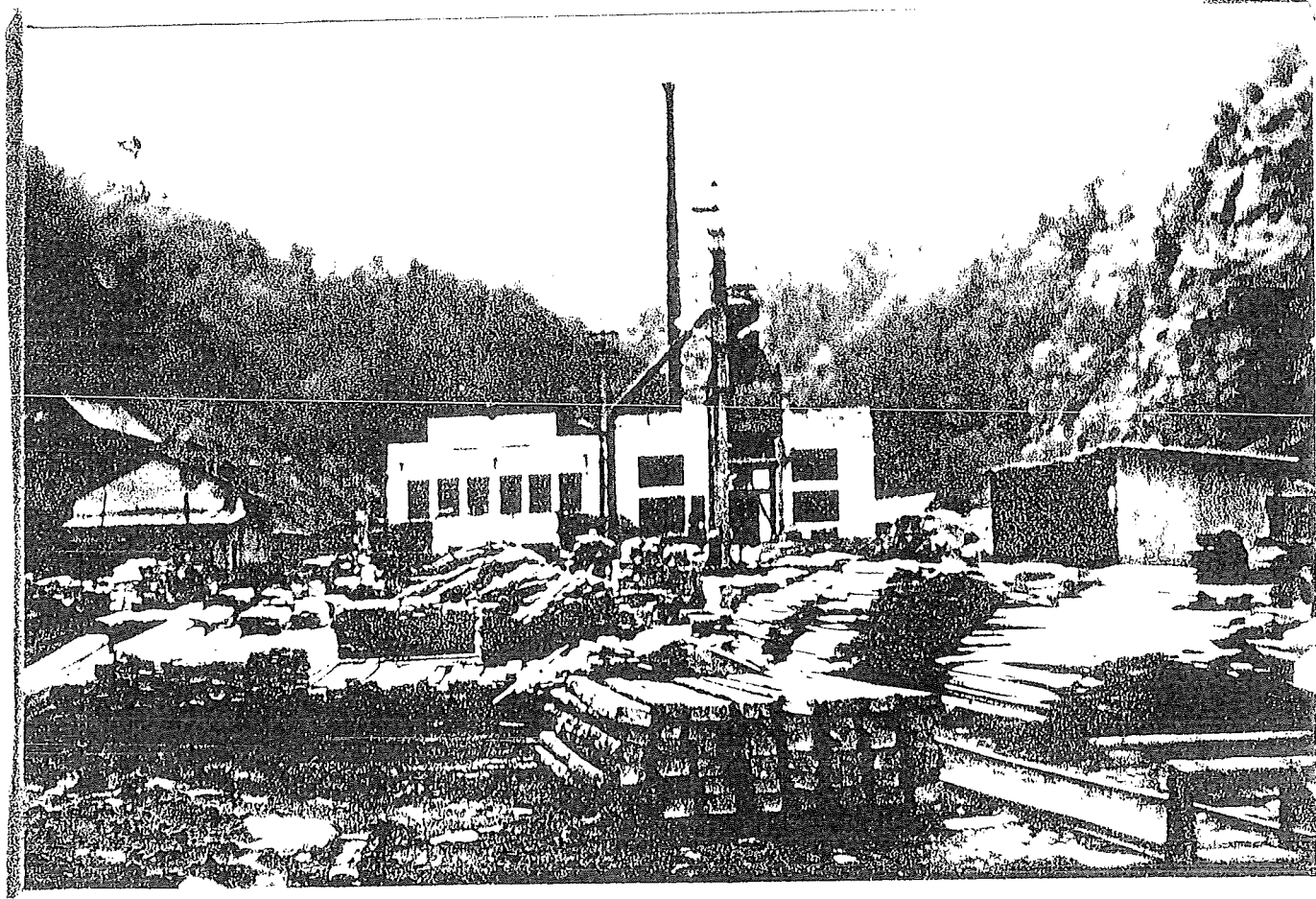
14. Casă de măt.

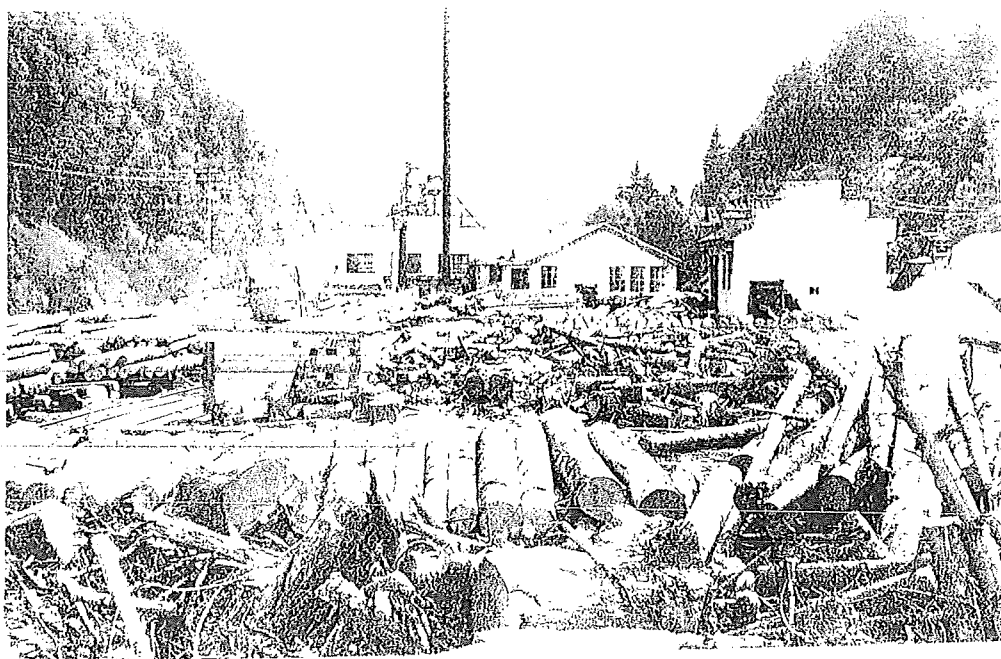
12. Familie ole moț.

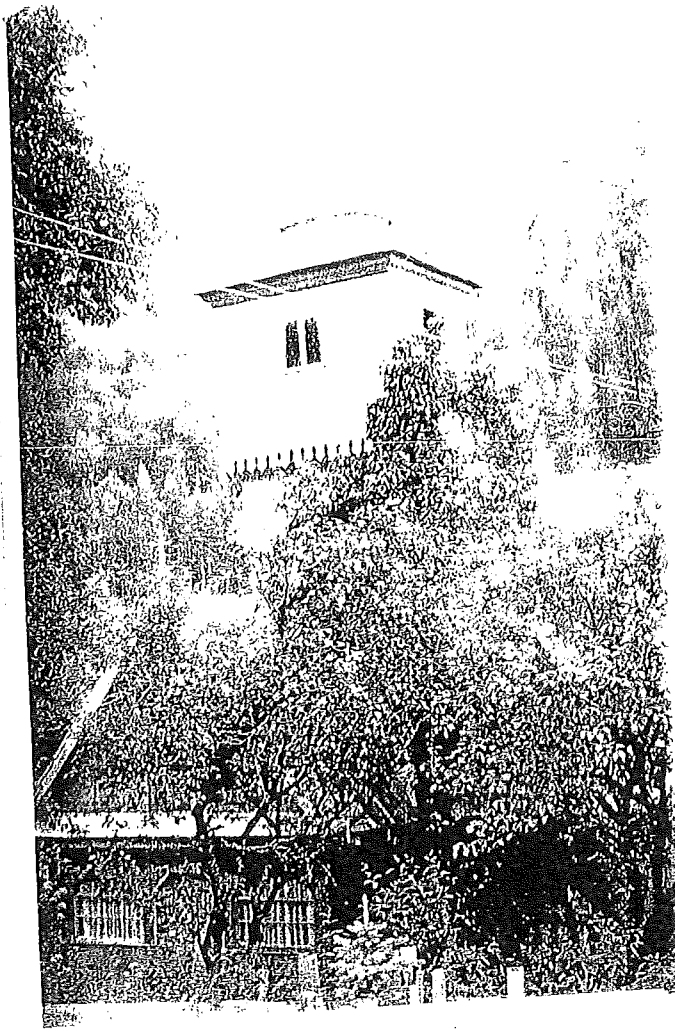
13. Adăpost pentru animale.

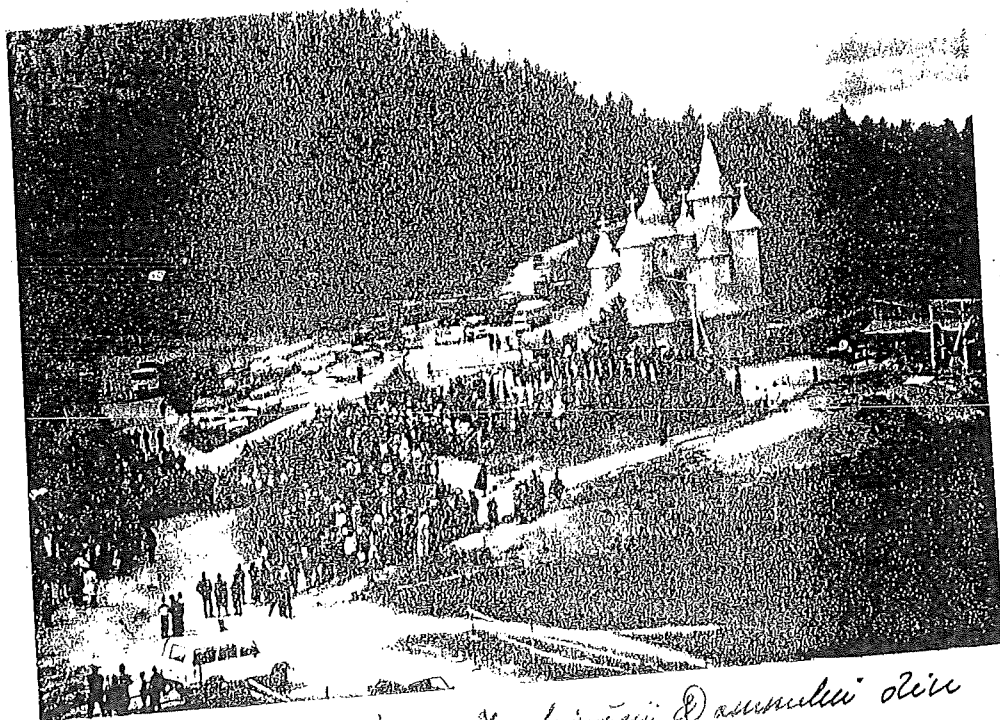
14. Vechea fabrică de cherestea din Valea-Lui.

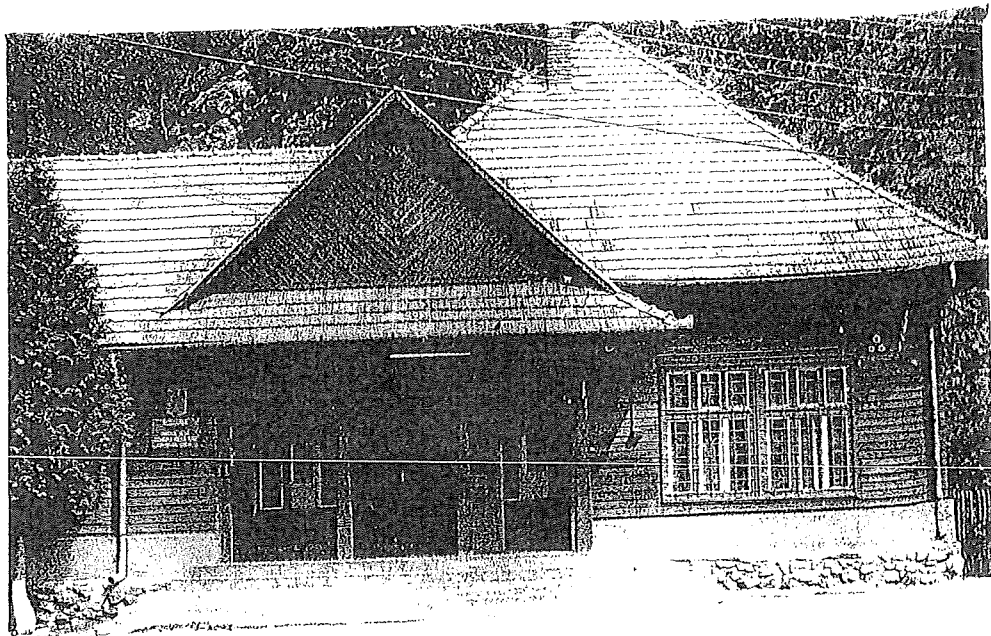
15. Actuala fabrică de cherestea din Valea-Lui.

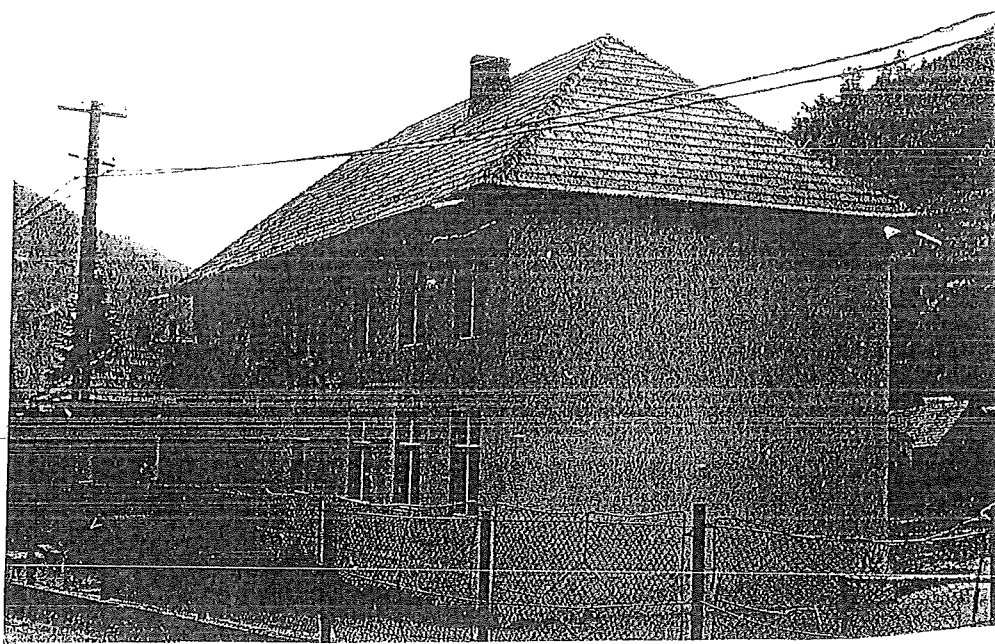
16. Biserica ortodoxă din Valea-Seu

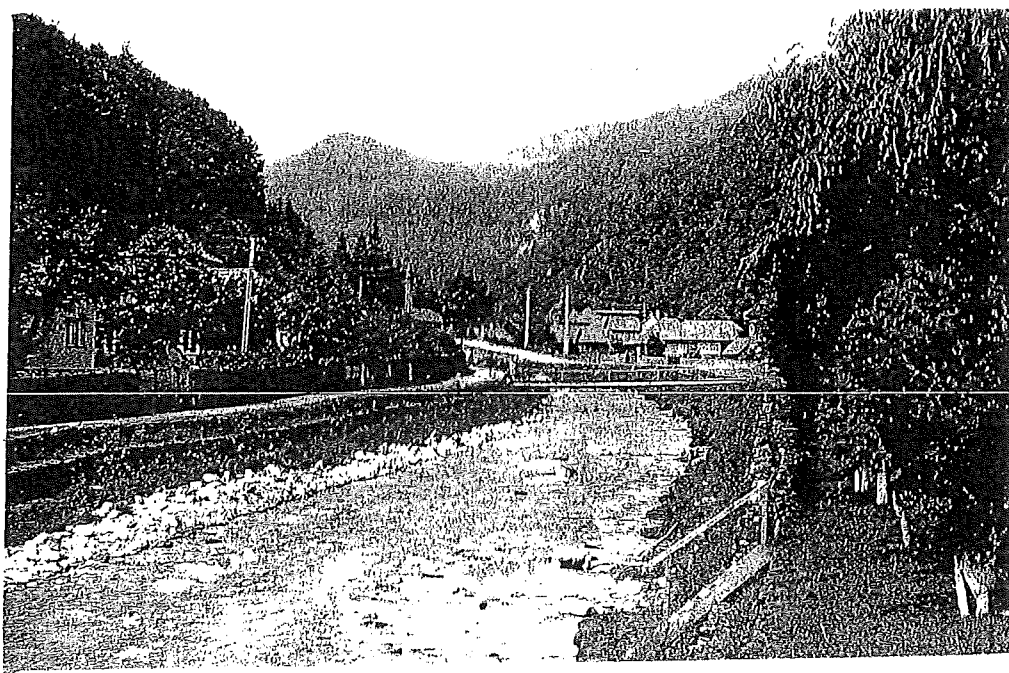
17. Mănăstirea Închinării Domnului din
satul Blăgești.

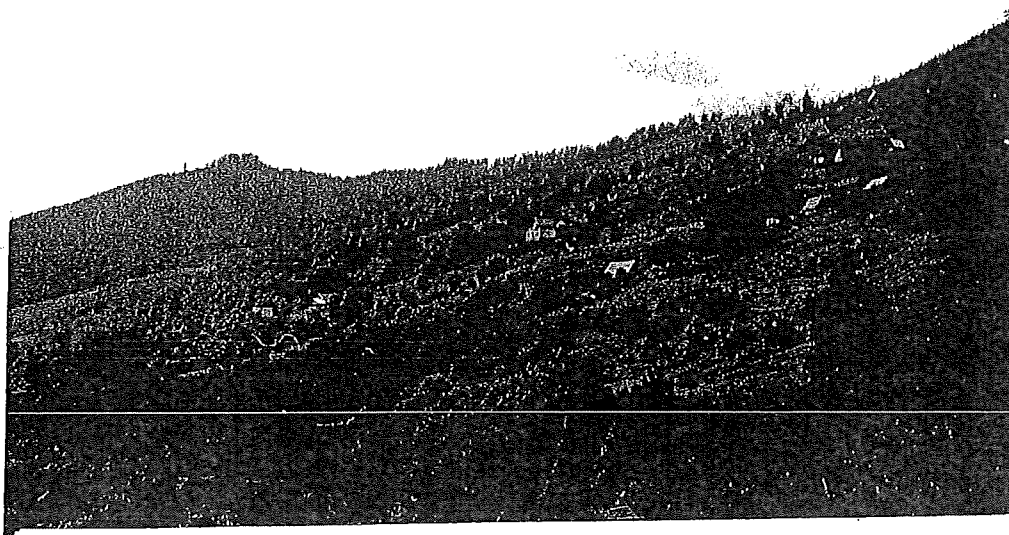
18. Școlul Primăriei din Valea-Seacă.

19. Școală din Valea-Seacă.

20. Centrul civic alin Valea Teu.

21. Gospodăria risipite alin Valea-Teu.

22. Satul de reședință Valea-Leui

23. Cimitiul nou al lui Valea-Leui